

รายงานโครงการวิจัย
เรื่อง

สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจน ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ

โดย

รองศาสตราจารย์วิจิตร ระวีวงศ์
รองศาสตราจารย์ไฉวัจน์ กฤษณะภูติ
อาจารย์ประดิษฐ์ ศีลาบุตร

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานโครงการวิจัย
เรื่อง

สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจน
ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ

โดย

รองศาสตราจารย์จิตร ระวีวงศ์
รองศาสตราจารย์ไฉวัจน์ กฤษณะภูมิ
อาจารย์ประดิษฐ์ ศิลาบุตร

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานโครงการวิจัย

เรื่อง

สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจน
ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ

โดย

รองศาสตราจารย์วิจิตร ระวังวงศ์

รองศาสตราจารย์วิไลวัจน์ กฤษณะภักดี

อาจารย์ประดิษฐ์ ศิลานบุตร

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ” สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมืออย่างดียิ่งของผู้ให้ข้อมูล และผู้อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลทุกท่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์สุรางรัตน์ วศินารมณ และรองศาสตราจารย์กิตติยา รัตนกร แห่งคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำแบบสอบถาม รวมทั้งขอขอบคุณท่านที่ช่วยเหลือในการจัดหาเอกสารข้อมูล เฉพาะอย่างยิ่งคุณอารียา ไรจนวิถิ คุณอรวรรณ ชุมทรัพย์ คุณภัทรจิต ชุมพล และคุณสามารถชาย จอมวิญญา

ขอบคุณคุณศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์ วุฒิสมาชิก คุณมัลลิกา คุณวัฒน์ ที่ปรึกษาวิชาการแรงงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและรองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งได้สละเวลาอันมีค่าของท่านให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ให้ทุนสนับสนุนและดำเนินการประเมินรายงานเบื้องต้น ช่วยให้คณะผู้วิจัยได้แนวทางในการปรับปรุงรายงานให้มีเนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คณะผู้วิจัย

กรกฎาคม 2542

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง “สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ไขปัญหาคนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ” มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อคนจน วิเคราะห์การปรับตัวของคนจนและวิธีการแก้ไขปัญหาของคนจนในสถานการณ์วิกฤต การเข้าถึงบริการของรัฐและเอกชน การสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือตนเอง การประเมินนโยบาย แผน และโครงการจัดการแก้ไขปัญหาคนจนของภาครัฐและเอกชน และเสนอแนะแนวทางบรรเทาปัญหาที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ โดยกำหนดขอบเขตของ “คนจน” ในข่ายการศึกษาไว้ 3 กลุ่ม คือ คนจนเมือง คนจนชนบท และผู้ถูกเลิกจ้างทั้งในเมืองและชนบทกลุ่มละ 300 คน ศึกษาในพื้นที่กรุงเทพมหานคร จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดศรีสะเกษ โดยสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (cluster random sampling)

การรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างข้างต้นใช้วิธีสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม การรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการจัดกลุ่มสนทนาหรือระดมสมองจากฝ่ายผู้รับบริการ (คนจน) และผู้ให้บริการ (หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน) นอกจากนี้ได้ขอความคิดเห็นในบางประเด็นจากผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดและผู้ทรงคุณวุฒิ ทำการรวบรวมข้อมูลทุกประเภทระหว่างเดือนกันยายน 2541 ถึงเดือนมกราคม 2542 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณกระทำโดยการค่าเฉลี่ยและค่าร้อยละ ใช้ครอบครัวเป็นหน่วยวิเคราะห์ รวมทั้งได้ทำการสัมภาษณ์เจาะลึกรายครอบครัวเพื่อจัดทำกรณีศึกษาประกอบรายงาน

ผลการศึกษาพบว่า ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของทุกกลุ่มตัวอย่างจะคล้ายคลึงกัน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ รายได้ของครอบครัวลดลง รายจ่ายของครอบครัวเพิ่มขึ้น หนี้สินของครอบครัวมีเท่าเดิมหรือเพิ่มขึ้น บุตรของคนจนชนบทได้รับผลกระทบในด้านการศึกษา ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัยเกิดกับกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างมากกว่าอีก 2 กลุ่ม ผลกระทบค่อนข้างน้อย ได้แก่ เรื่องที่อยู่อาศัย และโดยรวมกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างได้รับผลกระทบมากที่สุด และคนจนเมืองได้รับผลกระทบมากกว่าคนจนชนบท กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างที่กลับสู่ชนบทมีปัญหาน้อยกว่าผู้ถูกเลิกจ้างในเมือง

การปรับตัวส่วนใหญ่จะปรับตัวโดยพยายามหางานทำ ประหยัดการใช้จ่าย ทำงานเพิ่ม หาแหล่งเงินกู้ ขายทรัพย์สิน ระวังไม่ให้เจ็บป่วย ปรับทุกข์กับญาติ เพื่อน พระหมอดู ให้กำลังใจคู่สมรสและสมาชิกครอบครัว คนจนชนบทมีการปรับตัวน้อยที่สุดเนื่องจากจนอยู่เดิม การแก้ไขปัญหาด้วยตนเองคือ การพึ่งตนเอง ยอมรับสภาพ ไม่คิดสั้น และใช้ศาสนาเป็นที่พึ่ง บริการที่ต้องการจากรัฐได้แก่ การจัดหางาน บริการกู้ยืมเงิน ที่ดินทำกิน เครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น อาชีพเสริม ลดราคาสินค้า ทุนการศึกษา ยืดเวลาชำระหนี้ การแก้ไขปัญหาโดยกลุ่มและชุมชน พบมากในชนบทมากกว่าในเมือง

ในด้านการประเมินผลโครงการของรัฐเพื่อบรรเทาปัญหาผลกระทบ การใช้เงินแก้ปัญหาแต่เพียงอย่างเดียวจะสำเร็จยาก จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม การปรับปรุงกลไกด้านกฎระเบียบ และคุณภาพของบุคลากรที่รับผิดชอบ โครงการที่เกี่ยวกับการจ้างงานในชนบทและการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสบางส่วนไม่ถึงมือคนจน โครงการแก้ไขแรงงานต่างด้าวมีปัญหาเกี่ยวกับการหาแรงงานไทยทดแทนและนายจ้างไม่ร่วมมือ โครงการส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศมีอุปสรรคจากการแข่งขันของแรงงานประเทศเพื่อนบ้าน โครงการกองทุนทางสังคมมีปัญหาเรื่องความพร้อมและศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย โครงการการจ้างงานชั่วคราวเป็นการแก้ไขเฉพาะหน้า และจะเพิ่มปัญหาในอนาคต หากไม่มีแผนรองรับบัณฑิตที่ต้องออกจากงานเมื่อครบกำหนดการจ้าง โครงการที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดขณะนี้คือ โครงการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตเกษตรกร

ข้อสรุปจากผลการวิจัยเรื่องนี้สอดคล้องกับการวิจัยที่มีหน่วยงานและบุคคลศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ในประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ การปรับตัว และความต้องการให้รัฐช่วยเหลือ จึงเห็นว่าอาจไม่มีความจำเป็นต้องศึกษาในประเด็นเหล่านี้อีก แต่ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับสภาพหนี้สินของคนจน ศักยภาพของคนจนในการช่วยเหลือตนเอง และการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการแก้ไขปัญหา

ข้อเสนอแนะระยะสั้นในการแก้ไขปัญหา ประกอบด้วย การควบคุม การบริหารจัดการโครงการให้มีประสิทธิภาพและสามารถตรวจสอบได้ เร่งรัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและ ส่งเสริมการศึกษานอกระบบ สนับสนุนการสะสมทุนในชุมชน ช่วยเหลือเรื่องที่ดินทำกิน พัฒนาบริการจัดหางานรอบด้าน เสริมสร้างศักยภาพองค์กรชุมชน และให้ข้าราชการทุกระดับทำ

หน้าที่เผยแพร่ข่าวสารและใกล้ชิดกับคนจน ส่วนมาตรการระยะยาว ได้แก่ การเผยแพร่ค่านิยมด้านการบริโภคและยกย่องคนดี ปรับปรุงกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหา ยก ระดับการศึกษาและการพัฒนาอาชีพอย่างต่อเนื่อง ดำเนินการตามแผนการ กระจายรายได้ สร้างงานชนบทให้คนมีงานทำตลอดปี ให้การดูแลแรงงานนอกระบบ สร้างเครือข่ายจัด ความยากจนโดยร่วมมือกับองค์กรเอกชนและสถาบันวิชาการ รวมทั้งปราบการทุจริตคอร์รัปชันอย่างจริงจัง

Abstract

This study on “The Situation of the Poor and Relief Measures at the Time of the Economics Crisis” has as its objectives to assess the effects of the economic crisis upon the poor. The study examines the existing plans and measures directed towards assisting the poor, their ways of coping with the problems, their accessibility to the government and non-government services, and their safety-net building. “The Poor” in this study cover 300 samples from urban area, 300 samples from rural villages, and 300 samples from those who were laid-off. These samples are gathered from three provinces : Bangkok, Srisaket, and Khonkaen through a cluster random sampling.

The data collection made between September 1998 to January 1999 includes the exercise of 900 interviews using three different sets of questionnaires, seven focus group discussions, and some special interviews. Six case studies of “The Poor” are made through in-depth interviews of the families.

It has been found from the study that all groups of the poor are similarly affected from the crisis, ranging from a decrease of family income, an increase of family expenses, a stable or an increase of family debts, lesser educational opportunity for their children, etc., in different degrees. On the whole the laid-off labor suffer the most, while the urban poor suffer more than the rural ones. The laid-off labor who return to the villages have to adjust themselves to the kinds of work at home but they are less affected than those who choose to stay in the cities.

The poor adjust themselves to the situation by seeking vigorously for the job, thrift, money borrowing, property selling, self-cure, sharing problem

with relatives, friends or fortune tellers, as well as going to the temple for the peace of mind, and an exchange of moral supports between spouses. Rural poor are found to have made the least adjustment as they have long been familiar with the poor conditions.

Many job-creating projects have not yet fully benefited the poor. The projects on Thai labor export and on the elimination of foreign labor are facing with some obstacles. Social investment projects are being prolonged due to the unreadiness of the receivers. Projects under the Miyasawa Plan could have many loopholes if effective supervision fails. Temporary employment of graduates might turn them back as unemployed upon termination of the project. The most welcome project is the “New Theory Farming” which seems to respond well with farmer’s way of living.

Most conclusions made by this study on the impact of the crisis, the adjustment of the poor, and their prioritised needs certify the findings of many preceding studies referred to in Chapter 2. Further studies should, therefore, concentrate more on the indebtedness of the poor, their potentials for self-sustaining, and NGO’s participation in the relief process.

This study proposes short-term recommendations to include the supervision over efficiency and accountability of the project; the acceleration of fundamental education and non-formal education; the promotion of community savings; the provision of land for cultivation; efficient employment service; the strengthening of community groups; and the built - in responsibility of government officials to work with the poor. Long - term recommendations call for the recognition of proper social values; the reviews of laws and regulations barring the poor’s accessibility to resources; on - going educational promotion and skill development; the execution of income

distribution policy aiming at middle and low - income groups; all - year - around job creation for rural dwellers; the protection of informal labor; the formulation of a network to counter with poverty problems; and finally the exercise of stern measures against corruption at all levels.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(i)
บทคัดย่อ	(ii)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(v)
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาของการศึกษา	1
วัตถุประสงค์การศึกษา	3
ขอบเขตการศึกษา	4
วิธีการศึกษา	4
การวิเคราะห์ข้อมูล	10
การจัดทำกรณีศึกษา	10
การเสนอรายงาน	10
ข้อจำกัดของการศึกษา	10
2 การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
3 นโยบายและมาตรการของรัฐ/เอกชนต่อปัญหา ผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจ	23
นโยบายและมาตรการภาครัฐ	23
- นโยบายบรรเทาปัญหาการว่างงาน	23
- โครงการลงทุนเพื่อสังคม	28
- แผนกระตุ้นเศรษฐกิจ 30 มีนาคม 2542	28
- การแก้ไขพระราชบัญญัติประกันสังคม	30
- การลดภาระหนี้สินเงินกู้จาก ธกส. และ การลดดอกเบี้ยโรงรับจำนำของรัฐ	31
- โครงการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ถูกเลิกจ้างในทุกจังหวัด	32
- โครงการฝึกอาชีพแรงงานในภูมิภาค	32

- โครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงิน	32
- โครงการศูนย์ส่งเสริมสหกรณ์ราษฎรประจำชุมชนเมือง	32
การดำเนินงานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษ	33
มาตรการรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคนจนก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ	35
นโยบายและมาตรการภาคเอกชน	40
การประเมินผลนโยบายและมาตรการเพื่อจัดการกับปัญหาโดยกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ	44
4 ผลการศึกษา	46
ผลการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม	46
- ภูมิหลังของกลุ่มตัวอย่าง	46
- ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับตัวของผู้ได้รับผลกระทบ	51
- การรับรู้และการเข้าถึงบริการความช่วยเหลือของรัฐ	54
- แนวทางและวิธีการจัดการกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ	57
ผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบและการจัดการปัญหาโดยวิธีการจัดสนทนากลุ่มฝ่ายผู้รับบริการ	60
- ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ	60
- การปรับตัว การพึ่งบริการรัฐ-เอกชน และการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือตนเอง	66
ผลการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์คนจนจากการจัดกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ	68
- สถานการณ์คนจนเมือง	68
- สถานการณ์คนจนชนบท	69
- สถานการณ์คนจนที่ถูกเลิกจ้าง	70
5 บทวิเคราะห์	71
โครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจของคนจนทั้ง 3 กลุ่ม	71

ศักยภาพของคนจนในการจัดการกับปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ	74
การประเมินนโยบายและมาตรการของรัฐในการแก้ไขปัญหาของ คนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ	76
การเปรียบเทียบผลการวิจัยกับงานวิจัยอื่นที่นำมาอ้างอิง	79
อะไรจะเกิดขึ้นหากปัญหาของคนจนไม่ได้รับการแก้ไข	81
6. สรุปและเสนอแนะ	82
กรณีศึกษา (6 ตัวอย่าง)	91
ตารางประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล	
ตารางที่ 1 จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ จำแนกตามเพศ	100
ตารางที่ 2 อายุของผู้ให้สัมภาษณ์	100
ตารางที่ 3 ระดับการศึกษาของผู้ให้สัมภาษณ์	101
ตารางที่ 4 สถานภาพสมรสของผู้ให้สัมภาษณ์	101
ตารางที่ 5 สถานภาพในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์	102
ตารางที่ 6 การมีบุตรและจำนวนบุตรของผู้ให้สัมภาษณ์	102
ตารางที่ 7 ภาระรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัวของผู้ให้สัมภาษณ์	103
ตารางที่ 8 ที่อยู่อาศัยของผู้ให้สัมภาษณ์	103
ตารางที่ 9 การอพยพย้ายถิ่นของผู้ให้สัมภาษณ์	104
ตารางที่ 10 อาชีพเดิมของผู้ถูกเลิกจ้าง	104
ตารางที่ 11 สถานภาพการจ้างงานของผู้ถูกเลิกจ้าง	105
ตารางที่ 12 การจ้างงานโดยมี/ไม่มีสัญญาจ้างของผู้ถูกเลิกจ้าง	105
ตารางที่ 13 การได้รับเงินชดเชยของผู้ที่ถูกเลิกจ้าง	106
ตารางที่ 14 สาเหตุของการถูกเลิกจ้าง	106
ตารางที่ 15 ช่วงเวลาที่ถูกเลิกจ้าง	107
ตารางที่ 16 ความรู้สึกของผู้ที่ถูกเลิกจ้าง	107
ตารางที่ 17 อาชีพของครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์	108
ตารางที่ 18 รายได้ปัจจุบันต่อเดือนโดยเฉลี่ยของครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ (บาท)	108

ตารางที่ 19	รายจ่ายปัจจุบันต่อเดือนโดยเฉลี่ยของครอบครัว ผู้ให้สัมภาษณ์ (บาท)	109
ตารางที่ 20	การออมของครอบครัว	109
ตารางที่ 21	ทรัพย์สินของครอบครัว	110
ตารางที่ 22	สภาพหนี้สินของครอบครัว	110
ตารางที่ 23	สาเหตุแห่งหนี้สิน	111
ตารางที่ 24	แหล่งเงินกู้	112
ตารางที่ 25	ภาวะการจ้างงานและการปรับตัว	113
ตารางที่ 26	รายได้ของครอบครัวและการปรับตัว	113
ตารางที่ 27	รายจ่ายของครอบครัวและการปรับตัว	114
ตารางที่ 28	ทรัพย์สินของครอบครัวและการจัดการกับทรัพย์สิน	114
ตารางที่ 29	หนี้สินของครอบครัวและการจัดการกับปัญหาหนี้สิน	115
ตารางที่ 30	ผลกระทบต่อความเป็นอยู่โดยทั่วไปของครอบครัวและ การปรับตัว	116
ตารางที่ 31	ผลกระทบต่อการศึกษาของบุตรและการปรับตัว	117
ตารางที่ 32	ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัยและการปรับตัว	118
ตารางที่ 33	ผลกระทบด้านความวิตกกังวลและการปรับตัว	119
ตารางที่ 34	ผลกระทบด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว และการปรับตัว	120
ตารางที่ 35	ผลกระทบด้านการพักผ่อนหย่อนใจและการปรับตัว	121
ตารางที่ 36	ผลกระทบด้านการใช้เวลาว่างของครอบครัวและ การปรับตัว	122
ตารางที่ 37	ผลกระทบด้านการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนและ การปรับตัว	123
ตารางที่ 38	ผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยและการปรับตัว	124
ตารางที่ 39	ผลกระทบด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สินของครอบครัวและการปรับตัว	125
ตารางที่ 40	การรับรู้และการใช้บริการด้านการจัดหางาน	126
ตารางที่ 41	การรับรู้และการใช้บริการด้านเงินกู้ยืม	127

ตารางที่ 42	การรับรู้และการใช้บริการด้านการปรึกษาแนะนำ	128
ตารางที่ 43	การรับรู้และการใช้บริการด้านการศึกษา	129
ตารางที่ 44	การรับรู้และการใช้บริการด้านการฝึกอบรมอาชีพ	130
ตารางที่ 45	การรับรู้และการใช้บริการด้านที่พักอาศัย	131
ตารางที่ 46	การรับรู้และการใช้บริการด้านอาหาร	132
ตารางที่ 47	การรับรู้และการใช้บริการด้านสุขภาพอนามัย	133
ตารางที่ 48	บริการของรัฐและเอกชนสามารถตอบสนองและ แก้ไขปัญหาได้เพียงใด	134
ตารางที่ 49	ความต้องการเร่งด่วนของคนจนและผู้ถูกเลิกจ้าง	135
ตารางที่ 50	ความเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่จะทำให้หลุดพ้นจาก ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ	136
ตารางที่ 51	แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ดีที่สุดในทัศนะ ของคนจนและผู้ถูกเลิกจ้าง	136

เอกสารอ้างอิง	137
----------------------	------------

ภาคผนวก	140
----------------	------------

รายนามผู้ให้ความคิดเห็นเป็นรายบุคคล	140
ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ (กทม.) กลุ่มที่ 1	141
ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ (กทม.) กลุ่มที่ 2	142
ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ (ขอนแก่น)	143
ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ (ศรีสะเกษ)	144

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการศึกษา :

จำนวนหรือสัดส่วนประชากรยากจนในประเทศไทยยากที่จะระบุชัดได้ว่ามีเท่าใด ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับความหมายของ “คนจน” ซึ่งอิงเกณฑ์วัดต่าง ๆ กัน เช่น วัดจากภาวะทุพโภชนาการ รายได้ โอกาสมากน้อยในการเป็นเจ้าของทรัพยากรในการผลิต การขาดแคลนปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต การสำรวจ กชช.2ค. เกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นต้น การตั้งเกณฑ์วัดของนักวิชาการยังไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชน แม้แต่แนวโน้มของสัดส่วนคนจนในประเทศไทย นักวิชาการส่วนหนึ่งได้อ้างจากผลการศึกษาลดลงตามลำดับ แต่นักวิชาการอีกส่วนหนึ่งกลับเห็นว่าน่าจะเพิ่มขึ้นมากกว่า ซึ่งแสดงถึงการใช้เกณฑ์ชี้วัดที่แตกต่างกัน มีเพียงข้อมูลเดียวที่ตรงกันคือ คนจนของประเทศอยู่ในชนบทมากกว่าในเขตเมือง

กฤษฎา บุญชัย (2541) ให้ความเห็นไว้ใน “รายงานการศึกษาความยากจนในชนบท” (2541) ว่า ความยากจนไม่ได้เป็นแค่การขาดรายได้ ขาดความรู้ หรือความเฉื่อยชาของประชาชน แต่เป็นปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม นัยของความยากจนคือภาวะของผู้คนที่ไร้อำนาจ ไร้สิทธิต่อชะตาชีวิตของตนเอง ซึ่งในความหมายกว้างแบบนี้ยากที่จะประเมินได้ว่าจำนวนคนจนมีเท่าไร

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2541) เขียนไว้ในรายงานการศึกษา “คนจน” ในประเทศไทย : ทศวรรษ 2530 (2530-2540) ว่า วิธีการศึกษาคนจนในปัจจุบันมี 3 วิธีคือ (1) การใช้ฟังก์ชันการบริโภค (2) การใช้ความต้องการอาหารขั้นต่ำหรือความเพียงพอทางด้านอาหาร (3) การใช้เขตพื้นที่เป็นหลัก และได้ชี้ให้เห็นวิธีการง่าย ๆ ที่ชาวบ้านในชนบทให้นิยามคนจนว่า หมายถึง คนที่มีข้าวไม่พอกินตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามในการวางแผนพัฒนาประเทศ เราจำเป็นต้องยึดถือหลักเกณฑ์ที่เป็นทางการพอสมควร สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินิยามคนจนโดยพิจารณาจากรายได้ที่เพียงพอจะสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของ

บุคคล จึงได้มีการพัฒนา “เส้นความยากจน” เป็นเครื่องมือในการกำหนดเกณฑ์ความต้องการพื้นฐาน ถ้าบุคคลใดมีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ความยากจน ก็ถือว่าเป็นคนจน (สศช. : 2541)

“เส้นความยากจน” ที่สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนดขึ้นเมื่อปี 2541 ได้อาศัยรายงานการศึกษาของศาสตราจารย์นาค คัควานี และรองศาสตราจารย์ ดร.เมธี ครอบแก้ว โดยวิธีกำหนดปริมาณความต้องการสารอาหารของปัจเจกบุคคล แล้วนำมาคำนวณค่าใช้จ่ายด้านอาหารที่เรียกว่า “ตะกร้าสินค้า” จำแนกตามภูมิภาค ซึ่งได้ตัวเลขออกมาแตกต่างกัน แต่โดยรวมทั้งประเทศประมาณว่าผู้มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อปี ถือว่าอยู่ใต้เส้นความยากจน

จากการคำนวณโดยยึดเส้นความยากจนเป็นหลัก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประเมินภาพรวมของคนจนในประเทศไทยในทศวรรษ 2530 โดยสรุปว่าในปีสุดท้ายของทศวรรษ คือ ปี 2539 จำนวนคนยากจนทั้งประเทศมี 6.8 ล้านคนหรือร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งประเทศ สัดส่วนของความยากจนลดลงเป็นลำดับทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความยากจนหนาแน่นที่สุด สัดส่วนความยากจนลดลงจากปี 2531 ร้อยละ 48.4 เหลือเพียงร้อยละ 11.2 ในปี 2539 นอกจากนั้นสัดส่วนคนจนในเขตชนบทก็ได้ลดลงอย่างรวดเร็วเช่นกัน จากร้อยละ 40.3 ในปี 2531 เหลือเพียงร้อยละ 14.9 ในปี 2539 ขณะที่คนจนเมืองลดจำนวนจากร้อยละ 29.8 ในปี 2531 เหลือเพียงร้อยละ 8.7 ในปี 2539 กลุ่มที่ยากจนที่สุดของทุกภาคคือ กลุ่มเกษตรกร รองลงมาคือกลุ่มแรงงาน และผู้ประกอบการอาชีพนอกระบบที่มีรายได้ต่ำ

แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ได้กำหนดนโยบายของรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคนจน 6 กลุ่มเป้าหมาย เพื่อลดระดับความยากจน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัวขนาดเล็กและธุรกิจขนาดย่อม กลุ่มลูกจ้างเอกชน ผู้มีรายได้น้อย กลุ่มข้าราชการและพนักงานของรัฐชั้นผู้น้อย และกลุ่มที่ช่วยตนเองไม่ได้ต้องพึ่งบริการจากรัฐ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) ได้กำหนดเป้าหมายที่จะลดจำนวนคนยากจนให้เหลือร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศ

อย่างไรก็ดี ความพยายามของรัฐในการดำเนินการตามเป้าหมายของแผนได้ประสบปัญหาเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการเงิน ซึ่งเริ่มเมื่อเดือนกรกฎาคม 2540 วิกฤตการณ์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างรุนแรง จนรัฐบาลต้องขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (World Bank)

ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) และกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโอเพ่นซาย (OECD) และล่าสุดคือเงินกู้ตามแผนมียาชาว่า เป็นเหตุให้ต้องปรับแผนทางสังคมเพื่อลดผลกระทบต่อคนและสังคมในระยะ 4 ปี ที่เหลือของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2541 - 2544) โดยเน้นการเสริมสร้างอาชีพและการมีรายได้ของคนทั้งในเมืองและชนบท และการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากจน เด็ก และผู้ด้อยโอกาส

ผลกระทบที่เกิดกับคนจนซึ่งสามารถเห็นได้โดยไม่ต้องอาศัยการวิจัยใด ๆ ได้แก่ การถูกเลิกจ้าง การหางานใหม่ทำไม่ได้ ทำให้กลายเป็นคนว่างงาน รายได้ของครอบครัวลดลง ต้องตัดรายจ่ายประจำทุกด้าน เฉพาะอย่างยิ่งรายจ่ายเพื่อการศึกษาของบุตรและการรักษาพยาบาล ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาและสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ยังทำให้เกิดปัญหาด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านความมั่นคงของสถาบันครอบครัว เป็นต้น และกระทั่งถึงบัดนี้ ยังไม่มีผู้ใดสามารถยืนยันได้ว่าวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในครั้งนี้จะสิ้นสุดลงเมื่อใด

นับตั้งแต่ได้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้นมา ได้มีการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบต่อคนจนในระดับจุลภาคที่น่าสนใจหลายโครงการ ซึ่งจะได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 การศึกษาวิจัยเรื่อง“สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ” ฉบับนี้ ก็เป็นการศึกษาในระดับจุลภาคเช่นเดียวกัน แต่เน้นมุมมองในด้านการปรับตัวของคนจน การเข้าถึงบริการของรัฐ และความพยายามจัดการปัญหาด้วยตนเองของคนจน รวมทั้งการประเมินผลการจัดการแก้ปัญหาให้คนจนโดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน

วัตถุประสงค์การศึกษา :

1. เพื่อประเมินผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อคนจน
2. เพื่อวิเคราะห์การปรับตัวของคนจนในสถานการณ์วิกฤต การเข้าถึงบริการของรัฐ และการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือตนเอง
3. เพื่อประเมินนโยบาย แผน และโครงการจัดการแก้ปัญหาคนจนในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน และ
4. เพื่อสรุปแนวทางและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบรรเทาปัญหาที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ

ขอบเขตการศึกษา :

1. ความหมายของ “คนจน” ในข่ายการศึกษานี้ ครอบคลุมถึงคน 3 กลุ่ม :

- 1.1. “คนจนเมือง” หมายถึง ผู้มีรายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการครองชีพและภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว มีสภาพที่อยู่อาศัยไม่ถูกสุขลักษณะ ซึ่งส่วนใหญ่จะพบในชุมชนแออัดของกรุงเทพมหานคร
- 1.2. “คนจนชนบท” หมายถึง เกษตรกรในระดับหมู่บ้าน ซึ่งไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองหรือมีแต่น้อยมาก ไม่ช่วยให้มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีหนี้สิน
- 1.3. “คนจนที่ถูกเลิกจ้าง” หมายถึง ผู้ที่เคยทำงานโดยมีนายจ้าง ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำหรือใกล้เคียงกับอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ แต่หลังจากเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจได้ถูกเลิกจ้าง ทำให้ขาดรายได้ที่เคยได้รับประจำ

2. จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

- 2.1. คนจนเมือง จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งในระยะของการศึกษามีถิ่นที่พำนักอยู่ในกรุงเทพมหานคร อาจรวมถึงคนจนที่อพยพจากต่างจังหวัดไปทำงานในกรุงเทพมหานคร แต่ยังไม่เดินทางกลับภูมิลำเนา
- 2.2. คนจนชนบท จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งในระยะของการศึกษามีถิ่นที่พำนักอยู่ในชนบทของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดละ 150 ตัวอย่าง
- 2.3. คนจนที่ถูกเลิกจ้าง จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งในระยะเวลาของการศึกษามีถิ่นที่พำนักอยู่ในกรุงเทพมหานคร ขอนแก่น และศรีสะเกษ จังหวัดละ 100 ตัวอย่าง

วิธีการศึกษา :

1. การเลือกกลุ่มตัวอย่างและพื้นที่ ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) และพื้นที่ในการศึกษา ดังนี้

- 1.1 คนจนเมือง จำนวน 300 ตัวอย่าง เลือกจากคนจนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด 43 แห่ง ในกรุงเทพมหานคร โดยการแนะนำของศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 30 , 33 และ 47 โดยผู้สัมภาษณ์จะเลือกบ้านที่มีสภาพไม่แข็งแรง คับแคบ และขาดสุขลักษณะ ซึ่งแสดงถึงฐานะของผู้อยู่อาศัยเป็นตัวอย่างของคนจนเมือง

1.2 คนจนชนบท ประกอบด้วย

1.2.1 คนจนชนบทจังหวัดขอนแก่น จำนวน 150 ตัวอย่าง เลือกพื้นที่โดยคำแนะนำของสำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 หมู่บ้านๆ ละ 15 ตัวอย่าง ซึ่งเป็นหมู่บ้านในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) ปี พ.ศ.2541 ประชากรมีรายได้ต่ำกว่าปีละ 15,000 บาทต่อคน

1.2.2 คนจนชนบทจังหวัดศรีสะเกษจำนวน 150 ตัวอย่าง เลือกพื้นที่โดยคำแนะนำของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งรับผิดชอบข้อมูลคนยากจนและหมู่บ้านยากจนโดยตรง จำนวน 18 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 2 - 14 คน โดยขอให้ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเลือกกลุ่มตัวอย่างให้ จากผู้ที่มีที่อยู่อาศัยเป็นกระต๊อบหรือเพิงที่ต่อออกมาจากยุงข้าว สำหรับผู้มีบ้านเป็นเอกเทศถาวรจะพิจารณาข้อมูลอื่นที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นคนจนประกอบด้วย

1.3. คนจนที่ถูกเลิกจ้าง ประกอบด้วย

1.3.1. คนจนที่ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานคร จำนวน 100 ตัวอย่าง เลือกจากผู้ให้บริการโครงการน้ำพระทัยพระราชทาน ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ณ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยฯ และสนามหลวง ผู้ไปแสดงความจำนงสมัครงานในวันนัดพบแรงงาน ณ ศูนย์การค้าฟิวเจอร์ปาร์ค บางแค และผู้ถูกเลิกจ้างที่เตรียพร้อมอยู่ในบริเวณสนามหลวง

1.3.2. คนจนที่ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 100 ตัวอย่าง เลือกพื้นที่ศึกษาโดยคำแนะนำของสำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัดขอนแก่นได้แก่ หมู่บ้านฝ่อ บ้านพระค้อ ในตำบลพระลับ และหมู่บ้านทุ่ม หมู่บ้านม่วง ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมือง ซึ่งเป็นตำบลที่มีผู้ถูกเลิกจ้างจำนวนมาก

1.3.3. คนจนที่ถูกเลิกจ้างในจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 100 ตัวอย่าง เลือกจากรายชื่อของผู้ถูกเลิกจ้างซึ่งเดินทางกลับภูมิลำเนา ณ วันที่ 31 มกราคม 2541 ที่จัดทำโดย คณะทำงานเฉพาะกิจบริหารและจัดการข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาล สำนักงานจังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 792 คน ใน 13 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคูซอด ตำบลคูซอด อำเภอเมือง บ้านปรือคัน ตำบลปรือใหญ่ อำเภอขุขันธ์ บ้านโคกนาสี ตำบลจิกสังข์ทอง บ้านกอกแก้ว ตำบลหนองอึ่ง อำเภอราษีไศล บ้านทุ่งไชย ตำบลทุ่งไชย บ้านปะหละ ตำบลปะอาว อำเภออุทุมพรพิสัย บ้านพิทักษ์ ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง บ้านยางชุมน้อย ตำบลยางชุมน้อย อำเภอขามเฒ่า บ้านบาก ตำบลปราสาท อำเภอห้วยทับทัน บ้านปละ ตำบลสะพุง อำเภอศรีรัตนะ บ้านทางสาย ตำบลทุ่งสว่าง อำเภอวังหิน บ้านโคกตาล ตำบลโคกตาล บ้านตะเคียนราม ตำบลตะเคียนราม อำเภอภูสิงห์ บ้านแสง ตำบลอีเซ บ้านขาม ตำบลเสียว กิ่ง

อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ โดยให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้คัดเลือกให้และผู้สัมภาษณ์พิจารณากลับกรองอีกครั้งหนึ่ง

2. การสร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้จัดสร้างแบบเก็บรวบรวมข้อมูลแยกเป็น 3 ชุดเพื่อใช้กับกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่ม โดยการศึกษาจากงานวิจัยต่าง ๆ และจากแบบเก็บข้อมูลเกี่ยวกับคนจนที่มีการศึกษาวิจัย และเพิ่มคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาที่ผู้วิจัยต้องการทราบ นำไปปรึกษากับผู้ทรงคุณวุฒิ หลังจากนั้นได้นำแบบเก็บรวบรวมข้อมูลไปทดลองใช้ (PreTest) ในช่วงวันที่ 9 - 11 สิงหาคม 2541 เพื่อหาข้อบกพร่อง แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นำไปใช้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 900 ราย ระหว่างวันที่ 15 กันยายน - 15 พฤศจิกายน 2541

3. การรวบรวมข้อมูล

3.1 รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิเกี่ยวกับสถานการณ์คนจนในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ การจัดการกับปัญหา นโยบายและมาตรการภาครัฐ จากรายงานการวิจัยและเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3.2 รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์กลุ่มคนจนเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม โดยแยกแบบสอบถามสำหรับแต่ละกลุ่ม

3.3 จัดสนทนากลุ่มเพื่อระดมสมอง (Focus Group Discussion) ในทั้ง 3 พื้นที่ โดยแบ่งเป็น กลุ่มของฝ่ายผู้รับบริการและกลุ่มของฝ่ายผู้ให้บริการ มีรายละเอียดการจัดกลุ่มดังนี้

3.3.1 กลุ่มผู้รับบริการ จำนวน 6 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาทั้งหมด 58 คน ดังนี้

1) คนจนเมือง จัด ณ วัดฉัตรแก้วจกณี แขวงบางพลัด กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2542 มีผู้ร่วมสนทนา 12 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 11 คน สมรสแล้วอยู่ด้วยกัน 6 คน แยกกันอยู่ 2 คน หม้าย 3 คน โสด 1 คน มีบุตรโดยเฉลี่ย 3 คน การศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 4 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 7 คน และมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 1 คน นับถือศาสนาพุทธ 9 คน ศาสนาอิสลาม 3 คน เป็นผู้สูงอายุเฉลี่ย

หลาน ไม่มีรายได้ 4 ราย ชายชาวแกง โฉก ขนม 5 ราย ทำดอกไม้ประดิษฐ์ขายอยู่กับบ้าน 1 ราย เก็บผักบุ้งขาย 1 ราย รับจ้างซักผ้าอยู่กับบ้าน 1 ราย อายุสูงสุด 72 ปี ต่ำสุด 37 ปี

2) *คนจนชนบท (ขอนแก่น)* จัด ณ บ้านหนองน้ำเกลี้ยง ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 2 มกราคม 2542 มีผู้ร่วมสนทนา 10 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 5 คน สมรสแล้วและอยู่ด้วยกัน 6 คน หม้าย 3 คน โสด 1 คน มีบุตรโดยเฉลี่ย 3 คน การศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เกือบทั้งหมด มีเพียงรายเดียวที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 อาชีพส่วนใหญ่รับจ้างรายวันทั่ว ๆ ไป เช่น คายหญ้า ทำนา แบกหาม อายุสูงสุด 76 ปี ต่ำสุด 33 ปี

3) *คนจนชนบท (ศรีสะเกษ)* จัด ณ บ้านหนองอึ่ง หมู่ 1 ตำบลหนองอึ่ง อำเภอรามัน จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2541 มีผู้ร่วมสนทนา 9 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 6 คน สมรสแล้วอยู่ด้วยกัน 8 คน โสด 1 คน มีบุตรโดยเฉลี่ย 3 คน การศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 8 คน ระดับประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 1 คน อาชีพรับจ้างและทำนา อายุสูงสุด 51 ปี ต่ำสุด 19 ปี

4) *ผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานคร* จัด ณ สำนักงานจัดหางานพื้นที่เขต 7 กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 6 มกราคม 2542 มีผู้ร่วมสนทนา 8 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 2 คน ประกอบอาชีพก่อนถูกเลิกจ้าง เป็นช่างซ่อมและติดตั้งสุขภัณฑ์ พนักงานบริษัทผลิตขวดน้ำ พนักงานฝ่ายผลิตในโรงงานอาหารสัตว์ พนักงานเย็บผ้าในโรงงาน พนักงานขายตรง รับจ้างรายวัน และทำงานบ้าน การศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 4 คน มัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 1 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 2 คน ประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 1 คน มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในเขตกรุงเทพฯ 6 คน ต่างจังหวัด 2 คน มีครอบครัวแล้วทุกคน จำนวนบุตรโดยเฉลี่ย 1.3 คน อายุมากที่สุด 37 ปีอายุน้อยที่สุด 28 ปี

5) *ผู้ถูกเลิกจ้าง (ขอนแก่น)* จัด ณ บ้านม่วง ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 3 มกราคม 2542 มีผู้ร่วมสนทนา 9 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน สมรสแล้วอยู่ด้วยกัน 6 คน แยกกันอยู่ 2 คน หม้าย 1 คน จำนวนบุตรโดยเฉลี่ย 2 คน การประกอบอาชีพก่อนถูกเลิกจ้าง ส่วนใหญ่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ เป็นช่างกลึงที่โรงงาน ยามรักษาความปลอดภัย ทำงานบริษัทเย็บเสื้อผ้า ผู้ที่เคยทำงานในตัวจังหวัดขอนแก่น ทำงานในห้างสรรพสินค้า โรงแรม บริษัทเย็บเสื้อผ้า โรงงานเย็บรองเท้าส่งออกและร้านทำเฟอร์นิเจอร์ ระดับ

การศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 รองมาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อายุมากที่สุด 53 ปี อายุน้อยที่สุด 28 ปี

6) ผู้ถูกเลิกจ้าง (ศรีสะเกษ) จัด ณ บ้านใจดอนลือ หมู่ 10 ตำบลจิกสังข์ทอง อำเภอรามัน จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2542 มีผู้เข้าร่วม 10 คน สมรสแล้วทุกคน จำนวนบุตรโดยเฉลี่ย 2 คน การศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 5 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 5 คน ก่อนถูกเลิกจ้าง ทั้งหมดทำงานในโรงงานฟอกหนัง บางปู อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีรายได้ระหว่าง 5,000 - 5,500 บาทต่อเดือน อายุมากที่สุด 52 ปี ต่ำสุด 27 ปี

3.3.2 กลุ่มผู้ให้บริการ จำนวน 4 กลุ่ม มีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาทั้งหมด 41 คน ดังนี้

1) ผู้ให้บริการในกรุงเทพมหานคร (ครั้งที่ 1) จัด ณ สำนักงานจัดหางานพื้นที่เขต 1 กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2541 ผู้เข้าร่วมสนทนาจำนวน 13 คน ได้แก่ ที่ปรึกษาวิชาการแรงงาน 10 กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์กรมประชาสัมพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญกรมการจัดหางาน ผู้อำนวยการกองวิชาการและแผนงานกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ผู้อำนวยการกองสวัสดิภาพเด็กกรมประชาสัมพันธ์ ผู้อำนวยการกองวิชาการและแผนงานกรมการจัดหางาน ผู้อำนวยการจัดหางานกรุงเทพมหานคร เจ้าหน้าที่บริหารแรงงาน 8 เจ้าหน้าที่บริหารแรงงาน 7 เจ้าหน้าที่บริหารงานประชาสัมพันธ์ 6 เจ้าหน้าที่วิชาการ 6 กรมการจัดหางาน และนักสังคมสงเคราะห์ 5 กรมประชาสัมพันธ์

2) ผู้ให้บริการในกรุงเทพมหานคร (ครั้งที่ 2) จัด ณ โรงแรมปรีณิพัลลภ ถนนกรุงเกษม เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย วันที่ 12 มกราคม 2542 ผู้เข้าร่วมสนทนาจำนวน 10 คน ได้แก่ รองเลขาธิการสภาสังคมสงเคราะห์ฯ ผู้แทนมูลนิธิ Y.M.C.A. ผู้อำนวยการมูลนิธิชุมชนเมือง ผู้แทนมูลนิธิกองทุนการศึกษาเพื่อพัฒนา หัวหน้าส่วนพัฒนาอาชีพและธุรกิจชุมชนสำนักพัฒนาชุมชนเมือง ผู้อำนวยการกองสวัสดิการสงเคราะห์กรมประชาสัมพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์กรมประชาสัมพันธ์ นักวิชาการ 8 กรมประชาสัมพันธ์ หัวหน้างานบริหารทั่วไปสำนักงานธรรมาสงเคราะห์และหัวหน้าฝ่ายสวัสดิการและการสังคมสงเคราะห์ กรุงเทพมหานคร

3) ผู้ให้บริการในจังหวัดขอนแก่น จัด ณ โรงแรมขอนแก่นโฮเต็ล อ.เมือง จ.ขอนแก่น เมื่อวันที่ 8 มกราคม 2542 ผู้เข้าร่วมสนทนา 11 คน ได้แก่ สวัสดิการและคุ้มครอง แรงงานจังหวัด ผู้แทนประชาสงเคราะห์จังหวัด ผู้ช่วยพัฒนาการจังหวัด ประกันสังคมจังหวัด แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด หัวหน้าหน่วยในสำนักงานแรงงานและสวัสดิการสังคม จังหวัด จัดหางานจังหวัด ผู้แทนสำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัด ผู้แทนที่ทำการปกครองจังหวัด ผู้แทนเทศบาลนครขอนแก่น และประธานกองทุนอีสานร่วมใจ อ.บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

4) ผู้ให้บริการในจังหวัดศรีสะเกษ จัด ณ ห้องประชุมสำนักงานแรงงาน และสวัสดิการสังคมจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2541 ผู้เข้าร่วมสนทนามี 8 คน ได้แก่ แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด จัดหางานจังหวัด เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน 6 สำนักงานจังหวัด นักสังคมสงเคราะห์สำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัด นักวิชาการพัฒนา ชุมชนสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด นักวิชาการประกันสังคม 7 สำนักงานประกันสังคม และ เจ้าหน้าที่แรงงานและสวัสดิการสังคมจังหวัด

3.4 สัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิและผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดเกี่ยวกับสถานการณ์คนจน และมาตรการเพื่อแก้ไขปัญหา ประกอบด้วย

นางสาวศรีสว่าง พัววงศ์แพทย์	วุฒิสมาชิก
นางมัลลิกา คุณวัฒน์	ที่ปรึกษาวิชาการแรงงาน กระทรวง แรงงานและสวัสดิการสังคม
นายเสริมศักดิ์ พงษ์พานิชย์	ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น
นายพจน์ ใจมั่น	ผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ
นายบุญยอด วิเชียรสรรค์	รองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษ

การวิเคราะห์ข้อมูล :

วิเคราะห์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณกระทำโดยการหาค่าเฉลี่ยและค่าร้อยละ ใช้ครอบครัวยเป็นหน่วยในการวิเคราะห์

การจัดทำกรณีศึกษา :

จัดทำกรณีศึกษาของคนจนเมือง คนจนชนบท และคนจนที่ถูกเลิกจ้าง รวม 6 กรณีศึกษา เพื่อประกอบเป็นส่วนหนึ่งของรายงานการศึกษานี้ ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดเจาะลึก ประกอบในการจัดทำ

การเสนอรายงาน :

ประกอบด้วยบทต่าง ๆ 6 บท ได้แก่ บทที่ 1 กล่าวถึงความเป็นมาของการวิจัย และวิธีการที่ใช้ บทที่ 2 เป็นการทบทวนการศึกษาวิจัยที่มีผู้ทำไว้ก่อนการศึกษาเรื่องนี้เพื่อยืนยันสนับสนุนหรือให้ข้อสังเกตเชื่อมโยงกับการวิจัยครั้งนี้ บทที่ 3 ทบทวนนโยบายและมาตรการของรัฐและเอกชนเพื่อบรรเทาปัญหาผลกระทบทางสังคมจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ บทที่ 4 เป็นรายงานผลการศึกษา บทที่ 5 เสนอการวิเคราะห์ และ บทที่ 6 เป็นการสรุปผลการวิจัยและเสนอแนะมาตรการระยะสั้นและระยะยาวในการแก้ปัญหาผลกระทบทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับ คนจน ตามด้วยตารางประกอบการวิเคราะห์ 51 ตาราง และกรณีศึกษา 6 กรณี

ข้อจำกัดของการศึกษา :

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาไม่ได้กระจายไปในทุกภาคของประเทศ แต่ได้เจาะจงให้คนจนในกรุงเทพมหานครเป็นตัวแทนของ “คนจนเมือง” และคนจนในชนบทของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษเป็นตัวแทนของ “คนจนชนบท” ทั้งนี้เนื่องจากความมุ่งหมายของงานวิจัยนี้คือ การสะท้อนภาพสถานการณ์คนจนในระดับจุลภาคและในจุดที่มีข้อเท็จจริงสนับสนุนอยู่แล้วว่าเป็นพื้นที่ที่ยากจน กล่าวคือ จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดใหญ่ตัวแทนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ยากจนกว่าทุกภาค และจังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่มีภาพลักษณ์ว่ายากจนที่สุดในประเทศไทย พร้อมทั้งหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนก็ต้องการทราบผลโดยเร็วจึงมีอาจกล่าวได้ว่าการวิจัยนี้จะสามารถสะท้อนสถานการณ์คนจนระดับประเทศได้ แต่อาจสะท้อนภาพคนจนในพื้นที่ที่คนส่วนใหญ่ยากจนได้ในระดับหนึ่ง

2. การรวบรวมข้อมูลโดยวิธีของการจัดกลุ่มสนทนาในกรณีของคนจนชนบทและผู้ถูกเลิกจ้างในชนบทมีอุปสรรคเนื่องจากเป็นช่วงเก็บเกี่ยว (ธันวาคม 2541 - มกราคม 2542)

จึงทำให้การวิเคราะห์ต้องล่าช้าไปประมาณ 1 เดือน อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า การจัดกลุ่มสนทนาให้ประโยชน์กับการวิจัยชิ้นนี้มากแม้การเก็บใจความจะค่อนข้างทำได้ลำบาก และไม่ครบถ้วนทั้งหมด เพราะส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้นที่จะให้ข้อมูลจากประสบการณ์ของตนเอง

ด้วยข้อจำกัดข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงพยายามให้รายละเอียดว่าข้อมูลได้มาจากใครบ้าง และโดยวิธีการใด เพื่อให้ท่านผู้ศึกษางานวิจัยนี้ได้ใช้วิจารณญาณในการนำไปอ้างอิงในขอบเขตหนึ่งซึ่งไม่ใช่ภาพรวมระดับประเทศ เพราะก่อนจะไปถึงระดับนั้น คาดว่าคงจะต้องอาศัยงานวิจัยอีกหลายชิ้น รวมทั้งการหาข้อยุติว่าคนจนในความหมายที่ใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงมากที่สุดคือใคร

บทที่ 2

การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อเป็นพื้นฐานในการอธิบายผลการศึกษา และแนวทางในการเสนอแนะมาตรการระยะสั้นและระยะยาว คณะผู้วิจัยศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคนจนซึ่งได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจจำนวนหนึ่ง ซึ่งรวบรวมได้ดังนี้

1. รายงานเรื่อง “ผลกระทบของภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่มีต่อภาวะการทำงาน การว่างงาน และการเคลื่อนย้ายแรงงาน” โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2541) รายงานฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่มีต่อภาวะการทำงานของประชากร ซึ่งรวมถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการทำงานในภาคการผลิตต่าง ๆ การว่างงาน การเปลี่ยนอาชีพ การมีรายได้ลดลง และการเคลื่อนย้ายแรงงาน ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2541 การศึกษาถึงผลกระทบดังกล่าวได้เน้นช่วงตั้งแต่เดือนมกราคม 2540 ถึง 31 มกราคม 2541 ภายใต้สมมติฐานที่ว่า ภาวะวิกฤตส่งผลตั้งแต่เดือนมกราคม 2540 เป็นต้นมา

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ผู้ว่างงานทั่วราชอาณาจักร ในเดือนกุมภาพันธ์ 2541 มี 1.48 ล้านคน ซึ่งสูงเกินกว่า 2 เท่าของผู้ว่างงานในช่วงเวลาเดียวกันของปี 2540 ภาวะเศรษฐกิจถดถอยมีผลทำให้การจ้างงานในสาขาการผลิตลดลง โดยเฉพาะสาขาก่อสร้าง สาขาอุตสาหกรรมหัตถกรรม มีบางสาขาการผลิตที่เพิ่มเล็กน้อย เช่น สาขาบริการและสาขาพาณิชยกรรม ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นการเคลื่อนย้ายจากการทำงานในระบบเข้าสู่การทำงานนอกระบบเพื่อความอยู่รอด ผู้มีงานทำมีการเปลี่ยนงานประมาณร้อยละ 43 เนื่องจากปิดกิจการ ถูกให้ออกหรือออกเองเพราะถูกลดค่าจ้าง/สวัสดิการ หรือการเสร็จสิ้นงานในโครงการ ต้องย้ายไปทำงานในโครงการอื่น ผู้ว่างงานส่วนใหญ่อยู่ในเขตชนบท ผู้ว่างงานที่เคยทำงานมาก่อนในเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ส่วนใหญ่เป็นผู้จบการศึกษาไม่เกินระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 73) ลูกจ้างของทุกสาขาการผลิตที่ถูกเลิกจ้าง มีเพียงประมาณร้อยละ 17 ที่ได้รับเงินชดเชย และส่วนใหญ่ได้รับเงินชดเชยเพียง 1-3 เดือน ผู้ว่างงานส่วนหนึ่งย้ายถิ่นกลับภูมิลำเนาเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากกรุงเทพมหานครกลับสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนต้นทางและปลายทาง

2. สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2541) เผยแพร่ รายงานเรื่อง “ลักษณะและโครงสร้างปัญหาความยากจนในประเทศไทย” ในจดหมายข่าวปีที่ 2 เล่มที่ 3 (พฤษภาคม 2541) ให้ภาพรวมปัญหาความยากจนว่า ในแต่ละภูมิภาคระดับปัญหา ความยากจนหรือจำนวนคนจนแตกต่างกัน โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนคนจนสูงที่สุดใน ปี 2539 แต่ในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา (2535-2539) สัดส่วนคนยากจนลดลงถึงร้อยละ 20.5 และ ปัญหาความยากจนในพื้นที่ชนบทได้ลดลงอย่างมาก ตัวแปรสำคัญที่มีผลกระทบต่อปัญหาความ ยากจน ได้แก่ ขนาดของครัวเรือน เนื่องจากครัวเรือนขนาดใหญ่มักจะประกอบด้วย สมาชิกที่เป็น เด็กในกลุ่มอายุต่าง ๆ ที่ยังไม่มีรายได้ อายุของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งสัดส่วนคนจนจะสูงขึ้นอย่าง ชัดเจนทั้งในเขตเมืองและชนบทในกลุ่มครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุ 70 ปีขึ้นไป ระดับการ ศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปหัวหน้าครัวเรือนจะเป็นผู้หารายได้ให้กับครอบครัว อาชีพของหัวหน้าครัวเรือน กลุ่มครัวเรือนที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นเกษตรกรเป็นกลุ่มที่มีปัญหา ความยากจนมากที่สุด แม้ว่าจำนวนคนยากจนในกลุ่มดังกล่าวจะได้อลดลงเรื่อย ๆ ขณะที่ขนาด การถือครองที่ดินยังไม่มีข้อพิสูจน์ชัดเจนว่าปัญหาความยากจนในกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดิน เป็นของตนเองจะมีน้อยกว่าในกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินเสมอไป เพราะอาจมีปัจจัยอื่น ๆ ข้างต้นมาประกอบ หรือบางครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดินอาจมีรายได้จากทางอื่นที่มารวมเป็นรายได้ ของครอบครัว เช่น การรับจ้างนอกภาคเกษตร เป็นต้น

3. การสำรวจผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่มีผลกระทบต่อคนจน เมือง โดยส่วนวางแผนและสารสนเทศ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ได้ร่วมกับองค์การชุมชน เมืองทั่วประเทศ สำรวจผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่มีต่อผลกระทบต่อคนจนในเมือง 2 ครั้ง เมื่อ พ.ศ.2540 และ 2541

ครั้งที่ 1 เมื่อเดือนกันยายน 2540 ได้จัดเสวนา “คนจนเมืองจะอยู่อย่างไรใน ภาวะเศรษฐกิจปัจจุบัน” และสำรวจข้อมูล 105 รายจาก 56 ชุมชน พบว่าครอบครัวผู้ให้ข้อมูล ร้อยละ 70 มีรายได้ลดลง จากสาเหตุต่อไปนี้คือ มีสมาชิกในครอบครัวมาก/ตกงาน ส่วน ครอบครัวที่ไม่มีสมาชิกตกงานรายได้ลดลงเพราะขายของไม่ดี มีงานน้อยลง ลูกค้าไม่จ่ายเงิน เป็นต้น ร้อยละ 79.8 มีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเพราะของแพงขึ้นและต้องจ่ายค่าดอกเบี้ย ส่วนในระดับกลุ่มนั้น พบว่าร้อยละ 49 การออมของสมาชิกลดลง ร้อยละ 54 มีสมาชิกผิมนัดการชำระค่าน้ำมากขึ้น ผลกระทบระดับชุมชนคือ ปัญหายาเสพติด ลักขโมยและการพนันเพิ่มขึ้น

ครั้งที่ 2 เครือข่ายร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองทำการสำรวจข้อมูลระดับครัวเรือน โดยผู้นำชุมชนได้กระจายกันไปสำรวจ เริ่มสำรวจเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2541 นับถึงกลางเดือนกรกฎาคม 2541 มีการสรุปข้อมูลของ 21 เครือข่าย 118 ชุมชน 6,981 ครัวเรือน ประกอบด้วยเครือข่าย กรุงเทพมหานคร 14 เครือข่าย 70 ชุมชน 4,625 ครัวเรือน ในเขตปริมณฑล 3 เครือข่าย 11 ชุมชน 468 ครัวเรือน และพื้นที่ภูมิภาค 8 เครือข่าย 37 ชุมชน 1,888 ครัวเรือน (มีผลสรุปแล้วเพียง 4 เครือข่าย)

ผลการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นปรากฏว่า ข้อมูลระหว่างพื้นที่ที่แตกต่างกันค่อนข้างใกล้เคียงกัน ภาพรวมผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจจึงสรุปได้ ดังนี้

ด้านอาชีพและรายได้ เมื่อเทียบกับรายได้ครัวเรือนขณะสำรวจกับรายได้ในปีที่ผ่านมา ร้อยละ 61.88 มีรายได้ลดลง ร้อยละ 34.5 มีรายได้เท่าเดิม มีเพียงร้อยละ 4.3 ที่รายได้เพิ่มขึ้น

ด้านการมีงานทำ/ว่างงาน พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 39.03 มีคนทำงานมีรายได้เพียง 1 คน (ในการสำรวจครั้งก่อนครัวเรือนส่วนใหญ่มีคนทำงานมีรายได้ 2 คน)

ด้านภาวะหนี้สิน พบว่า ส่วนใหญ่ร้อยละ 54.94 รายได้ไม่พอค่าใช้จ่าย ร้อยละ 62.11 ของครัวเรือนมีหนี้สิน โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 43.23 กู้จากกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนใหญ่กู้มา เป็นค่าใช้จ่ายในบ้าน

ด้านการแก้ปัญหาผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่ร้อยละ 59.81 ตอบว่าได้คิดหาแนวทางแก้ปัญหาไว้แล้ว โดยจะลงทุนค้าขาย หาอาชีพเสริม และหางานทำที่มั่นคงขึ้น ร้อยละ 23.04 ยังไม่ได้คิดว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร และร้อยละ 11.68 ยังไม่รู้ลึกเป็นปัญหา

4. รายงานการศึกษาคนจนเมืองในทศวรรษที่ 2530 โดยประภาส ปิ่นตบแต่ง (2541) สรุปว่า ขนาดและปริมาณคนจนเมืองในปัจจุบัน มีความแตกต่างกันมากระหว่างการใช้เส้นความยากจนของทางราชการกับหน่วยงานที่ทำงานด้านชุมชนแออัดโดยตรง การใช้เส้นความยากจนพบว่า ในเขตกรุงเทพและปริมณฑลมีคนจนเพียง 51,659 คน ในขณะที่การใช้เกณฑ์ของสำนักพัฒนาชุมชนเมืองการเคหะแห่งชาติ พบว่า มีคนจนเมือง จำนวน 3,462,621 คน ปัญหาที่คนจนเมืองเผชิญรุนแรงยิ่งขึ้นหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ และมีผลกระทบทั้งทางด้านค่าครองชีพและความเข้มแข็งของชุมชน สำหรับคนในชุมชนแออัด แม้ความต้องการนำที่ดินไปประกอบการ

ทางธุรกิจลดลงอย่างมากแต่ยังเผชิญกับปัญหาการไถ่รื้อที่มากับแนวคิดเรื่อง “เมืองน่าอยู่” และดูเหมือนจะรุนแรงมากขึ้น

5. เอกสารสรุปผลการวิจัยที่ประชุมสัมมนาวิชาการประจำปี 2541 โดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ซึ่งเป็นเอกสารที่เสนอระหว่างวันที่ 11 - 13 ธันวาคม 2541 มีส่วนที่เป็นผลสรุปการติดตามผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจที่น่าสนใจ ดังนี้

สรุปการติดตามผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ : ชุมชนเมือง

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่กำลังหางานที่กรมการจัดหางานและที่มาสมัครงานตามตลาดนัดแรงงานโดยใช้แบบสอบถามจำนวน 600 ตัวอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่ร้อยละ 87.3 ถูกออกจากงานหรือลาออกเนื่องจากถูกลดเงินเดือน ร้อยละ 8.8 เป็นผู้หางานเนื่องจากงานที่ทำอยู่เริ่มไม่มีความมั่นคง และอีกร้อยละ 3.8 เป็นผู้จบการศึกษาใหม่ พบว่าผู้ที่กำลังหางานเหล่านี้ ร้อยละ 39.3 เป็นคนกรุงเทพฯและปริมณฑล เป็นแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 23.5 ภาคกลางร้อยละ 16.8 ภาคเหนือร้อยละ 10.5 และภาคใต้ร้อยละ 9.9 ผู้ที่ออกจากงานได้รับเงินชดเชยถูกต้องตามกฎหมายเพียงร้อยละ 52 ได้รับบางส่วนร้อยละ 12 ไม่ได้รับเลยร้อยละ 36

ในการแก้ปัญหาหรือปรับตัวระหว่างตกงาน ร้อยละ 78 ของผู้ตกงานพยายามหางานอย่างเต็มที่ ร้อยละ 18 ช่วยธุรกิจของครอบครัวและทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อหารายได้ ร้อยละ 4 เรียนต่อหรือฝึกอาชีพ ในขณะที่ผู้ตกงานร้อยละ 4 ไม่ปรับตัว ร้อยละ 40 ของผู้ตกงานมีแผนที่จะประกอบอาชีพส่วนตัว ร้อยละ 8 วางแผนที่จะเรียนต่อหรือฝึกอาชีพเพิ่มเติม มีเพียงร้อยละ 8 ที่คิดจะกลับภูมิลำเนาเดิม ร้อยละ 2 จะไปทำงานต่างประเทศ ผู้ตกงานส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 41 คิดจะหางานต่อไปเรื่อย ๆ การปรับตัวในเรื่องค่าใช้จ่าย พบว่าร้อยละ 69 ของผู้ตกงานลดค่าใช้จ่ายด้านสินค้าฟุ่มเฟือย ร้อยละ 61 ลดการบริโภคสิ่งบันเทิง ร้อยละ 28 ลดปริมาณหรือคุณภาพอาหาร ร้อยละ 22 ขายหรือจำหน่ายทรัพย์สิน ร้อยละ 13 ลดคุณภาพสินค้า ร้อยละ 4 ประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่น่าสังเกตคือ ผู้ตกงานร้อยละ 12 ไม่มีการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายเลย

ผู้ตกงานรู้จักหรือเคยได้ใช้บริการสวัสดิการของรัฐโดยเฉลี่ยร้อยละ 43.0 แต่ผู้ที่เคยใช้บริการเพียงร้อยละ 1.6 ความช่วยเหลือที่ต้องการจากรัฐส่วนใหญ่ ร้อยละ 62 ต้องการให้รัฐช่วยจัดหางานหรือสร้างงานเพิ่มขึ้น ร้อยละ 35 ต้องการให้ฝึกอาชีพเพิ่มเติมให้ ร้อยละ 34

ต้องการทุนประกอบอาชีพ ร้อยละ 11 ต้องการให้รัฐเพิ่มสวัสดิการสำหรับผู้ตกงาน ในขณะที่ร้อยละ 8 ไม่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ

สรุปการติดตามผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจ : ชุมชนชนบท

ผลการวิจัยภาคสนาม โดยใช้วิธีส่งนักวิจัยเข้าไปศึกษาข้อมูลแบบเจาะลึก ทั้งในระดับชุมชนและครอบครัวในช่วงเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม 2541 พบว่าผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจต่อคนในชนบทรุนแรงน้อยกว่าคนเมือง เพราะคนชนบทมีวิถีชีวิตที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน อย่างน้อยคนชนบทก็มีที่พักอาศัยเป็นของตนเอง มีข้าว และยังพอหาอาหารจากธรรมชาติได้ สิ่งที่กระทบคือรายได้ส่งกลับลดลงหรือลูกหลานตกงานต้องกลับมาอยู่บ้าน ผู้ตกงานหรือผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่จะกลับบ้านเพื่อตั้งหลัก และจะกลับเข้าไปในเมืองอีก เนื่องจากไม่มีที่ดินทำกิน หรือมีแต่น้อย หรือเคยชินกับการได้ค่าจ้างหรือเงินเดือน

วิกฤตเศรษฐกิจไม่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือต่ำกว่า เพราะส่วนใหญ่ได้รับอุดหนุนจากรัฐบาล แต่การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษาได้รับผลกระทบค่อนข้างมากเพราะผู้ปกครองต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ผลกระทบอื่นที่เห็นได้ชัดคือค่าใช้จ่ายด้านยารักษาโรคที่แพงขึ้น การระบาดของยาเสพติดที่รุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนชนบทที่อยู่ใกล้เมือง

ผลดีของวิกฤตเศรษฐกิจมีอยู่อย่างเดียวคือการที่ลูกหลานได้กลับมาอยู่บ้าน วัฒนธรรมการ “ลงแขก” ได้กลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง แม้จะไม่มากเท่าในอดีต ข้อค้นพบที่น่าสนใจมากประการหนึ่ง คือ ชุมชนชนบทมีนิยามของความยากจนกว้างขวางกว่าการขาดแคลนรายได้และอาหาร พวกเขาให้ความหมายของความยากจนรวมไปถึงการมีหนี้สิน หน่วยงานที่วิจัยจึงมองว่ามาตรการให้กู้โดยรัฐบาลอาจไปเพิ่มหนี้ให้แก่คนจน และอาจไม่ใช่มาตรการที่คนจนเห็นว่าจะสามารถช่วยให้หลุดพ้นจากความยากจนได้ นอกจากจะมีมาตรการที่เป็นรูปธรรมว่าจะสามารถคืนหนี้ได้อย่างจริงจัง

6. รายงานการศึกษาสถานภาพคนจนในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ โดย ณรงค์ เพชรประเสริฐ และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2541) พบว่า ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจมีผลกระทบต่อความมั่นคงในด้านอาชีพ โดย ณ สิ้นปี 2541 มีคนตกงานราว 2,000,000 คน ไม่รวมแรงงานเด็ก มีผลกระทบในด้านรายได้ รายจ่ายและหนี้สิน โดยค่าใช้จ่ายคนจนจะสูงขึ้นถึงร้อยละ

ละ 20 - 50 ดอกเบี้ยมีอัตราสูงขึ้น ผลกระทบต่อครอบครัว พบว่าร้อยละ 7.3 ครอบครัวดีขึ้น ใช้จ่ายประหยัด ร้อยละ 67 ความสัมพันธ์ในครอบครัวเหมือนเดิม ร้อยละ 25 สถานการณ์ครอบครัวเลวลง รายได้ลดลง สมาชิกที่กำลังศึกษาต้องออกจากโรงเรียน ผลกระทบด้านสุขภาพกายสุขภาพจิต คนจนเผชิญกับภาวะกดดันและมีแนวโน้มการใช้ความรุนแรง เกิดอาการเครียด แต่มีบางส่วนเข้าวัดเพื่อฟังเทศน์หรือมีที่พึ่งทางใจ ผลกระทบด้านสังคม พบว่ามีการเสพยาบ้าเพื่อให้งานได้มาก ผู้หญิงหนีไปหาอาชีพบริการ การขายเซ็กซ์ทางโทรศัพท์ ครอบครัวแตกแยก ขอบทานมีเพิ่มขึ้น ด้านการมีงานทำครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 39.03 มีรายได้เพียง 1 คน รองลงมา ร้อยละ 36.22 มีรายได้ 2 คน ร้อยละ 36.21 ของครัวเรือนมีสมาชิกว่างงานตั้งแต่ 1 - 3 คนขึ้นไป ในส่วนของภาวะหนี้สิน ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 62.11 มีหนี้สิน โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 43.23 กู้จากกลุ่มออมทรัพย์ ผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ร้อยละ 88.44 ยังคงส่งเงินออมตามปกติ ร้อยละ 4.66 ส่งเงินออมลดลง และร้อยละ 5.7 ไม่ได้ชำระเงินคืนเลย

7. การศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่จนดักดาน และครัวเรือนที่มีคนตกงานเนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ โดย พิทักษ์สิทธิ์ ฉายะภุติ และคณะ (2541) การศึกษาเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนทั้งสองประเภทข้างต้น รวมทั้งศึกษาสภาพของหมู่บ้านประกอบการวิเคราะห์ โดยสอบถามครัวเรือนที่จนดักดาน 350 ครัวเรือน และครัวเรือนที่มีผู้ตกงานเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจ 103 ครัวเรือน ใน 4 จังหวัดคือ ในจังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และสกลนคร ซึ่งเป็นจังหวัดที่คณะผู้วิจัยเคยศึกษามาก่อนในโครงการสร้างงานในชนบทและโครงการอีสานเขียว เลือกตัวอย่างจังหวัดละ 2 อำเภอ อำเภอละ 2 ตำบล ตำบลละ 4 -5 หมู่บ้าน โดยใช้หมู่บ้านเดิม 1 หมู่บ้าน แล้วสุ่มเลือกอีก 3 - 4 หมู่บ้าน และสุดท้ายสุ่มเลือกครัวเรือนที่จนดักดาน โดยการเลือกของผู้นำหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 5 ครัวเรือน เพื่อสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือน สำหรับคนตกงานและกลับมาอยู่ในหมู่บ้านสุ่มเลือกมาสัมภาษณ์หมู่บ้านละ 1 - 2 คน และตามไปสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนของผู้ตกงานด้วย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ผู้ที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่เป็นคนวัยหนุ่มสาว และเป็นชายมากกว่าหญิง ส่วนใหญ่เป็นผู้อายุไม่เกิน 39 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 28.51 ปี งานที่ทำอยู่ก่อนตกงานส่วนใหญ่คือ งานในโรงงานอุตสาหกรรมร้อยละ 41.75 รองลงมาคือ ธุรกิจบริการและงานก่อสร้างในสัดส่วนร้อยละ 22.33 เท่ากัน แหล่งงานส่วนใหญ่ร้อยละ 62.14 อยู่ในกรุงเทพมหานคร ค่าจ้างที่เคยได้รับเฉลี่ยต่อเดือน 6,087 บาท ถ้าเป็นรายวันได้รับเฉลี่ยวันละ 190.83 บาท งานที่ทำ

เป็นงานที่ไม่ได้ใช้ความรู้ความสามารถมากนัก การถูกเลิกจ้างมีผู้ได้รับค่าชดเชยตามกฎหมายเพียงร้อยละ 18.92 ผู้ตกงานส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 45.63 รู้สึกเฉย ๆ เพราะเตรียมใจไว้แล้ว ร้อยละ 21.36 รู้สึกเสียใจที่ตกงาน เมื่อกลับเข้าสู่หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 57.28 ยังไม่มีอาชีพ ผู้กลับมาทำอาชีพเกษตรกรรมมีร้อยละ 36.89 ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่มีแหล่งงานอื่นในท้องถิ่น ผู้ตกงานเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 98.06) มีรายได้ลดลง ค่าจ้างรายวันในท้องถิ่นต่ำเพียงวันละ 80 บาท ที่น่าสนใจคือ ผู้ตกงานไม่มีการติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใดเลยถึงร้อยละ 90.29 ความต้องการที่อยากให้ช่วยเหลือคือ อยากรให้ช่วยหางานให้ ร้อยละ 59.22 รองลงมาคือ ต้องการเงินกู้เพื่อใช้จ่ายในครอบครัวและลงทุนประกอบอาชีพ ผู้ตกงานประสงค์ที่จะทำงานในท้องถิ่นสูงถึงร้อยละ 51.46 เหตุผลหลักคือ จะได้ดูแลครอบครัวและค่าครองชีพต่ำ ในส่วนผู้อยากไปทำงานกรุงเทพมหานคร ให้เหตุผลว่าเพราะหางานทำง่ายกว่าและมีรายได้ดีกว่า งานที่ผู้ตกงานคิดจะไปทำ ส่วนใหญ่ยังเป็นโรงงานอุตสาหกรรมถึงร้อยละ 43.62 รองลงมาคือ ธุรกิจบริการและงานก่อสร้างเท่ากันคือ ร้อยละ 17.02

8. รายงานการศึกษาผลกระทบด้านวิกฤตเศรษฐกิจต่อผู้ยากไร้ในชนบทไทย โดย ชรินทร์ เจริญกุล และวัฒนา ธรรมบริสุทธิ (ไม่ระบุวันเดือนปี ของรายงาน) แต่ทราบว่าการศึกษาเพื่อมุ่งประเมินผลกระทบวิกฤตเศรษฐกิจต่อผู้ยากไร้ในชนบท การรับรู้ปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหา โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ และการประชุมระดมความคิด โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจากบ้านคางหงษ์และบ้านทุ่งรวงทอง จังหวัดพะเยา และหมู่บ้านโนนสูงและโคกสวรรค์ จังหวัดหนองบัวลำภู จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 340 ครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ ค่อนข้างสูง ผลกระทบที่ทำให้ความเป็นอยู่ลำบากมากขึ้น คือการที่ราคาสินค้าอุปโภค บริโภค เครื่องนุ่งห่ม ค่ารถโดยสารแพงขึ้น มีผู้ถูกเลิกจ้างหรือถูกลดค่าจ้าง ภัยรุ่นที่ถูกลูกจ้างและกลับ ภูมิลำเนาเดิมมักดื่มสุราและเล่นการพนัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่มปรากฏว่า ผลกระทบต่อสตรีและผู้สูงอายุเป็นปัญหามากในจังหวัดหนองบัวลำภู ส่วนผลกระทบต่อเด็กมีปัญหามากในจังหวัดพะเยา การเปลี่ยนแปลงในด้านลบโดยรวมได้แก่ การซื้อหยาได้ดินเพิ่มขึ้น การใช้ยาแก้ปวดมากขึ้น มีการรับรู้ว่าการเครียด กระวนกระวาย และสิ้นหวังมากกว่าในกลุ่มตัวอย่างของจังหวัดหนองบัวลำภู ขณะที่การคิดฆ่าตัวตายมีมากกว่าในจังหวัดพะเยา กลุ่มตัวอย่างในทั้งสองจังหวัดได้รับ

ผลกระทบที่คล้ายคลึงกันอยู่แล้วจากปัญหาความแห้งแล้ง และผลผลิตด้านการเกษตรต่ำ จึงลำบากมากขึ้นเมื่อถูกซ้ำเติมจากวิกฤตเศรษฐกิจ ส่วนแนวทางการปัญหานั้น พบว่า ส่วนใหญ่ยังคิดหาทางออกให้ตนเองไม่ได้ รู้แต่เพียงว่าจะต้องประหยัดให้มากขึ้นโดยใช้วิธีง่าย ๆ เช่น การประหยัดไฟ หรือการกู้ยืมเงินมาใช้และทำทุน ซึ่งเป็นเรื่องค่อนข้างยากลำบาก เพราะ ชาวบ้านทุกคนก็ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน อย่างไรก็ตามชาวบ้านเกือบทั้งหมดมีทัศนคติต่อการฆ่าตัวตายว่าเป็นสิ่งไม่ดี ไม่ถูกต้องสมควรได้รับการตำหนิและเห็นว่า “คนโง่เท่านั้นที่ฆ่าตัวตาย”

9. รายงานการศึกษาวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน และความยากจน โดย วรวิทย์ เจริญเลิศ และ ชีรนาถ กาญจนอักษร (2541) พบว่า การพัฒนาของรัฐก่อให้เกิดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม เมื่อเกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจแรงงานเหล่านี้จะกลายเป็นคนจนเมือง มีปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ความไม่ปลอดภัยในการทำงาน ในปี 2541 จะมีอัตราการว่างงานเนื่องจากการเลิกกิจการ การประกาศเลิกจ้างคนงานเป็นจำนวนมาก และคนงานหญิงจะได้รับผลกระทบสูงกว่าแรงงานชาย

10. รายงานการศึกษาเรื่อง “เสียงร้องของกรรมกรตกงาน” โดย บัณฑิต ธนชัยเศรษฐวุฒิ (2541) ดำเนินการศึกษาในช่วงเดือนมกราคม 2541 มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสภาพส่วนตัวทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของกรรมกรผู้ตกงาน สาเหตุการถูกเลิกจ้าง ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การแสวงหาทางออก ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตภายหลังการตกงาน และความต้องการช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม การศึกษาได้จัดทำแบบสอบถามและส่งคนไปสัมภาษณ์อย่างสอบถามกรรมกรที่ตกงานในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน 172 คน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ร้อยละ 46.51 มีภูมิลำเนาเดิมอยู่หลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 57.00 เป็นคนงานหญิง คนตกงานส่วนใหญ่อยู่ในอุตสาหกรรมสิ่งทอ และเสื้อผ้าสำเร็จรูปซึ่งเป็นโรงงานขนาดใหญ่ที่มีการจ้างงานมากกว่า 500 คนขึ้นไป ส่วนใหญ่ของผู้ถูกเลิกจ้างมีอายุงานระหว่าง 6 -15 ปี ถึงร้อยละ 47 กว่าครึ่งได้รับค่าจ้างระหว่าง 157 - 180 บาท ซึ่งสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำเล็กน้อย ส่วนใหญ่ตกงานกลางปี 2540 ส่วนมากไม่รู้ล่วงหน้าก่อนและนายจ้างส่วนใหญ่ไม่จ่ายค่าชดเชยผู้ถูกเลิกจ้าง ผู้ตกงานที่ยังหางานทำไม่ได้มีร้อยละ 44 และได้เงินใช้จ่ายโดยวิธีกู้ยืม ร้อยละ 22 ขอเงินครอบครัวหรือเพื่อน มีเพียงร้อยละ 11 ที่ได้อาศัยเงินชดเชยและเงินอื่นที่ได้จากการถูกเลิกจ้าง และร้อยละ 6 ได้พึ่งเงินสะสม ผู้ตกงานต้องการให้รัฐ

บาลหรือกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมช่วยเหลือจัดหางานใหม่ที่เหมาะสมให้ทำ รองลงมา คือ เร่งให้มีการประกันการว่างงาน และการสงเคราะห์บุตรด้านการศึกษา

11. **รายงานการศึกษาความยากจนในกลุ่มกรรมกร** โดย สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2541) พบว่า การสร้างเกณฑ์เส้นความยากจนโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2540 โดยยึดหลักการมีรายได้ที่เพียงพอต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองหรือไม่ ทำให้กรรมกรไม่อยู่ในฐานะที่ยากจน เพราะอัตราค่าแรงขั้นต่ำต่อวันสูงกว่าเส้นความยากจน ทั้งที่จากการศึกษาของนักวิชาการหลาย ๆ ครั้งพบว่า อัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่กำหนดไม่เพียงพอต่อการบริโภคแม้แต่ตัวกรรมกรคนเดียวก็ตาม เพราะกรรมกรแต่ละคนต้องรับผิดชอบบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัวอีก มีสภาพการทำงานเสี่ยงต่อสุขภาพและความปลอดภัย ขาดความมั่นคงในอาชีพและไม่มีอำนาจการต่อรอง นอกจากนั้นยังเล่นแชร์ หว่ยใต้ดิน ดังนั้นเกณฑ์การชี้วัดความยากจนก็ควรจะแตกต่างกันไปตามกลุ่มและภูมิภาค เนื่องจากกรรมกรต้องพึ่งพารายได้ที่เป็นตัวเงินเกือบทั้งหมด การกำหนดเส้นความยากจนสำหรับกรรมกรจะต้องสูงกว่าชาวนาที่สามารถพึ่งพิงแหล่งอาหารจากธรรมชาติได้มากกว่า และเส้นความยากจนของกรรมกรในกรุงเทพฯ ที่มีค่าครองชีพสูง ก็ควรจะสูงกว่ากรรมกรในจังหวัดขอนแก่น

12. **รายงานการศึกษาปัญหาหนี้สินบุคลากร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ** โดย กวี เพ็งศรี และคณะ (2541) ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 8,185 ราย คิดเป็นร้อยละ 75.78 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการครูและข้าราชการพลเรือน พบว่ามีอัตราเงินเดือนเฉลี่ยคนละ 12,113 บาทต่อเดือน รายได้เฉลี่ยของคู่สมรสเดือนละ 10,920 บาทต่อเดือน ร้อยละ 79.56 มีครอบครัว และร้อยละ 80.90 มีบุตร เฉลี่ยจำนวนบุตรต่อครอบครัว 2.36 คน บุคลากรทั้งหมดมีรายรับมากกว่ารายจ่ายเพียง 357 คน คิดเป็นร้อยละ 4.4 และสามารถออมเงินได้เฉลี่ยเดือนละประมาณ 303.69 บาทต่อคนต่อเดือน มีรายรับพอดีกับรายจ่ายจำนวน 571 คน หรือร้อยละ 6.97 มีรายรับไม่เพียงพอกับรายจ่าย จำนวน 5,374 คน สูงถึงร้อยละ 70 และถูกหักเงินเดือนมากที่สุดระหว่างร้อยละ 60 - 90 ของยอดเงินเดือนที่มีอยู่ โดยร้อยละ 88.1 เป็นหนี้สหกรณ์ออมทรัพย์ครูศรีสะเกษ จำกัด ความต้องการความช่วยเหลือคือ (1) จัดสรรเงินกู้ระยะยาวดอกเบี้ยต่ำ (2) จัดโครงการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น (3) ปรับเงินเดือนข้าราชการให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจ (4) การเปิดโอกาสให้ข้าราชการมีรายได้พิเศษ และ (5) การจัดเงินตอบแทน

ครูที่สอนเกินชั่วโมงตามเกณฑ์ที่กำหนด เป็นที่น่าสังเกตว่าจำนวนผู้ที่มีรายรับเกินกว่ารายจ่ายและจำนวนผู้ที่มีรายรับพอดีกับรายจ่ายรวมกันแล้วใกล้เคียงกับจำนวนผู้ที่ประกอบอาชีพเสริม นอกเหนือจากการรับราชการ ซึ่งมี 885 คนคิดเป็นร้อยละ 10.80 การทำอาชีพเสริมสามารถเพิ่มรายได้เฉลี่ยเดือนละ 5,022.40 บาทต่อคน อาชีพเสริมส่วนใหญ่ได้แก่ งานเกษตรร้อยละ 43.00 รองลงมาคือ ค้าขายและธุรกิจร้อยละ 21.0 รับจ้างร้อยละ 19.8 เลี้ยงสัตว์ร้อยละ 11.9 และสอนพิเศษร้อยละ 3.2

13. วิฤตความจนในสังคมไทย โดย สมพร เทพสิทธิ (2541) จัดพิมพ์โดย สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2541 ในส่วนที่เกี่ยวกับสาเหตุของความยากจนและการแก้ปัญหาความยากจน สรุปได้ว่า สาเหตุแห่งความยากจนมี 6 ประการคือ (1) ต้องพึ่งพาธรรมชาติและดินฟ้าอากาศในการเกษตร (2) การขาดปัจจัยการผลิต เช่น เกษตรกรขาดที่ดินทำกิน ทำให้ต้องถูกจับเพราะไปบุกรุกทำลายป่า ขาดแคลนทุนและวัสดุอุปกรณ์การผลิต ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากธนาคารและนายทุน (3) การขาดอำนาจต่อรอง เพราะผู้กำหนดราคาสินค้าคือผู้มีอำนาจต่อรองเหนือกว่าและภาวะของตลาด เฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่ไม่ได้รวมกันเป็นกลุ่มสหกรณ์ (4) การขาดความรู้และทักษะ คนงานตามโรงงานส่วนมากความรู้น้อยและขาดทักษะการทำงาน จึงได้ค่าจ้างต่ำ (5) การขาดความขยันหมั่นเพียร คือ ขาดอิทธิบาท 4 ไม่รักงาน ไม่สู้งาน ไม่ใส่ใจในงาน และไม่ใช้ปัญญาในการทำงาน (6) ขาดการประหยัดและอดออม ใช้จ่ายเงินเกินกว่ารายได้ (7) ภาวะเศรษฐกิจ เช่น ภาวะเศรษฐกิจไทยในช่วงปี 2540 เป็นต้นมา ซึ่งทำให้อำนาจซื้อของประชาชนลดลง และคนจนจนยิ่งขึ้น คนเคยรวยเป็นโรคเครียด โรคซึมเศร้า สถานภาพในสังคมลดลงจากเดิม (8) การมัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข โดยเฉพาะการพนันและสุรา

ส่วนการแก้ปัญหาความยากจน ผู้เขียนเห็นว่าจะต้องทำทั้งในระดับมหภาค ชุมชน ครอบครัว และปัจเจกชน ซึ่งเป็นเรื่องยาก แต่สิ่งที่ประเทศต้องพยายามคือทำให้อัตราส่วนและจำนวนคนยากจนลดลง ทำให้คนยากจนมีรายได้สูงขึ้น และสูงกว่าเส้นความยากจนหรือเพียงพอกับเกณฑ์ความต้องการจำเป็นพื้นฐาน (จ.ป.ฐ.)

มาตรการแก้ไขปัญหความยากจนมีหลายประการ อาทิ (1) การพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดรายได้ประชาชาติอย่างแท้จริงของประเทศเพิ่มขึ้นในระยะยาว และมีผลต่อการเพิ่มระดับความอยู่ดีกินดีของประชาชน (2) การพัฒนาชนบท เพราะ “ชนบทคือ

รากฐานของประเทศชาติ” ถ้าชนบทอยู่ไม่ได้ ประเทศชาติก็อยู่ไม่ได้ (3) การพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องพัฒนาทั้งชุมชนเมืองและชุมชนชนบท การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ความพร้อมของชุมชนเป็นเบื้องต้น และมีภาครัฐกิจเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน เข้ามามีบทบาทพร้อมด้วย

14. รายงานการศึกษาเรื่อง“แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมในภาวะเศรษฐกิจวิกฤต” อนุกรรมการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากภาวะเศรษฐกิจวิกฤต สภาที่ปรึกษาเพื่อพัฒนาแรงงานแห่งชาติ (2541) ได้สรุปสถานการณ์และเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและบรรเทาผลกระทบ โดยเสนอว่า การมีแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม การช่วยเหลือประชาชนในภาวะเศรษฐกิจถดถอยของกระทรวงมหาดไทย การกำหนดโครงการพัฒนา และการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมการผลิตและอุตสาหกรรมสู่ชนบทของกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นแนวทางที่ดี แต่รัฐควรดึงองค์กรเอกชนต่าง ๆ ให้เข้ามามีบทบาทในการแก้ไขและบรรเทาปัญหาด้วยเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน แนวทางการมีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างงานพัฒนาสังคมในรูปของอาสาสมัครเพื่อให้ผู้ตกงานมีความรู้สึกว่าตนมีคุณค่าต่อสังคม โดยรัฐให้ค่าตอบแทนการทำงานเพียงเล็กน้อย การสร้างศักยภาพชุมชนในชนบทด้วยการให้แรงงานระดับล่างที่ถูกเลิกจ้างและกลับเข้าสู่ภาคเกษตรกรรมสามารถอยู่รอดได้ โดยให้มีองค์กรเข้าดำเนินการจัดการเรื่องตลาด และสามารถพัฒนาให้เป็นองค์กรที่พึ่งตนเองได้ ตลอดจนสนับสนุนด้านสินเชื่อเพื่อการพัฒนาแก่ชาวชุมชนแออัด และผู้มีรายได้น้อยในเขตเมืองในรูปแบบที่สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองดำเนินการอยู่ นอกจากนี้ควรมีการปรับปรุงสวัสดิการของรัฐให้ช่วยบรรเทาปัญหาได้มากกว่าเดิม เช่น ขยายสิทธิตามพระราชบัญญัติประกันสังคม มาตรา 38 ช่วยเหลือค่าเล่าเรียนบุตรและให้การรักษาพยาบาลฟรี เป็นต้น

บทที่ 3

นโยบายและมาตรการภาครัฐ/เอกชน ต่อปัญหาผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจ

นโยบายและมาตรการภาครัฐ

เพื่อแก้ปัญหาผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากวิกฤตเศรษฐกิจ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเร่งด่วนหลายประการ ที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1. นโยบายบรรเทาปัญหาการว่างงาน

เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลเพื่อเสริมสร้างเสถียรภาพและความเชื่อมั่นในระบบเศรษฐกิจของรัฐบาล กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมได้จัดทำแผนเบ็ดเสร็จเพื่อรองรับนโยบายเสนอต่อคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2540 ได้กำหนดให้มี “คณะกรรมการนโยบายบรรเทาปัญหาการว่างงานแห่งชาติ” มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงและปลัดกระทรวงมหาดไทย การคลัง แรงงานและสวัสดิการสังคม กลาโหม การต่างประเทศ เกษตรและสหกรณ์ คมนาคม พาณิชยกรรม ยุติธรรม ศึกษาธิการ สาธารณสุข วิทยาศาสตร์-เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม และกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นกรรมการ นอกจากนี้ยังมีผู้อำนวยการสำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เลขาธิการ กปร. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ผู้แทนนายจ้าง ผู้แทนลูกจ้างร่วมเป็นกรรมการ มีปลัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการนโยบายบรรเทาปัญหาการว่างงานแห่งชาติมีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนงานในภาพรวมเกี่ยวกับการบรรเทาปัญหาการว่างงาน ซึ่งการปฏิบัติตามนโยบายและแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงานประกอบด้วย 7 มาตรการ ดังนี้

1. มาตรการประหยัดหรือไทยช่วยไทย เป็นโครงการที่เน้นช่วยเหลือคนว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้างให้สามารถดำรงชีพต่อไปได้ กิจกรรมที่ดำเนินการคือ การขายสินค้าราคาประหยัดหรือโครงการธงฟ้า ให้ยืมเงินทุนประกอบอาชีพ สนับสนุนด้านการตลาดเอกชน และการจัดตั้งร้านค้าชุมชน

2. **มาตรการการจ้างงานในชนบท** ในปี 2541 โครงการพัฒนาตำบลได้รับการจัดสรรงบประมาณ 2,000 ล้านบาท เพื่อให้สภาตำบลและ อบต.เลือกตัดสินใจอนุมัติโครงการตามแผนพัฒนาตำบลประจำปี และโครงการริบด่วนที่จำเป็นเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน เมื่อสถานการณ์ว่างงานมีแนวโน้มสูงขึ้น รัฐบาลได้กำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐใช้งบประมาณของตนเพื่อขยายการจ้างงานในชนบท เน้นนโยบายใช้แรงงานแทนเครื่องจักร ใช้แรงงานในท้องถิ่น และขยายโครงการสาธารณะ โดยให้ค่าจ้างตอบแทน รวมทั้งขอความร่วมมือองค์กรพัฒนาเอกชนให้จ้างแรงงานคนแทนเครื่องจักร

3. **มาตรการแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าว** การมีแรงงานต่างชาติเข้ามาทำงานในประเทศไทยโดยถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย ทำให้โอกาสการมีงานทำของไทยบางส่วนต้องลดลง รัฐบาลจึงได้ตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อพิจารณาหาแนวทางแก้ไขปัญหาลaborต่างด้าว

4. **มาตรการส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ** ให้กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมประสานกับกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงการต่างประเทศเพื่อหาดำเนินงานว่างในต่างประเทศให้คนงานไทยเพิ่มขึ้น

5. **มาตรการส่งเสริมการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม** ส่งเสริมให้คนงานที่ทำงานอยู่สามารถทำงานมีรายได้ต่อไป โดยสนับสนุนธุรกิจที่มีการจ้างงานจำนวนมาก ลดต้นทุนและเสริมสภาพคล่องทางธุรกิจ สนับสนุนการส่งออกด้วยวิธีต่าง ๆ เร่งรัดการบรรจุงานใหม่ให้ แก่ผู้ถูกเลิกจ้าง เร่งรัดฝึกอบรมเพิ่มทักษะฝีมือแรงงานโดยใช้ระบบกองทุนพัฒนาฝีมือแรงงาน ผลักดันการปรับโครงสร้างระบบการผลิตและการค้าของภาคเอกชนให้สามารถแข่งขันกับต่างประเทศ และขยายโอกาสการลงทุนแก่เกษตรกร โดยเน้นระบบโรงงานอุตสาหกรรมไปทำที่บ้าน เป็นต้น

6. **โครงการ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริ** เป็นโครงการสำหรับผู้ที่ถูกเลิกจ้างและว่างงานที่กลับสู่ภูมิลำเนา ให้ได้รับความช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพทางเกษตรเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน โดยกำหนดเป็นนโยบายระยะปานกลาง ให้มีการส่งเสริมและฟื้นฟูระบบการผลิตทางเกษตรที่เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และกระทบต่อระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดตามแนวพระราชดำริ

7. **โครงการทางสว่างแห่งอาชีพ** เป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือผู้จบการศึกษาใหม่ให้มีทางเลือกในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น โดยการแนะนำแหล่งงาน ให้ข้อมูลในการประกอบอาชีพอิสระและสนับสนุนการศึกษาต่อของผู้ยังไม่มียานพาหนะ

ทุกมาตรการเป็นมาตรการระดับชาติ มีการประสานงานกับทุกกระทรวง ทบวง กรม และหน่วยงานของเอกชน และมีองค์กรปฏิบัติงานในทุกพื้นที่ทั่วประเทศ

ในด้านองค์กรปฏิบัติงานระดับจังหวัด มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเขตจังหวัด เป็นที่ปรึกษา ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน ปลัดจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

ส่วนองค์กรปฏิบัติงานระดับอำเภอ มีสมาชิกสภาจังหวัดและสมาชิกสภาเทศบาล ในเขตพื้นที่เป็นที่ปรึกษา มีนายอำเภอ/หัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ เป็นประธาน หัวหน้าส่วนราชการ ประจำอำเภอ/กิ่งอำเภอ และประธาน อบต.เป็นกรรมการ มีปลัดอำเภออาวุโสเป็นเลขานุการ

ในด้านแนวทางการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการบรรเทาปัญหาการว่างงาน อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของแต่ละอนุกรรมการ ดังนี้

1. คณะอนุกรรมการมาตรการประหยัดหรือไทยช่วยไทย มีปลัดกระทรวงพาณิชย์ เป็นประธาน การปฏิบัติงานเน้นการช่วยเหลือบรรเทาปัญหาด้านค่าครองชีพของคนว่างงาน ผู้ถูกเลิกจ้าง และประชาชนทั่วไปที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ

2. คณะอนุกรรมการมาตรการจ้างงานในชนบท มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน เน้นการว่าจ้างผู้ว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้างเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจให้มียางทำชั่วคราว เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้ต่อเนื่อง โดยใช้วิธีให้กระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ปรับการบริหารงบประมาณปกติปี 2541 นำมาว่าจ้างแรงงานประมาณร้อยละ 30 มาตรการนี้มีเป้าหมายเพื่อให้มีการจ้างงาน 350,000 คน

3. คณะอนุกรรมการมาตรการแก้ไขแรงงานต่างด้าว มีรองนายกรัฐมนตรี (นาย พิชัย รัตตกุล) เป็นประธาน เน้นการขยายโอกาสการมีงานทำของคนไทย โดยให้ไปทำงานแทน แรงงานต่างด้าวสัญชาติกัมพูชา ลาว และเขมร มีเป้าหมายเพื่อให้มีการจ้างงาน 300,000 คน

4. คณะอนุกรรมการมาตรการส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศ มีปลัด กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเป็นประธาน เน้นการประสานการทำงานระหว่างกระทรวง

ต่าง ๆ เพื่อขยายตลาดแรงงานในต่างประเทศสำหรับคนงานไทย มีเป้าหมายเพื่อให้มีการจ้างงาน 210,000 คน

5. คณะอนุกรรมการมาตรการส่งเสริมการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม มีปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมเป็นประธาน เน้นการอำนวยความสะดวกให้ธุรกิจอุตสาหกรรมและบริการสามารถขยายตัวหรือตั้งใหม่ได้โดยง่าย เร่งรัดบรรจุงานในตำแหน่งที่ว่าง ซึ่งอาจรวมไปถึงการปรับทักษะฝีมือแรงงานเพื่อให้เหมาะกับตำแหน่งที่ว่าง ดำเนินการให้นายจ้างสามารถรักษาจำนวนการจ้างงานไว้ได้ต่อไป มีเป้าหมายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเลิกจ้างไม่ต่ำกว่า 500,000 คน

6. คณะอนุกรรมการโครงการเกษตร “ทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริ มีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นประธาน จัดทำโครงการทดลองและสาธิตการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำรินี้ในระดับตำบลทั่วประเทศ มีเป้าหมายเพื่อให้มีการประกอบอาชีพเกษตร 8,000 ครอบครัว

7. คณะอนุกรรมการโครงการทางสว่างแห่งอาชีพ มีรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยเป็นประธาน มีเป้าหมายให้ความช่วยเหลือแก่บัณฑิตที่จบการศึกษาให้มีความทำงานหรือเรียนต่อจำนวน 30,000 คน

มีการประชาสัมพันธ์แผนงานและโครงการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยวิธีการต่อไปนี้

1. นายกรัฐมนตรีชี้แจงประชาชนในวันแรงงานแห่งชาติ (1 พ.ค.2541)
2. เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและผลการดำเนินงานช่วยเหลือประชาชนผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน โดยความร่วมมือของกระทรวงมหาดไทย
3. เผยแพร่ผ่านรายการวิทยุทุกสถานีเวลาประมาณ 7.00 น. และผ่านนักจัดรายการวิทยุในสังกัดสมาคมนักวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทยในลักษณะสปรอตวิทยุและข่าวเป็นระยะทุกวัน
4. เผยแพร่ผ่านโทรทัศน์ โดยมีตัววิ่งเป็นระยะ ๆ ทำสปอตโทรทัศน์ ช่อง 3,5,7,9 และ ITV ร่วมรายการ “บ่ายนี้มีคำตอบ” ทางช่อง 9
5. เจ้าหน้าที่ระดับสูงของกรมต่าง ๆ รับเชิญไปออกรายการวิทยุและโทรทัศน์ในงานที่เกี่ยวข้อง
6. เผยแพร่บทความทางสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

ในภาพรวมของทุกมาตรการ มีแผนงาน/โครงการ ที่ใช้ในการบรรเทาปัญหาการว่างงานประมาณ 100 แผนงาน/โครงการ การปฏิบัติงานจำแนกตามกลุ่มกิจกรรม 3 กลุ่ม ดังนี้

1. **กลุ่มกิจกรรมการจ้างงานโดยตรง** เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้ว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้างได้มีงานทำไม่ว่าจะเป็นโครงการชั่วคราวหรือถาวร

2. **กลุ่มกิจกรรมการจ้างงานโดยอ้อม** เป็นกิจกรรมที่จะขยายโอกาส หรือรักษาสภาพการมีงานทำของผู้ว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้าง เช่น การพัฒนาระดับฝีมือแรงงาน การฝึกอบรมการประกอบธุรกิจขนาดย่อม การส่งเสริมร้านค้าชุมชนและกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

3. **กลุ่มกิจกรรมที่ก่อประโยชน์ด้านอื่นเพื่อช่วยเหลือผู้ถูกกระทบจากภาวะวิกฤต** เป็นกิจกรรมการจ้างงานโดยตรงและโดยอ้อม เช่น กิจกรรมจัดสินค้าราคาประหยัดออกจำหน่าย การเพิ่มสภาพคล่องแก่ธุรกิจ การช่วยเหลือผู้ว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้างด้านการรักษาพยาบาล การศึกษาของบุตร สิทธิประกันสังคม เป็นต้น

ผลการปฏิบัติงาน (ระหว่าง 1 มกราคม - 30 พฤศจิกายน 2541) สรุปได้ดังนี้

มาตรการ	จ้างงานโดยตรง (คน)	จ้างงานโดยอ้อม (คน)	ประโยชน์อื่น
1. ประหยัดหรือไทยช่วยไทย	57,938	18,003	4,085,244
2. จ้างงานในชนบท	429,733	160,361	-
3. แก้ไขแรงงานต่างด้าว	268,259	-	-
4. ส่งแรงงานไปต่างประเทศ	175,396	-	-
5. ส่งเสริมการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม	307,493	425,555	141,511
6. โครงการเกษตร “ทฤษฎีใหม่”	37,510	112,386	-
7. โครงการทางสว่างแห่งอาชีพ	60	29,000	-

ที่มา : กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม , ธันวาคม 2541.

2. โครงการลงทุนเพื่อสังคม (Social Investment Project)

เป็นโครงการเงินกู้จากธนาคารโลกและรัฐบาลญี่ปุ่น เพื่อนำมาช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ โดยเฉพาะกลุ่มคนว่างงาน กลุ่มคนยากจนและกลุ่มคนด้อย

โอกาส ภายใต้การจัดการของธนาคารออมสิน กำหนดวัตถุประสงค์เป็นระยะสั้นและระยะยาว ระยะสั้นเน้นการแก้ไขและบรรเทาผลกระทบในกลุ่มคนทั้ง 3 ประเภท โดยทำให้เกิดการจ้างงาน การเสริมสร้างรายได้ และให้ได้รับบริการและสวัสดิการสังคม ระยะยาวเป็นการมุ่งเสริมสร้างขีดความสามารถและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยได้แบ่งโครงการออกเป็น 2 แนวทางคือ

แนวทางที่ 1 เน้นการแก้ไขปัญหาระยะสั้น โดยการสนับสนุนงบประมาณ แก่กิจกรรมหรือโครงการภาครัฐที่ก่อให้เกิดการจ้างงาน การเพิ่มรายได้ และการให้สวัสดิการทางสังคมแก่ผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาสและผู้ตกงาน

แนวทางที่ 2 เน้นการแก้ไขปัญหาสังคมระยะยาว และสร้างฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการสนับสนุนทางการเงินแก่กิจกรรมและโครงการที่เสนอโดยชุมชนและองค์กรปกครองท้องถิ่น ที่มีผลต่อการปรับโครงสร้างทางสังคมและการกระจายอำนาจ ซึ่งจะดำเนินการผ่านกองทุนที่กระทรวงการคลังจะจัดตั้งขึ้น และมอบหมายให้ธนาคารออมสินเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund) และกองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค (Regional Urban Development Fund)

3. แผนกระตุ้นเศรษฐกิจ 30 มีนาคม 2542

ประกอบด้วย แผนการลดภาษีมูลค่าเพิ่ม แผนการลดภาษีรายได้บุคคลธรรมดา และการจัดสรรเงินกู้ตามแผนมิยาซาว่า ซึ่งเป็นเงินกู้จากประเทศญี่ปุ่น และธนาคารโลกเช่นเดียวกัน

เฉพาะเงินกู้ตามแผนมิยาซาว่า มีวงเงินทั้งสิ้นประมาณ 5.3 หมื่นล้านบาท รัฐบาลได้จัดสรรเพื่อลดผลกระทบทางสังคมจากวิกฤตเศรษฐกิจโดยตรงประมาณ 2.6 หมื่นล้าน หรือครึ่งหนึ่งของวงเงินกู้ทั้งหมด โดยผู้ให้กู้ได้ระบุเงื่อนไข 3 ข้อคือ

1. ต้องจัดสรรเงินไม่น้อยกว่า 2 หมื่นล้านบาท เพื่อสร้างงานและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เช่น ครอบครัวยากไร้ คนจน คนชรา ฯลฯ
2. จัดสรรเป็นค่าจ้างแรงงานใช้ฝีมือไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30 ของค่าจ้างหรือโครงการสำหรับงานหรือโครงการเพื่อสร้างงาน ในอัตราค่าจ้างที่ใกล้เคียงกับอัตราค่าจ้างในชนบท และ
3. ใช้สัดส่วนความยากจนในพื้นที่เป็นปัจจัยหนึ่งในการจัดสรรเงินแก่งานหรือโครงการเพื่อการจ้างงาน

รัฐบาลมีนโยบายว่าจากเม็ดเงิน 2.6 หมื่นล้าน ส่วนหนึ่งจะจัดสรรไปเสริมโครงการเก่าที่ได้รับงบประมาณน้อย โดยจัดทำเป็นโครงการขนาดเล็กเพื่อลดขั้นตอนของกระบวนการเบิกจ่ายเงิน โครงการต่าง ๆ กระทรวงต้นสังกัดจะเป็นผู้เสนอมา การใช้เงินตามแผนเงินกู้มีयाชาว่า จะมีคณะกรรมการบริหารจัดการและประเมินผล ซึ่งมีรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีท่านหนึ่งเป็นประธานกรรมการ และจะมีบริษัทที่ปรึกษาทำหน้าที่จัดระบบการรายงาน ประเมินผลการดำเนินงานภาคสนาม ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของมาตรการต่อการ กระตุ้นเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อให้มีหลักประกันว่าการใช้เงินจะเป็นไปด้วยความโปร่งใส ไม่มีการทุจริตคอรัปชั่น และเป็นไปตามวัตถุประสงค์ คือการบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจโดยผ่านการขยายเงินทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ และรายได้ของผู้ยากจนทั้งในเมืองและชนบท รวมถึงการเพิ่มสวัสดิการและการสงเคราะห์ผู้ยากจนและกลุ่มด้อยโอกาส โดยมีเป้าหมายต่อไปนี้

1. สร้างงานและจ้างงานแรงงานไม่มีฝีมือและกลุ่มผู้มีการศึกษา ในสัดส่วนประมาณ 3 : 1 จำนวน 486,000 คน กระจายทั่วประเทศ ครอบคลุมผู้ตกงานเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจและผู้สำเร็จการศึกษาใหม่ ส่วนใหญ่จะเป็นการจ้างงานในภาคชนบทเพื่อรองรับแรงงานที่กลับสู่ท้องถิ่นและแรงงานที่ถูกเลิกจ้างในเมือง

2. สงเคราะห์คนชรา โดยจ่ายเป็นเบี้ยยังชีพแก่คนชราที่ยากจนจำนวน 4 แสนคน ๆ ละ 300 บาทต่อเดือน และเปลี่ยนแปลงการเบิกจ่ายเงินจากเดือนละครั้งเป็นจ่ายเหมา 6 เดือนต่อครั้ง รายละ 1,800 บาท

3. สนับสนุนการจัดตั้งศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัดและชุมชน เพื่อให้องค์กรทางศาสนาและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดูแลผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมเพื่อผู้สูงอายุ จัดกลุ่มอาชีพหรือให้การสงเคราะห์ด้านปัจจัย 4

4. สงเคราะห์ครอบครัวผู้มีรายได้น้อย โดยกรมประชาสงเคราะห์จะพิจารณาช่วยเหลือครอบครัวที่ได้รับความเดือดร้อนในปี 2542 จำนวน 5 หมื่นครอบครัว ๆ ละ 2,000 บาท จ่ายให้เพียงครั้งเดียว

กระทรวงศึกษาธิการจะใช้เงินที่ได้รับการจัดสรรเป็นค่าชุดนักเรียนที่ยากจน ค่าอาหารเด็กก่อนปฐมวัย วัยประถมศึกษา และเด็กมัธยมศึกษาของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา รวมทั้งเป็นค่าจ้างผู้ว่างงานจากวิกฤตเศรษฐกิจให้เป็นผู้ช่วยปฏิบัติงานและเก็บข้อมูลต่าง ๆ ทั่วประเทศ ทบวงมหาวิทยาลัยเน้นโครงการสร้างงานและจ้างงานชั่วคราวสำหรับผู้สำเร็จ

การศึกษาระดับกลางและระดับสูง 3 โครงการ ได้แก่ โครงการจ้างบัณฑิตพัฒนาโปรแกรม คอมพิวเตอร์จำนวน 10,000 คน โครงการจ้างบัณฑิตเป็นเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ประจำสถานี ตำรวจจำนวน 2,000 คน และโครงการอาสาสมัครเกี่ยวกับการเรียนรู้รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งจำนวน 20,000 คน

4. การแก้ไขพระราชบัญญัติประกันสังคมเพื่อประโยชน์ของผู้ประกันตนที่ได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจ

รัฐบาลได้แก้ไขมาตรา 38 ของพระราชบัญญัติเดิม ซึ่งกำหนดระยะเวลาการให้ความคุ้มครองแก่ลูกจ้างที่ออกจากงานหรือถูกเลิกจ้างให้มีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทนกรณีประสบอันตรายหรือเจ็บป่วย ทุพพลภาพ คลอดบุตร และตาย ต่อไปอีกเป็นระยะเวลา 6 เดือน โดยแก้ไขเพื่อให้ได้รับสิทธิประโยชน์ในกรณีดังกล่าวไม่เกิน 12 เดือน ซึ่งช่วยให้ผู้ประกันตนที่เดือดร้อนเนื่องจากผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจได้รับความคุ้มครองเป็นระยะเวลานานขึ้น โดยที่ไม่ต้องจ่ายเงินสมทบในช่วงระยะเวลาที่ได้รับการคุ้มครองต่อแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังได้แก้ไขมาตรา 74 และมาตรา 75 เพิ่มสิทธิประโยชน์กรณีสงเคราะห์บุตรแก่ผู้ประกันตน ตามกฎหมายเดิมกำหนดให้ผู้มีสิทธิได้รับประโยชน์ทดแทนกรณีสงเคราะห์บุตร ต้องเป็นผู้จ่ายเงินสมทบมาแล้ว 1 ปี และจะได้รับการสงเคราะห์บุตรไม่เกิน 2 คน ดังนั้นหากผู้ประกันตนที่ไม่สามารถทำงานได้ตลอดทั้งปี เช่น เข้าออกงานในระหว่างปีจะทำให้ไม่เกิดสิทธิการรับประโยชน์ทดแทนกรณีสงเคราะห์บุตร และมีผลให้ต้องเริ่มนับระยะเวลาใหม่ทุกครั้งที่มีการเข้าออกงาน ซึ่งจะทำให้ผู้ประกันตนขาดโอกาสขอรับสิทธิประโยชน์กรณีสงเคราะห์บุตร จึงได้มีการแก้ไขระยะเวลาจากไม่น้อยกว่า 1 ปี เป็นภายใน 36 เดือน ถ้าได้จ่ายเงินสมทบมาแล้วไม่น้อยกว่า 12 เดือน ก็จะได้รับสิทธิประโยชน์ในการสงเคราะห์บุตรเพราะผู้ประกันตนสามารถสะสมระยะเวลาการจ่ายเงินสมทบและช่วยให้ได้รับการคุ้มครอง

สำหรับจำนวนบุตรที่ได้รับการสงเคราะห์ กฎหมายเดิมกำหนดให้บุตรได้รับการสงเคราะห์ได้ไม่เกิน 2 คน ได้แก้ไขเป็นคราวละไม่เกิน 2 คน ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือผู้ประกันตนที่มีบุตรมากกว่า 2 คน ให้มีโอกาสได้รับการสงเคราะห์มากขึ้น

นอกจากนี้ ยังได้กำหนดการให้ความช่วยเหลือแก่บุตรของผู้ประกันตนที่เสียชีวิต หรือทุพพลภาพ โดยให้บุตรที่อยู่ระหว่างรับการสงเคราะห์ให้ได้รับการสงเคราะห์ต่อไปจนครบ อายุที่กำหนด

5. การลดภาระหนี้สินเงินกู้จาก ธกส. และการลดดอกเบี้ยสถานธนาณุเคราะห์ของรัฐ

รัฐบาลให้นโยบายแก่ ธกส. ซึ่งเป็นธนาคารให้เงินกู้แก่เกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ ผ่อนผันหนี้สินของเกษตรกรโดยการผ่อนชำระให้นานขึ้น หรือพิจารณาเป็นราย ๆ ไป ในแนวทาง ที่เป็นการช่วยเหลือลูกหนี้ ในด้านสถานธนาณุเคราะห์ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ ปัจจุบันมีเฉพาะในเขต กรุงเทพมหานครและปริมณฑลจำนวน 29 แห่ง ภายใต้การควบคุมของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ได้สนองนโยบายรัฐบาลในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจนี้ด้วยการขยายวงเงินรับจำนำ และลดอัตราดอกเบี้ยให้ลูกค้ายิ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจน เดิมกำหนดวงเงินและอัตราดอกเบี้ย สำหรับเงินต้นไม่เกิน 2,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน สำหรับเงินต้นเกิน 2,000 บาท คิดดอกเบี้ย 2 อัตราคือ เงินต้น 2,000 บาทแรก คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ส่วนที่เกินคิด ดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 ต่อเดือน สำหรับอัตราดอกเบี้ยรับจำนำใหม่เงินต้นไม่เกิน 3,000 บาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน ส่วนเงินต้นเกิน 3,000 บาท คิดดอกเบี้ย 2 อัตราคือ เงินต้น 3,000 บาทแรก คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน ส่วนที่เกินคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1.25 ต่อเดือน ซึ่ง ได้มีการคำนวณค่าการลดอัตราดอกเบี้ยดังกล่าวจะช่วยเหลือประชาชนที่เดือดร้อนได้ปีละ ประมาณกว่า 2 แสนคน และลดภาระค่าใช้จ่ายของผู้ไปใช้บริการไม่ต่ำกว่าปีละ 40 ล้านบาท เนื่องจากผู้มีรายได้น้อยส่วนใหญ่ร้อยละ 35.56 จะมาใช้บริการในวงเงินไม่เกิน 3,000 บาท การ ดำเนินงานของสำนักงานธนาณุเคราะห์ในฐานะที่เป็นรัฐวิสาหกิจได้นำเงินส่งเป็นรายได้แผ่นดิน 29.31 ล้านบาทในปี 2541

6. โครงการจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ถูกเลิกจ้างในทุกจังหวัด

ให้ทุกจังหวัดจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือผู้ถูกเลิกจ้างในทุกจังหวัดเพื่อให้บริการแก่ผู้ถูกเลิกจ้างแบบครบวงจรทั้งการให้คำปรึกษา การฝึกอาชีพเพิ่มเติม การจัดหางาน และการจัดสรร

เงินทุนประกอบอาชีพ ข้อมูลการดำเนินงาน ณ เดือนธันวาคม 2541 มีผู้ถูกเลิกจ้างมารับบริการ 39,870 คน

7. โครงการฝึกอาชีพแรงงานในภูมิภาคเพื่อบรรเทาปัญหาการว่างงาน

มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดฝึกอาชีพแก่แรงงานอายุ 15 ปีขึ้นไป รวมถึงผู้ว่างงานที่อยู่ในพื้นที่ และผู้ที่อพยพกลับภูมิลำเนา โดยมีเป้าหมายดำเนินการในปีงบประมาณ 2541 - 2543 รวมทั้งสิ้น 105,000 คน จัดฝึกในพื้นที่ 75 จังหวัด ตามความจำเป็นและความต้องการของพื้นที่ โดยให้สถาบันหรือศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัด 42 แห่งทั่วประเทศเป็นผู้ดำเนินการ โดยจัดฝึกรุ่นละ 25 คน 4,200 รุ่น หลักสูตร 90 วัน ระหว่างฝึกผู้รับการฝึกจะได้ค่าอาหารวันละ 50 บาท

8. โครงการจ้างบัณฑิตอาสาและผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินเสริมสร้างความเข้มแข็งของศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน

มีเป้าหมายจ้างบัณฑิตอาสาทำหน้าที่ประสานงานและอำนวยความสะดวกแก่ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลทั่วประเทศ จำนวน 12,794 คน เงินเดือน 5,000 บาท ระยะเวลา 1 ปี และจ้างผู้มีประสบการณ์ด้านการเงินจังหวัดละ 1 คน เพื่อประสานและร่วมดำเนินการกับจังหวัดในโครงการการเงินที่เกี่ยวข้องกับด้านแรงงานและสวัสดิการสังคมที่ลงไปสู่ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล รวม 75 คน เงินเดือน 10,000 บาท ระยะเวลา 1 ปี

9. โครงการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำชุมชนเมือง พ.ศ. 2541

เป็นโครงการนำร่องตามแผนภาระกิจเร่งด่วน 60 วันเพื่อลดผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจ โดยกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้รับผิดชอบ ดำเนินการจัดหาผู้นำ จัดตั้งและแต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำชุมชนเมืองจำนวน 17 ศูนย์เพื่อดำเนินการช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบปัญหา รวมทั้งการระดมทุนเพื่อชุมชน มีศูนย์ที่จัดตั้งในกรุงเทพมหานครใน 12 ชุมชน และส่วนภูมิภาค 5 ชุมชน ครอบคลุมประชาชนในชุมชน 9,448 ครอบครัว จำนวนสมาชิก 47,683 คน

การดำเนินงานในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดขอนแก่นมีคำสั่งเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2541 ตั้งศูนย์พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน
พึ่งตนเองจังหวัดขอนแก่น เพื่อผนึกกำลังร่วมกันจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน รวมทั้งปราชญ์
ชาวบ้าน และผู้นำท้องถิ่นในการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน มีแนวทางในการดำเนิน
งาน ดังนี้

1. สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการเกษตรผสมผสาน ตามแนวทฤษฎีใหม่และ
การเกษตรยั่งยืน โดยการสนับสนุนให้เกษตรกรมีแปลงไร่ นา สระน้ำ ที่เหมาะสมและมีการ
บริหารดินให้เกิดประโยชน์ มีประสิทธิภาพ และประหยัดที่สุด
2. สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยการมีส่วนร่วม
ของประชาชน โดยการมุ่งพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กให้ชุมชนมีแหล่งน้ำเพียงพอสำหรับการอุปโภค
บริโภคและเพื่อการเกษตร
3. สนับสนุนการดำเนินการระดมทุนหรือจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในรูปแบบต่าง ๆ
เพื่อให้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในชุมชนสำหรับจัดหาปัจจัยการผลิตและการลงทุนในกลุ่มการค้า
ต่าง ๆ ตลอดจนเป็นสวัสดิการของชุมชน
4. สนับสนุนการดำเนินงานเรื่องการพัฒนากลุ่มอาชีพ โดยให้กลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกันมีการรวมตัวกัน หรือติดต่อกันเพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพให้เข้มแข็ง
5. สนับสนุนการดำเนินการเรื่องผังเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยการสร้างระบบข้อ
มูลเกี่ยวกับองค์การชุมชนที่มีอยู่ทั่วประเทศ เพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถทราบถึงศักยภาพขององค์กร
ชุมชนแต่ละองค์การ ชุมชนแต่ละชุมชน เพื่อจะได้สามารถเข้าไปให้การสนับสนุนช่วยเหลือ หรือ
ติดต่อกันตามความเหมาะสม
6. สนับสนุนเรื่องการจัดลานค้าชุมชนและตลาดนัดชุมชน โดยจัดเป็นตลาดนัด
ให้ประชาชนนำผลผลิต/ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ในชุมชนมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน เปลี่ยนความคิด
ทักษะและประสบการณ์
7. สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการพัฒนาเครือข่ายร้านค้าชุมชน โดยให้มีการ
จัดตั้งร้านค้าชุมชนโดยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
การเกษตร หรือชุมชนรวมตัวจัดตั้งเองออกไปอย่างกว้างขวาง

8. สนับสนุนผลการดำเนินการเรื่องประชาคมอำเภอ โดยมีเป้าหมายให้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นเวทีประชาชนในชุมชนเข้ามาร่วมกันคิด ร่วมกันรับผิดชอบ ร่วมแก้ปัญหาของชุมชน

9. สนับสนุนการดำเนินการเรื่องการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร (One Stop Service) โดยให้เป็นศูนย์ให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรทุกด้าน

สำหรับจังหวัดศรีสะเกษก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2542 - 2544) เสนอกระทรวงมหาดไทย ประกอบด้วยมาตรการดังต่อไปนี้

1. มาตรการการเกษตรผสมผสาน (ตามแนวทฤษฎีใหม่) มีโครงการเกี่ยวข้อง เช่น โครงการขุดสระน้ำในไร่นา โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจนาร่อง โครงการทฤษฎีใหม่ โครงการน้ำบวักใจ โครงการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ เป็นต้น

2. มาตรการส่งเสริมและพัฒนาประชาคม ส่งเสริมให้มีการปรึกษาหารือในลักษณะพหุภาคี ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

3. มาตรการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและกองทุนหมุนเวียนในชุมชน ขยายการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ปลูกหอมแดง การฝึกอบรมความรู้แก่สมาชิก เป็นต้น

4. มาตรการส่งเสริมเครือข่ายร้านค้าชุมชน มุ่งสร้างเครือข่ายร้านค้าและศูนย์สาธิตการตลาดให้เป็นแหล่งทุนของชุมชน และฝึกอบรมความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิก

5. มาตรการพัฒนากลุ่มอาชีพ พัฒนาประสิทธิภาพ การบริหารจัดการ พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ การแสวงหาตลาด สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มอาชีพ ส่งเสริมกองทุนธุรกิจชุมชน และส่งเสริมหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

6. มาตรการเครือข่ายองค์กรชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของชุมชนให้สามารถจัดระบบเชื่อมโยงระหว่างองค์กรประเภทเดียวกัน และกับองค์กรภายนอกเพื่อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระหว่างกัน และสนับสนุนการสร้างเครือข่ายอำเภอ

7. มาตรการกิจกรรมจัดลานค้าชุมชน / ตลาดนัดชุมชน จัดให้ประชาชนและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในหมู่บ้านและตำบลนำเอาผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน นำผู้ผลิตพบผู้บริโภคโดยตรง โดยมีองค์กรท้องถิ่นให้การสนับสนุน

8. มาตรการการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน สนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปรับปรุงพัฒนาแหล่งน้ำโดยให้หน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาและซ่อมแซม

9. มาตรการสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์บริการแบบเบ็ดเสร็จด้านการเกษตร ให้มีหน่วยงานที่อำนวยความสะดวกแก่เกษตรกรโดยครบวงจรทั้งในด้านวิชาการและปฏิบัติการ

มาตรการรัฐเพื่อแก้ไขปัญหาคนจนก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ

เนื่องจากความยากจนเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศ รัฐบาลได้ใช้เงินงบประมาณจำนวนไม่น้อยเพื่อโครงการต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการลดปัญหาความยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยากจนในชนบท และมาตรการเหล่านั้นก็มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เห็นควรนำมาเสนอไว้เพื่อให้เห็นภาพความต่อเนื่อง และเพื่อประกอบการวิเคราะห์การศึกษาเรื่องนี้ โดยแบ่งเป็นมาตรการที่มีผลต่อกลุ่มการศึกษาแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. มาตรการเพื่อบรรเทาปัญหาคนจนเมือง ภายใต้แผนงานสวัสดิการสังคมในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539) โดยระบุนโยบายส่งเสริมการฝึกอบรมและพัฒนาฝีมือแรงงานสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สนับสนุนและส่งเสริมความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นแก่ผู้ประกอบการในธุรกิจที่ไม่เป็นระบบ (Informal Sector) ขนาดเล็กและผู้ประกอบอาชีพส่วนตัวในเขตเมือง รวมไปถึงการกำหนดค่าตอบแทนที่เหมาะสมและเป็นธรรม สำหรับคนงานที่ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นงานในความรับผิดชอบของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

สำหรับคนยากจนในเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดและชุมชนบุกรุก กรุงเทพมหานครและการเคหะแห่งชาติ ด้วยความร่วมมือของธนาคารอาคารสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข จะดำเนินการให้บริการพื้นฐานแก่ชุมชนในด้านสุขภาพอนามัย การฝึกอบรมอาชีพ การจัดตั้งองค์กรชุมชน การจัดสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในชุมชนเมือง

ในเดือนมีนาคม 2535 รัฐบาลได้ให้ความเห็นชอบการจัดตั้งสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) โดยให้สังกัดการเคหะแห่งชาติ ให้หน่วยงานที่ตั้งใหม่มีหน้าที่พัฒนาความสามารถในการเพิ่มรายได้และการประกอบอาชีพของชาวชุมชนแออัดและคนจนเมืองผ่านกระบวนการให้สินเชื่อโดยกลุ่มออมทรัพย์และสหกรณ์ออมทรัพย์ต่าง ๆ รัฐบาลได้อนุมัติเงินงบประมาณ 1,250 ล้านบาทเป็นทุนประเดิม และได้เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2535 เป็นต้นมา สำนักงานฯ มีระบบการบริหารงานที่แยกจากระบบงานทั่วไปของการเคหะแห่งชาติ และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ “คณะกรรมการโครงการพัฒนาคนจนในเมือง” ซึ่งผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติเป็นประธาน กรรมการอื่นประกอบด้วย ผู้แทนภาครัฐ 3 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน ผู้แทนชุมชน 3 คน และกรรมการผู้จัดการเป็นกรรมการและเลขานุการ

สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนับสนุนชาวชุมชนแออัดและผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง ให้มีความสามารถในการเพิ่มรายได้ มีความมั่นคงของรายได้ มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมและมั่นคง มีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมที่ดีผ่านกระบวนการออมทรัพย์และสินเชื่อ โดยทำหน้าที่สนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ การพัฒนาอาชีพ และธุรกิจชุมชน การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ดำเนินการโดยองค์กรชุมชน การจัดฝึกอบรมงาน การให้บริการสินเชื่อผสมผสานแก่ “องค์กรชุมชน” เพื่อนำไปให้บริการแก่สมาชิกรายบุคคลซึ่งเป็นผู้มีรายได้น้อยในเมืองให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนสนับสนุนการทำงานแบบ “พหุภาคี” โดยส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างหลายฝ่าย ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาครัฐ นักวิชาการและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการดำเนินการ (นับถึง 30 มิถุนายน 2541) สำนักงานฯ ได้สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ 396 กลุ่ม มีสมาชิกที่เป็นองค์กรการเงิน 482 องค์กร จำนวนสมาชิกรวม 64,815 ราย มูลค่าเงินออม 426.45 ล้านบาท พื้นที่ปฏิบัติงานกระจายใน 34 จังหวัด (ไม่เฉพาะกรุงเทพมหานคร) ด้านสินเชื่อ ได้อนุมัติสินเชื่อให้ 199 องค์กร จำนวนเงิน 774.88 ล้านบาท มีผู้ได้รับประโยชน์จากสินเชื่อ 30,214 ราย ใน 309 ชุมชน การดำเนินงานได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่โดยตลอด โดยเฉพาะกับสำนักงานกรุงเทพมหานคร ซึ่งการประสานงานเป็นไปด้วยดี

2. *มาตรการเพื่อบรรเทาปัญหาคนจนชนบท* รัฐบาลได้ดำเนินการตามแผนพัฒนาพื้นที่ยากจนในชนบท เพื่อเสริมแผนงานปกติของกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ มาตั้งแต่ปี

2525 ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน เฉพาะแผนงานโครงการสร้างงานในชนบทซึ่งใช้งบกลางในการดำเนินโครงการ โดยมีเป้าหมายในการสร้างงานและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรท้องถิ่นคือสภาตำบล รัฐได้จัดสรรเงินงบประมาณจำนวน 10,012 ล้านบาทในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 5 และ 12,123 ล้านบาทในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530 - 2535) ผลจากการพัฒนาโดยใช้ข้อมูล กชช.2ค. ในการเปรียบเทียบตั้งแต่ปี 2527 ถึง 2533 ปรากฏว่า หมู่บ้านยากจนลดลงจาก 5,560 หมู่บ้าน ในปี 2527 เหลือเพียง 180 หมู่บ้านในปี 2533 ซึ่งมีอัตราการลดลงกว่า 20 เท่า (สศช : สถานภาพชนบทไทย พ.ศ.2537)

ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 7 รัฐบาลได้กำหนดให้งานพัฒนาชนบทอยู่ภายใต้การดำเนินงานของ **คณะกรรมการพัฒนาชนบทและกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาค** (กชช.ภ.) ผลการพัฒนาชนบทภายใต้ กชช.ภ. ตั้งแต่ปี 2535 - 2537 ชี้ให้เห็นว่า ชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในหลาย ๆ ประการ เป็นต้นว่า จำนวนหมู่บ้านยากจนขาดแคลนลดลงจาก 26,807 หมู่บ้านในปี 2535 เหลือเพียง 14,200 หมู่บ้านในปี 2537 (สศช , 2537)

อีกแผนงานหนึ่งที่สนับสนุนการพัฒนาชนบทคือ **กองทุนพัฒนาชนบท** ซึ่งเป็นแหล่งเงินทุนของรัฐที่ให้สินเชื่อเพื่อการพัฒนาในลักษณะเงินยืมสมทบ โดยได้รับงบประมาณรายจ่ายประจำปี ๆ ละ 30 ล้านบาทตลอดมา กองทุนชนบทสังกัดธนาคารออมสินเพื่อสะดวกในการให้ความช่วยเหลือชาวชนบทโดยผ่านสาขาของธนาคารออมสินทั่วประเทศ

หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมการพัฒนาชุมชนกำหนดกรอบในการแก้ไขปัญหาคความยากจนในระดับหมู่บ้าน โดยการส่งเสริมให้ชาวชนบทรวมตัวกันในรูปแบบของกลุ่ม เฉพาะอย่างยิ่งการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหมู่บ้านละ 1 กลุ่ม ปัจจุบันมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตทั่วประเทศเกินกว่า 1 หมื่นกลุ่ม

นอกจากนี้ยังมี **โครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน(กข.คจ.)** ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่า 15,000 บาทต่อปีตามข้อมูล จปฐ.ข้อ 25 และในหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาระดับ 1 ตามข้อมูล กชช.2ค. ปี 2533 จำนวน 11,608 หมู่บ้าน โดยเริ่มดำเนินการในปี 2536 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติงบประมาณเมื่อ 17 สิงหาคม 2536 ให้กระทรวง

มหาดไทยดำเนินการแก้ไขปัญหาคความยากจนในหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาอันดับ 1 (จำนวน 11,608 หมู่บ้าน) เป็นเงิน 3,417 ล้านบาท

การดำเนินงานตามโครงการนี้ มีดังนี้

1. จังหวัดพิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาอันดับ 1 จากข้อมูล กชช.2ค. ปี 2533

2. จังหวัดแต่งตั้งคณะทำงานหรือคณะอนุกรรมการพัฒนาจังหวัดเพื่อช่วยเหลือ กพจ.ในการติดตามผลการดำเนินงานตามโครงการฯ และเยี่ยมเยียนครัวเรือนเป้าหมายเพื่อช่วย แก้ไขปัญหาอุปสรรค

3. อำเภอดำเนินงานเพื่อช่วยเหลือ กพอ.ในการสนับสนุนและติดตามผลการดำเนินงาน

4. ประชุมเชิงปฏิบัติการเจ้าหน้าที่เพื่อเตรียมความพร้อมวิทยากร

5. กม.สำรวจครัวเรือนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท/คน/ปี

6. กพอ. และ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออบรมเตรียมความพร้อมชุมชน หมู่บ้านต้นแบบเพื่อเพิ่มพูนทักษะ และสร้างจิตสำนึกในการประกอบอาชีพโดยฝึกอบรม กม. / สภาตำบล / ครัวเรือนเป้าหมาย โดยวิทยากร

7. ครัวเรือนเป้าหมายจัดทำโครงการเสนอกระทรวงมหาดไทยพิจารณาให้ความเห็นชอบ และให้สภาตำบลพิจารณาอนุมัติโครงการฯ โดยมี คปต.เป็นที่ปรึกษาและพิจารณาความเป็นไปได้ของโครงการ

8. ครัวเรือนเป็นเป้าหมายที่ยืมเงินทุนเพื่อประกอบอาชีพจะส่งใช้เงินทุนคืนให้ กม.ภายในระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี โดยในปีแรกให้ใช้คืนอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ปีต่อไปใช้คืนอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง

9. กม.เป็นหน่วยดำเนินการและบริหารงบประมาณโครงการฯ ตามระเบียบ กระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการบริการและการใช้จ่ายเงินโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจน พ.ศ. 2536

อาชีพที่สามารถยืมเงินได้คือ อาชีพการเกษตร อุตสาหกรรมในครัวเรือน ค้าขาย ด้านช่าง และอื่น ๆ ตามที่ กม.เห็นสมควร

ข้อห้ามของโครงการคือ ห้ามนำไปใช้หนี้ที่มีอยู่เดิม ห้ามนำไปใช้ซ่อมแซมที่อยู่อาศัย และห้ามนำไปเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวนอกเหนือจากที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด

3. การเผยแพร่แนวปฏิบัติเพื่อลดปัญหาการเลิกจ้าง ในช่วงเวลาที่มีการเลิกจ้างเป็นจำนวนมากในอุตสาหกรรมสิ่งทอ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบด้วยกับข้อเสนอของสภาที่ปรึกษาเพื่อพัฒนาแรงงานแห่งชาติเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2529 และให้เผยแพร่แนวปฏิบัติในการบรรเทาปัญหาการเลิกจ้างแก่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง นายจ้าง และลูกจ้าง แนวปฏิบัติดังกล่าวขอให้นายจ้างพยายามที่จะไม่ลดจำนวนลูกจ้าง หากจำเป็นที่จะต้องเลิกจ้างควรปฏิบัติตามนี้

3.1 ลดจำนวนลูกจ้างด้วยความสมัครใจ ซึ่งทำได้ 2 วิธีคือ 1) การเกษียณก่อนอายุที่กำหนด โดยให้เป็นไปโดยสมัครใจและมีค่าตอบแทนตามที่ได้ตกลงกัน และ 2) การสมัครใจลาออก โดยนายจ้างควรจ่ายเงินช่วยเหลือรวมทั้งประโยชน์อื่นตามแต่จะตกลงกัน

3.2 ในกรณีที่จำเป็นต้องเลิกจ้าง ควรพิจารณาดังนี้คือ 1) เลิกจ้างลูกจ้างที่เข้าทำงานหลังสุดก่อนตามลำดับ 2) เลิกจ้างลูกจ้างที่มีประวัติการลา การขาดงาน และการทำงานสายมากออกก่อน 3) เลิกจ้างลูกจ้างที่ฝ่าฝืนข้อบังคับเกี่ยวกับการทำงานหรือคำสั่งของนายจ้างมากที่สุดก่อน 4) เลิกจ้างลูกจ้างที่มีอุปนิสัยและความประพฤติที่เป็นผลเสียต่อการทำงานออกก่อน 5) เลิกจ้างลูกจ้างที่มีความสามารถและผลงานน้อยที่สุดออกก่อน และ 6) เลิกจ้างลูกจ้างที่ได้รับความเดือดร้อนทางครอบครัวน้อยที่สุดก่อน

ถึงแม้ว่าการเผยแพร่แนวปฏิบัติในการเลิกจ้างดังกล่าวข้างต้น จะไม่มีผลบังคับตามกฎหมาย แต่นายจ้างบางส่วนก็ได้ถือหลักเกณฑ์เหล่านี้ในการพิจารณาเลิกจ้างหรือลดจำนวนลูกจ้างด้วยเหตุผลด้านประสิทธิภาพและมนุษยธรรม

จากนโยบายและการดำเนินงานทั้งก่อนและหลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ น่าจะถือได้ว่ารัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาคนจนมาตลอด แต่อาจขาดการรับรู้เท่าที่ควรจากประชาชน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะได้วิเคราะห์ต่อไป

นโยบายและมาตรการภาคเอกชน

การรวบรวมกิจกรรมขององค์กร มูลนิธิ และสมาคมฝ่ายเอกชน ที่มุ่งช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤต ในการศึกษานี้อาจไม่ครบถ้วน จึงได้นำมาเสนอเฉพาะส่วนของหน่วยงานเอกชนที่รับเชิญมาในการสนทนากลุ่ม และเท่าที่มีการดำเนินการอยู่บ้างในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษดังนี้

4.1 สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดทำ “โครงการ น้ำพระทัยพระราชทาน” ซึ่งมีที่มาจากกรณีที่ประธานสภาฯ ได้นำคณะกรรมการจัดงานวันแม่แห่งชาติเข้าเฝ้าฯสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ถวายเงินรายได้จากการจำหน่ายดอกมะลิจำนวน 2 ล้านบาท เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2541 ได้ทรงขอให้สภาฯ รับช่วยเป็นแกนกลางร่วมกับองค์กรต่าง ๆ ตั้งโรงงานเลี้ยงอาหารแก่ผู้ขัดสนเดือดร้อนเนื่องจากสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำ โดยพระราชทานเงินจำนวนที่ถวายเป็นทุนเริ่มต้นดำเนินงาน มี ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา รองเลขาธิการพระราชวัง ร่วมหารือ สร้างเครือข่ายโครงการกระจายไปสู่ชุมชนให้กว้างขวาง

สภาสังคมสงเคราะห์ฯ เริ่มดำเนินโครงการตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม 2541 ตั้งแต่เวลา 11.00 - 13.00 น. ทุกวัน ยกเว้นวันหยุดราชการ โดยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน มีผู้มารับบริการเลี้ยงอาหารกลางวันเฉลี่ยวันละ 500 คน แต่ละวันเป็นคนเก่าและคนใหม่ในอัตราส่วน 9 : 1 ผู้ใช้บริการเป็นชายมากกว่าหญิง อาหารที่นำมาเลี้ยงมีคุณค่าทางโภชนาการ มีกับข้าว 2 อย่าง และขนม 1 อย่าง

นอกเหนือจากเลี้ยงอาหารแล้ว ได้มีหน่วยงานที่มาร่วมให้บริการแก่ผู้ตกงานและคนยากจนดังนี้

- บริการตรวจสุขภาพและยารักษาโรค
- บริการให้คำปรึกษาแนะนำด้านสุขภาพจิต ด้านกฎหมาย ปัญหาความพิการ และด้านวิชาชีพ
- บริการจัดหางานและสมัครงาน
- การสาธิตการประกอบอาชีพ (การประกอบอาหารคาว-หวาน)
- ทุนช่วยเหลือการประกอบอาชีพ
- ทุนและอุปกรณ์การศึกษาสำหรับบุตร
- การสงเคราะห์เฉพาะหน้า เช่น ค่าใช้จ่ายในการติดต่อสมัครงาน และค่าใช้จ่ายระหว่างการทำงานแล้วยังไม่ได้รับเงินเดือน
- บริการรักษาพยาบาล
- ค่าพาหนะกลับภูมิลำเนา
- ที่อยู่อาศัย
- บริการตัดผม-ชอยผม

- บริการแจกเครื่องอุปโภคบริโภค

โดยมีผู้บริจาคเงินสมทบโครงการฯ ตลอดจนการบริจาคในรูปแบบข้าวสาร อาหารสด อาหารแห้ง ผลไม้ เครื่องดื่ม น้ำดื่ม อุปกรณ์เครื่องครัว เสื้อผ้า หนังสือ อยู่เสมอ และได้มีการขยายโครงการทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาค โดยมีหน่วยงานของกองทัพ ราชการ และเอกชนร่วมดำเนินการ

โครงการนำพระทัยพระราชทานได้ดำเนินไปด้วยดีโดยไม่ต้องประชาสัมพันธ์มาก ในทางปฏิบัติมีการเก็บข้อมูล และรายงานผลการปฏิบัติงานทุก 3 เดือน

4.2 มูลนิธิ วาย เอ็ม ซี เอ (กทม.) ดำเนินโครงการให้ความช่วยเหลือคนจนที่อาศัยอยู่ได้สะพานในเขตกรุงเทพมหานคร (ซึ่งมีอยู่กว่า 100 ชุมชน) คนจนเหล่านี้รัฐเข้าไปช่วยเหลือน้อยมากเพราะ กทม.ถือว่าเป็นชุมชนบุกรุก พวกเขาจึงต้องพึ่งพาตนเองสูง เนื่องจากขบวนการให้ความช่วยเหลือไปไม่ถึง

คนจนได้สะพาน รายได้ต่ำกว่าคนจนเมืองโดยทั่วไป ประกอบอาชีพรับจ้างรายวัน สตรีบางส่วนจะทำของขาย มีรายได้ต่อวันไม่มาก เมื่อเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจได้รับผลกระทบด้านความเป็นอยู่ที่ผิดเคืองมากขึ้น เกิด“ภาวะใกล้ตาย” หลายคนจะพูดว่า “คิดอะไรไม่ออกแล้ว มีแต่รอตาย” เด็กในสังคมได้สะพานมีข้าวกินบ้าง ไม่มีบ้าง ส่วนใหญ่ขอทานกินเองในกลุ่มพวกเดียวกัน

คนได้สะพานเกือบทั้งหมดมาจากต่างจังหวัด หลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจมีผู้ถูกเลิกจ้างมาก บางชุมชนมีถึงร้อยละ 70 ผู้เดือดร้อนมีปัญหาในการปรับตัวรับสถานการณ์ มีผู้อพยพกลับถิ่นเดิมประมาณครึ่งหนึ่ง (เช่น ชุมชนบางบัว) ส่วนใหญ่จะมีหนี้สิน หมดเงินไม่ทัน

มูลนิธิฯ ได้ประสานงานกับกรมประชาสงเคราะห์ และเขตต่าง ๆ พยายามที่จะช่วยรวมกลุ่ม แต่การที่จะมีกลุ่มเข้มแข็งทำได้ยากเพราะทุกคนอยู่ในสภาพต้อง “ดิ้นรนวันต่อวัน” มูลนิธิฯ พยายามจัดให้มีเวทีคิดร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป

4.3 มูลนิธิชุมชนเมือง ทำหน้าที่พัฒนาชุมชนในเขตเมืองให้เป็นแกนหลักในการพัฒนา ใช้หลักการให้คนในชุมชนช่วยกันคิดและร่วมแรงกันทำ มูลนิธิฯ มีการประสานงานกับ

กรุงเทพมหานครและองค์กรในเครือข่ายคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนกว่า 20 องค์กร
ดังนั้นการทำงานจึงมีการส่งต่อซึ่งเป็นผลดีกับผู้รับบริการ

วิธีทำงานของมูลนิธิเน้นที่การเพิ่มความมั่นใจให้กับคนในชุมชน สร้างกระบวนการ
การความร่วมมือ สร้างอำนาจในการตัดสินใจจากส่วนล่าง โครงการต่าง ๆ ของมูลนิธิ ชุมชนมี
ส่วนกันกรอง 80 เปอร์เซ็นต์

จากประสบการณ์พบว่า โครงการความช่วยเหลือต่าง ๆ นั้น ถ้าองค์กรเอกชนทำ
จะมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่ารัฐทำ รัฐมีความชำนาญน้อยกว่าในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน
ซึ่งต้องอาศัยการผสมผสานระเบียบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้เป็นที่เข้าใจและไปกันได้กับปรัชญา
ของการรวมกลุ่ม และความจำเป็นที่จะต้องมีความยืดหยุ่นในทางปฏิบัติ

ข้อเท็จจริงในปัจจุบันคือ คนจนส่วนหนึ่งยังไม่ได้กลับภูมิลำเนาเดิมในต่างจังหวัด
งานของมูลนิธิ ชุมชนจะมีส่วนช่วยเหลือคนจนเมืองซึ่งส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดต่อไป

4.4 มูลนิธิกองทุนการศึกษาเพื่อการพัฒนา (มศพ.) กลุ่มเป้าหมายดั้งเดิมของ
มูลนิธิ คือเด็กยากจนใน 19 จังหวัด โดยการให้ทุนการศึกษาระยะยาว เมื่อเกิดวิกฤตทาง
เศรษฐกิจมีคนตกงานมาขอความช่วยเหลือ จึงเกิดความคิดว่ามูลนิธิน่าจะมีส่วนร่วมในการช่วย
เหลือด้วย

มูลนิธิ ได้ทำสุ่มตัวอย่างครอบครัวยากจนพบว่า ครอบครัวที่ยากจนมีลักษณะ
เป็นครอบครัวที่ “จนปกติ” ไม่ใช่จนเพราะภาวะวิกฤต ส่วนใหญ่ที่เดือดร้อนเพิ่มขึ้นเป็นครอบครัวที่
มีสมาชิกเคยทำงานแล้วตกงาน

ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในประเทศไทยจะมีผลต่อนโยบายของมูลนิธิ ซึ่งได้รับความ
ช่วยเหลือจากญี่ปุ่น ขณะนี้มูลนิธิ กำลังจัดทำ “โครงการเสริมทักษะอาชีพสำหรับเด็กที่
กำลังจะจบการศึกษาภาคบังคับ” มีเด็กที่รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิอยู่ 40 โรงเรียนทั่วประเทศ
จะเริ่มด้วยโครงการนำร่องสำหรับเด็กใน 3 - 5 โรงเรียนก่อน แล้วจะสรุปประเมินผลเพื่อหาทุน
นอกประเทศมาดำเนินงานต่อไป นอกจากนี้มูลนิธิ กำลังริเริ่ม “โครงการท้องถิ่นพัฒนา” ควบคู่
ไปด้วย

4.5 มูลนิธิช่วยเหลือเด็กยากจน ซี.ซี.เอฟ. มีการดำเนินการทั้งในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นและศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือเด็กยากจนในชนบทให้ได้รับการเลี้ยงดูที่ดี โดยร่วมกับกรมการพัฒนาชุมชนและกรมประชาสัมพันธ์จัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในหมู่บ้านที่คัดเลือก และสนับสนุนทุนเล่าเรียนในชั้นสูงขึ้นไปแก่เยาวชนชนบท นอกจากนั้นยังให้ความช่วยเหลือผู้ปกครองเด็กให้กู้ยืมเงินทุนหมุนเวียนเพื่อประกอบอาชีพ โดยใช้คืนภายในระยะเวลาที่กำหนด ผู้อนุมัติโครงการคือ กรรมการหมู่บ้านซึ่งมีอิสระในการตัดสินใจ

4.6 มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) ให้ความช่วยเหลือด้านการพัฒนาเด็ก โดยจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้านผ่านวิธีการรวมกลุ่มฝึกอบรมอาชีพที่ช่วยให้ชาวชนบทสามารถมีรายได้เสริมเพื่อช่วยเหลือครอบครัว

4.7 กองทุนอีสานร่วมใจ จังหวัดขอนแก่น เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ได้ช่วยเหลือคนจนโดยจัดตั้งกองทุนขึ้น มีบทบาทในการอบรมอาชีพ ส่งเสริมการปลูกพืชปลอดสารพิษ และดำเนินงานตามแนวพระราชดำริ ให้ความร่วมมือและประสานงานกับเกษตรอำเภอ กองทุนมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนพัฒนาตนเอง เพื่อพึ่งตนเองได้ในที่สุด

4.8 สมาคมฝึกอาชีพสตรี จังหวัดศรีสะเกษ จัดอบรมอาชีพสตรีในเขตอำเภอขุขันธ์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดผ่านผู้นำชุมชนและองค์กรเอกชนจากกรุงเทพฯ การดำเนินงานได้รับผลสำเร็จค่อนข้างดี สามารถช่วยให้สตรีในท้องถิ่นมีงานอาชีพด้านการตัดเย็บและมีรายได้สม่ำเสมอ

4.9 สมาคมพัฒนาอีสาน จังหวัดศรีสะเกษ ได้ดำเนินการให้ทุนการศึกษาเด็กยากจนให้ได้เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - มัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อให้มีการศึกษาถึงขั้นที่สามารถจะไปรับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไปได้ และป้องกันเข้าสู่ตลาดแรงงานก่อนวัยอันสมควร แต่การดำเนินการยังอยู่ในขอบเขตจำกัด

นอกจากนี้เหล่ากาชาดของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดศรีสะเกษก็ได้ร่วมกับอำเภอและหน่วยงานต่าง ๆ อำนวยความสะดวกโดยจัดสถานที่และประสานงานให้ชาวบ้านนำผลิตภัณฑ์มาจำหน่าย ออกเยี่ยมเยียนและให้การสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้และผู้ประสบความเดือดร้อนในกรณีต่าง ๆ ๕

การประเมินผลนโยบายและมาตรการเพื่อจัดการกับปัญหาโดยกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการ

เป็นการประเมินผลโครงการต่าง ๆ ที่มีการดำเนินการก่อนแผนการจัดสรรเงินกู้ ตามแผนมียาชาว่า โดยผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาฝ่ายผู้ให้บริการทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งให้ภาพโดยรวมว่า โครงการที่ให้เปล่า เช่น โครงการน้ำพระทัยพระราชทาน โครงการสงเคราะห์คนชรา และผู้ด้อยโอกาสดำเนินไปด้วยดีและเป็นที่ยอมรับของผู้ใช้บริการ โครงการเงินกู้ยืมไม่สามารถช่วยเหลือทุกคนที่ต้องการกู้ ผู้ร่วมกลุ่มสนทนาประเมินผลในรูปของการมองปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ซึ่งรวบรวมได้ดังนี้

1. เงินทุนหมุนเวียนให้กู้ยืมเพื่อประกอบอาชีพมีไม่เพียงพอ โดยเฉพาะทุนส่งเสริมร้านค้าชุมชนซึ่งให้มีการกู้ยืมเป็นกลุ่มให้จัดตั้งร้านค้า รับชำระคืนภายใน 3 ปี ไม่มีดอกเบี้ย มีกลุ่มประชาชนยื่นขอรับทุนเพิ่มขึ้นมากเนื่องจากมีการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง แต่เงินทุนหมุนเวียนจำกัด เมื่อขอเพิ่มไปก็ไม่ได้

2. การสนับสนุนเอกชนด้านการตลาดโดยผ่านโครงการธงฟ้าสู่ชุมชนยังไม่กระจายอย่างกว้างขวางตามเป้าหมาย นอกจากนี้ศูนย์กระจายสินค้าที่จัดตั้งขึ้นยังไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากผู้จัดตั้งขาดประสบการณ์

3. มีปัญหาด้านตัวเลขผู้ว่างงานมาจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการวางแผนแก้ปัญหา การประสานงานในการส่งข้อมูลให้หน่วยงานที่ร่วมในโครงการล่าช้า ทำให้ผู้สมัครงานเสียโอกาส เช่น ทราบข้อมูลเมื่อหมดกำหนดรับสมัครแล้ว

4. การจัดหางานให้ผู้ว่างงานและผู้ถูกเลิกจ้างประสบความสำเร็จลำบาก เพราะบางส่วนไม่สนใจงานที่เสนอให้ และนายจ้างฉวยโอกาสตั้งกติกามากมาย ไม่รับเข้าทำงานง่าย ๆ บางรายปิดรับสมัครก่อนถึงกำหนดตามที่ประกาศ

5. จำนวนผู้ถูกเลิกจ้างไม่แน่นอน มีผู้ถูกเลิกจ้างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เจ้าของกิจการบางแห่งไม่ให้ความร่วมมือแจ้งจำนวนผู้ถูกเลิกจ้าง

6. มาตรการการจ้างงานในชนบทที่ดำเนินการในระดับจังหวัดล่าช้า เนื่องจากได้รับอนุมัติเงินประจำงวดล่าช้า

7. กลุ่มออมทรัพย์และเครือข่ายที่มีอยู่แล้วทั้งในเขตเมืองและชนบทยังไม่เพียงพอที่จะรองรับปัญหาทั้งหมดของชุมชนและหมู่บ้านได้

8. มาตรการแก้ไขแรงงานต่างด้าวยังมีปัญหา เนื่องจากนายจ้างไม่มีความกระตือรือร้นมาแจ้งต่อทางการเพราะเข้าใจว่ารัฐบาลจะผ่อนผันเรื่อยๆ ประกอบกับการหาแรงงานไทยทดแทนแรงงานต่างด้าวยากลำบากเพราะคนไทยไม่นิยมทำงานบางประเภทที่เป็นงานเสี่ยงอันตรายหรือสกปรก

9. มาตรการส่งแรงงานไทยไปทำงานต่างประเทศมีปัญหาเนื่องจากประเทศที่เคยเป็นตลาดแรงงานของไทยต่างก็ประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจและกำหนดนโยบายที่เข้มงวดในการนำเข้าแรงงานต่างชาติ นอกจากนี้ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ บังกลาเทศ เวียดนาม และพม่า ต่างก็ส่งเสริมการส่งแรงงานไปทำงานต่างประเทศเช่นกัน

10. เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน และส่วนใหญ่มีที่ดินต่ำกว่า 10 ไร่ เกษตรกรขาดความเข้าใจในการจัดทำแผนการผลิตให้สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ บางรายขาดความพร้อมในการดำเนินโครงการและขอถอนตัวหลังเข้าร่วมโครงการ

11. ผู้มาขอบริการบางรายไม่เข้าใจระเบียบราชการ เช่น มาติดต่อแล้วจะให้ได้รับบริการในวันนั้น เมื่อไม่ได้ก็ต่อว่ารุนแรง

กลุ่มผู้ให้บริการได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขและการจัดการกับปัญหาซึ่งจะได้ใช้ข้อมูลเหล่านั้นประกอบในการเสนอแนะในรายงานต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

เนื่องจากการเก็บข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้กระทำหลายวิธีการ จึงได้สรุปผลการศึกษาในรายงานนี้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาที่ได้จากการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม เป็นข้อมูลเชิงปริมาณ เริ่มจากภูมิหลังของกลุ่มตัวอย่าง ผลกระทบจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ การปรับตัวในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ การรับรู้และการเข้าถึงบริการของรัฐ ความคิดเห็นเกี่ยวกับบริการของรัฐ เอกชน แนวทางและการจัดการกับปัญหาคนจนและผู้ถูกเลิกจ้าง

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบและการจัดการปัญหาโดยวิธีการจัดสนทนากลุ่มฝ่ายผู้รับบริการ

ส่วนที่ 3 ผลการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์คนจนจากการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มฝ่ายผู้ให้บริการ

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม

1.1 ภูมิหลังของกลุ่มตัวอย่าง

เพศ ผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่มคนจนเมืองและคนจนชนบท เป็นหญิงมากกว่าชาย คิดเป็นร้อยละ 62.33 และ 51.00 ตามลำดับ ขณะที่ผู้ถูกเลิกจ้างเป็นชายมากกว่าหญิง คิดเป็นร้อยละ 66.00 และ 34.00 ตามลำดับ เมื่อรวมกันทุกกลุ่มมีอัตราส่วนร้อยละของชายมากกว่าหญิงเพียงเล็กน้อย (ตารางที่ 1)

อายุ อายุของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างอายุระหว่าง 21 - 30 ปี มีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 32.33 และ 50.33 ตามลำดับ รองลงมาคือผู้มีอายุระหว่าง 31 - 40 ปี ผู้ถูกเลิกจ้างอายุระหว่าง 21 - 40 ปี มีถึงร้อยละ 76.00 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานได้มีการอพยพไปขายแรงงานในเมือง และในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจได้ถูกเลิกจ้าง ขณะที่คนจนชนบทส่วนใหญ่อายุระหว่าง 31 - 50 ปีขึ้นไปมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 62.44 (ตารางที่ 2)

ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่ของคนจนทั้ง 3 กลุ่มมีการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษา และต่ำกว่า โดยคนจนชนบทมีการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาถึงร้อยละ 72.34 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างที่มีการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษา มีอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 36.66 และ 31.33 ตามลำดับ ในภาพรวม ผู้ถูกเลิกจ้างจะมีระดับการศึกษาระดับสูงกว่าคนจนเมืองและคนจนชนบท ซึ่งอาจเป็นเพราะการสัมภาษณ์ผู้ถูกเลิกจ้างกระทำในสถานที่ที่มีการสมัครงาน จึงได้ตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาหลากหลายมากกว่า เช่น มีผู้จบปริญญาตรีถึงร้อยละ 4.22 (ตารางที่ 3)

สถานภาพการสมรส คนจนเมืองและคนจนชนบทส่วนใหญ่สมรสแล้วและอยู่ด้วยกันคิดเป็นร้อยละ 62.33 และ 79.33 ตามลำดับ ส่วนผู้ถูกเลิกจ้าง เป็นโสดร้อยละ 40.67 มีข้อน่าสังเกตว่าคนจนทั้งสามกลุ่มมีอัตราส่วนการหย่าค่อนข้างต่ำ โดยคนจนเมืองหย่าร้อยละ 3.30 คนจนชนบทร้อยละ 3.00 และผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 3.56 (ตารางที่ 4)

สถานภาพในครอบครัว พบว่าคนจนชนบทผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 67.33 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่เป็นสมาชิกครอบครัวซึ่งเป็นญาติกับหัวหน้าครอบครัว มีอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือร้อยละ 51.00 และ 57.67 ตามลำดับ (ตารางที่ 5)

การมีบุตรของผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่าคนจนชนบทมีบุตรมากที่สุดถึงร้อยละ 92 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้าง มีบุตรเพียงร้อยละ 68.67 และ 53.67 ตามลำดับ ผู้ถูกเลิกจ้างที่มีบุตรและที่ไม่มีบุตรมีจำนวนใกล้เคียงกัน จำนวนบุตรของคนจนเมืองและของผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 1 - 2 คน ขณะที่คนจนชนบทที่มีบุตรระหว่าง 2 - 4 คนขึ้นไป (ตารางที่ 6)

การรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัว พบว่า คนจนชนบทส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัวถึงร้อยละ 90 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างมีความรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัวน้อยกว่า คิดเป็นร้อยละ 68.33 เท่ากัน ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดมีความรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัว ระหว่าง 1 - 5 คนขึ้นไป (ตารางที่ 7)

ที่อยู่อาศัย พบว่าคนจนเมือง ต้องเช่าที่อยู่อาศัยคิดเป็นร้อยละ 46.67 โดยเสียค่าเช่าเฉลี่ย 1,440.30 บาทต่อเดือน มีบ้านตนเองเพียงร้อยละ 24.00 นอกจากนั้นขออาศัยโดยไม่ต้องเช่า ขณะที่คนจนชนบทไม่มีการเช่าที่อยู่อาศัยเลยเพราะมีบ้านของตนเองถึงร้อยละ 96.33 นอกจากนั้นขออาศัยโดยไม่ต้องเช่าแต่มีจำนวนน้อยมาก ด้วยเหตุนี้คนจนชนบทจึงไม่มี

ปัญหาหรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับที่พักอาศัย ส่วนผู้ถูกเลิกจ้างมีบ้านของตนเองเพียงร้อยละ 53.00 เช่าบ้านอยู่ร้อยละ 16.33 เฉลี่ยค่าเช่าบ้าน 1,706.10 บาท ต่อเดือน (ตารางที่ 8)

การอพยพย้ายถิ่น คนจนเมืองมีการย้ายถิ่น คิดเป็นร้อยละ 69.00 รองลงมาเป็นการย้ายถิ่นของผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 38.67 การย้ายถิ่นของคนจนเมืองเป็นการย้ายถิ่นไปหางานทำร้อยละ 41.67 และมีลักษณะเป็นการย้ายถิ่นชั่วคราว เช่นเดียวกับการย้ายถิ่นของผู้ถูกเลิกจ้าง ขณะที่คนจนชนบทส่วนใหญ่ร้อยละ 86.33 ไม่มีการย้ายถิ่น การย้ายถิ่นของคนจนชนบทหากมี จะเป็นการย้ายถิ่นอย่างถาวร เช่น ไปแต่งงานมีครอบครัว (ตารางที่ 9)

อาชีพเดิมของผู้ถูกเลิกจ้าง พบว่าในกรุงเทพมหานคร การประกอบอาชีพเดิมของผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่คือรับจ้างร้อยละ 48.00 รองลงมาคือเสมียนพนักงานร้อยละ 35.00 ส่วนในจังหวัดศรีสะเกษ อาชีพเดิมส่วนใหญ่คือรับจ้างร้อยละ 37.00 รองลงมาคือกรรมกรใช้แรงงานร้อยละ 36.00 อาชีพเดิมของผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่น มากที่สุดคือ กรรมกรใช้แรงงานร้อยละ 68.00 ซึ่งสรุปได้ว่าส่วนใหญ่เป็นงานที่ต้องใช้แรง (ตารางที่ 10)

สถานภาพการจ้างงานของผู้ถูกเลิกจ้าง ในกรุงเทพมหานครและจังหวัดศรีสะเกษ ผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่มีสถานภาพเป็นลูกจ้างรายเดือน คิดเป็นร้อยละ 62.00 เท่ากัน ขณะที่ผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่น มีสถานภาพเป็นลูกจ้างรายวันมากที่สุด ร้อยละ 56.00 (ตารางที่ 11)

การจ้างงานโดยมีสัญญาจ้าง พบว่าในกรุงเทพมหานคร ศรีสะเกษ และขอนแก่น ผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่ไม่มีสัญญาการจ้างงาน คิดเป็นร้อยละ 63.00 , 88.00 และ 81.00 ตามลำดับ ซึ่งส่งผลกระทบต่อค่าชดเชยภายหลังถูกเลิกจ้าง (ตารางที่ 12)

การได้รับเงินชดเชยของผู้ถูกเลิกจ้าง พบว่าส่วนใหญ่ไม่ได้รับเงินชดเชย โดยเฉพาะในจังหวัดศรีสะเกษซึ่งผู้ไม่ได้รับเงินชดเชยมีสูงถึงร้อยละ 91.00 รองลงมาคือ ผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่น ไม่ได้รับเงินชดเชยถึงร้อยละ 87.00 ผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับเงินชดเชยร้อยละ 58.00 สำหรับผู้ที่ได้รับเงินค่าชดเชยในกรุงเทพมหานคร จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น ได้รับค่าชดเชยเฉลี่ยคนละ 45,782.00 บาท , 13,344.44 บาท และ 8,636.66 บาท ตามลำดับ (ตารางที่ 13)

สาเหตุของการถูกเลิกจ้าง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพราะการลดต้นทุนการผลิตของ นายจ้างร้อยละ 54.33 รองลงมาเพราะนายจ้างเลิกกิจการร้อยละ 23.00 และผลงานไม่เป็นไปตามเกณฑ์ร้อยละ 5.00 มีเพียงส่วนน้อยมากที่สาเหตุมาจากนายจ้างใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน ซึ่งโดยปกติจะเป็นสาเหตุให้นายจ้างเลิกจ้างคนงานเป็นจำนวนมากในคราวเดียว (ตารางที่ 14)

ช่วงเวลาที่ถูกเลิกจ้าง พบว่าผู้ถูกเลิกจ้างในช่วงก่อนเดือนกรกฎาคม 2540 มีเพียงร้อยละ 16.67 ขณะที่จำนวนผู้เลิกจ้างระหว่างเดือนกรกฎาคม 2540 - ธันวาคม 2540 มีร้อยละ 36.00 และหลัง 1 มกราคม 2541 เป็นต้นมา มีสูงสุดถึงร้อยละ 47.33 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้มีการถูกเลิกจ้างมากขึ้น จำนวนผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานครและจังหวัดขอนแก่นได้เพิ่มขึ้นในระยะหลังมากกว่าจำนวนผู้เลิกจ้างในจังหวัดศรีสะเกษ (ตารางที่ 15)

ความรู้สึกต่อการถูกเลิกจ้าง ผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานคร ส่วนมากร้อยละ 47.00 คิดว่าจะหางานใหม่ได้ไม่ยาก รองลงมา ร้อยละ 42.00 รู้สึกเฉย ๆ เพราะทำได้ มีบางส่วนที่รู้สึกเสียใจ รู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรม ตกลง ส่วนผู้ที่ถูกเลิกจ้างในจังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดขอนแก่น ส่วนใหญ่รู้สึกเสียใจในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันร้อยละ 51.00 และ 45.00 ตามลำดับ รองลงมา รู้สึกเฉย ๆ เพราะทำได้ร้อยละ 42.00 และ 39.00 นอกนั้นคิดว่าหางานใหม่ได้ไม่ยาก และรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมตามลำดับ (ตารางที่ 16)

อาชีพของบุคคลในครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่า บุคคลในครอบครัวของผู้ถูกเลิกจ้างไม่มีผู้ใดมีอาชีพสูงถึงร้อยละ 44.68 ซึ่งอาจเป็นเพราะส่วนใหญ่อยู่ระหว่างหางานทำ รองลงมาได้แก่ บุคคลในครอบครัวคนจนชนบทและคนจนเมืองไม่มีอาชีพร้อยละ 32.50 และ 22.05 ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าครอบครัวคนจนเมืองส่วนใหญ่มีอาชีพเพียง 1 อย่างมากที่สุดถึงร้อยละ 76.64 รองลงมาคือ ครอบครัวผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 49.20 ส่วนครอบครัวคนจนชนบทมีอาชีพมากกว่า 1 อย่าง ในอัตราที่สูงกว่าครอบครัวคนจนเมืองและครอบครัวผู้ที่ถูกเลิกจ้าง (ตารางที่ 17)

รายได้โดยเฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัวผู้ให้สัมภาษณ์ พบว่าครอบครัวคนจนเมืองส่วนใหญ่ร้อยละ 64.00 มีรายได้ตั้งแต่ 5,000 บาทขึ้นไป ขณะที่ครอบครัวคนจนชนบทร้อยละ 27.00 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 1,000 บาท ถึง 2,000 บาท และอีกร้อยละ 26.00 มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 1,000 บาท อย่างไรก็ตามผู้ที่ถูกเลิกจ้างร้อยละ 23.33 มีรายได้ตั้งแต่ 5,000 บาท

ขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นเพราะอยู่ในช่วงที่ยังได้รับเงินชดเชยหรือได้งานรับจ้างทำในเขตเมืองซึ่งได้ค่าจ้างสูงกว่าในชนบท (ตารางที่ 18)

รายจ่ายของครอบครัว พบว่า ครอบครัวของผู้ถูกเลิกจ้างมีรายจ่ายสูงที่สุดเดือนละ 6,660.89 บาท ครอบครัวของคนจนเมืองเดือนละ 5,294.66 บาท ขณะที่ครอบครัวของคนจนชนบทมีค่าใช้จ่ายเดือนละประมาณ 3,550.06 บาท โดยที่รายจ่ายประมาณร้อยละ 70 เป็นค่าอาหารและที่ครอบครัวคนชนบทมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าอาหารน้อยเป็นเพราะคนชนบทส่วนใหญ่ปลูกผักสวนครัว และบริโภคผลผลิตจากการเกษตร ตลอดจนการหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ จึงทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการจัดหาอาหารได้มาก (ตารางที่ 19)

การออมของครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่ของทุกกลุ่มไม่มีเงินออม กล่าวคือ ผู้ที่ถูกเลิกจ้างไม่มีเงินออมสูงที่สุดร้อยละ 82.00 คนจนเมืองไม่มีเงินออมน้อยร้อยละ 75.67 และคนจนชนบทไม่มีเงินออมน้อยร้อยละ 68.67 เฉลี่ยจำนวนเงินออมเฉพาะผู้ที่มีเงินออม ปรากฏว่า คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างส่วนใหญ่มีการออมคนละ 500 บาทขึ้นไปต่อเดือน คนจนชนบทส่วนใหญ่ออมได้คนละต่ำกว่า 100 บาทต่อเดือน (ตารางที่ 20)

ทรัพย์สินของครอบครัว พบว่า คนจนชนบทเป็นกลุ่มที่ตอบว่ามีทรัพย์สินสูงที่สุดร้อยละ 97.33 รองลงมาได้แก่ ผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 69.33 ส่วนคนจนเมืองมีผู้ที่ตอบว่ามีทรัพย์สินร้อยละ 48.67 ประเภททรัพย์สินของคนจนชนบท ส่วนใหญ่ คือ บ้าน รองลงมาคือที่ดิน ยานพาหนะ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องประดับ ซึ่งมีอัตราส่วนที่ใกล้เคียงกันกับผู้ถูกเลิกจ้าง ส่วนคนจนเมือง ทรัพย์สินส่วนมากคือ โทรทัศน์ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า รองลงมาคือ บ้าน ที่ดิน ยานพาหนะ ตามลำดับ (ตารางที่ 21)

สภาพหนี้สิน พบว่า ครอบครัวคนจนชนบทส่วนมากมีหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ 83.67 ของกลุ่มตัวอย่าง รองลงมาคือ ผู้ถูกเลิกจ้าง มีหนี้สินร้อยละ 55.33 ครอบครัวคนจนเมืองมีหนี้สินร้อยละ 48.67 คนจนเมือง คนจนชนบท และผู้ที่ถูกเลิกจ้าง มีหนี้สินโดยเฉลี่ยครอบครัวละ 69,038.50 บาท 20,441.50 บาท และ 37,189.39 บาท ตามลำดับ ซึ่งแสดงว่าแม้อัตราส่วนของการมีหนี้สินของคนจนเมืองจะต่ำกว่าอีก 2 กลุ่ม แต่จำนวนของหนี้สินสูงกว่า (ตารางที่ 22)

สาเหตุแห่งหนี้สิน พบว่า ครอบครัวคนจนเมือง คนจนชนบทและผู้ที่ถูกเลิกจ้าง มีสาเหตุแห่งหนี้สินเนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาเป็นการกู้ยืมเพื่อลงทุนทำการเกษตร การรักษาพยาบาลเนื่องจากสุขภาพไม่ดี สร้างบ้าน กู้มาบริโภค ซื้อรถมอเตอร์ไซด์ ประกอบ

ธุรกิจ/ค้าขาย ซื้อรถยนต์กระบะ การศึกษานูตร และส่งลูกไปทำงานต่างประเทศ ตามลำดับ (ตารางที่ 23)

แหล่งเงินกู้ พบว่า คนจนเมืองกู้จากญาติพี่น้องมากที่สุดร้อยละ 31.00 รองลงมา กู้จากนายทุน และนายจ้างร้อยละ 8.33 ขณะที่คนจนชนบทกู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตรเป็นส่วนมากร้อยละ 33.00 และนอกระบบร้อยละ 24.33 เช่นเดียวกับผู้ ถูกเลิกจ้างซึ่งส่วนใหญ่กู้ยืมเงินธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร รองลงมาจึงกู้ยืม เงินจากญาติพี่น้องและกู้ยืมนอกระบบ (ตารางที่ 24)

1.2 ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับตัวของผู้ได้รับผลกระทบ

1.2.1 ภาวะการจ้างงาน กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างมีอัตราการตกงานสูง ในวันที่สัมภาษณ์ ร้อยละ 94.00 ไม่ได้ทำงานที่มีรายได้ รองลงมาคือ คนจนชนบทร้อยละ 46.67 คนจนเมืองมีอัตรา การตกงานต่ำที่สุดเพียงร้อยละ 10.33 การปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาส่วนใหญ่จะพยายามหางานใหม่ ฝึกอาชีพใหม่เพื่อเปลี่ยนงาน ยอมรับค่าจ้างที่ลดลงกว่าเดิมเพื่อคงสภาพการมีงานทำ เป็นต้น (ตารางที่ 25)

1.2.2 รายได้ของครอบครัว กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ส่วนใหญ่จะมีรายได้ลดลง ซึ่งส่งผลต่อรายได้ของครอบครัว กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างจะมีรายได้ลดลงมากที่สุดถึงร้อยละ 93.67 รองลงมาคือ คนจนชนบทและคนจนเมืองร้อยละ 66.67 และ 61.67 ตามลำดับ การแก้ปัญหา ส่วนใหญ่จะใช้วิธีประหยัด ทำงานเพิ่มขึ้น หาแหล่งเงินกู้หรือขายทรัพย์สินบางอย่างที่มีอยู่ (ตา รางที่ 26)

1.2.3 รายจ่ายของครอบครัว ครอบครัวคนจนชนบทและคนจนเมืองมีรายจ่าย เพิ่มขึ้นในอัตราที่ใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 49.67 และ 45.67 ตามลำดับ ขณะที่ผู้ถูกเลิกจ้างมีราย จ่ายลดลงมากกว่ากลุ่มอื่น โดยมีครอบครัวซึ่งรายจ่ายลดลงถึงร้อยละ 39.00 ซึ่งอาจเป็นเพราะ การขาดรายได้ ทำให้ต้องประหยัดการใช้จ่าย สำหรับครอบครัวที่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นอาจเป็นเพราะ ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการครองชีพแพงขึ้น (ตารางที่ 27)

1.2.4 ทรัพย์สินของครอบครัวและการจัดการกับทรัพย์สิน ทรัพย์สินในครอบครัว ของกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ส่วนใหญ่มีเท่าเดิมหรือไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ซึ่งอาจเป็นเพราะ “ทรัพย์สิน” ของคนจนส่วนใหญ่หมายถึง สิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในครอบครัว เช่น โท

ทัศน์ พัฒน ผู้ยื่น ยานพาหนะชนิดต่าง ๆ ตามฐานานุรูป เป็นต้น การจัดการกับทรัพย์สินในภาวะวิกฤตสำหรับกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนเมืองส่วนใหญ่จะขายเพื่อนำเงินมาใช้ คนจนเมืองร้อยละ 9 จะใช้วิธีจำนองหรือจำนำ กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างจะถูกเจ้าหนี้ยึดทรัพย์มากกว่าอีก 2 กลุ่ม (ตารางที่ 28)

1.2.5 *หนี้สินของครอบครัว* สำหรับผู้ที่มีหนี้สิน ส่วนใหญ่จะมีหนี้สินเท่าเดิม ผู้ที่มีหนี้สินเพิ่มขึ้นจะมีอัตราส่วนประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ที่มีหนี้สินเท่าเดิม คนจนชนบทเป็นกลุ่มที่มีหนี้สินเพิ่มขึ้นมากที่สุดร้อยละ 30.00 ตามด้วยคนจนเมืองร้อยละ 17.33 และผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 15.00 การแก้ไขปัญหาหนี้สินส่วนใหญ่จะใช้วิธีจำนองหรือจำนำทรัพย์สิน ขายทรัพย์สินใช้หนี้ ยอมให้ถูกยึดทรัพย์ที่นำไปค้ำประกัน หรือให้บุตรออกจากโรงเรียน ประการหลังสุดมีน้อย และเกิดในกลุ่มคนจนชนบท (ตารางที่ 29)

1.2.6 *ความเป็นอยู่โดยทั่วไป* กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตในด้านความเป็นอยู่ทั่วไปมากและในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างได้รับผลกระทบมากที่สุดถึงร้อยละ 93.33 ขณะที่คนจนชนบทและคนจนเมืองได้รับผลกระทบร้อยละ 88.33 และร้อยละ 80.67 ตามลำดับ ผลกระทบที่ได้รับทำให้ประสบความยากลำบากในการดำรงชีวิต รู้สึกว่าชีวิตไม่เหมือนเดิม และมีการติดต่อกับผู้อื่นน้อยลง การปรับตัวเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ ส่วนใหญ่จะลดค่าใช้จ่าย ประหยัด และงดสิ่งฟุ่มเฟือย (ตารางที่ 30)

1.2.7 *การศึกษาของบุตร* ผลกระทบด้านการศึกษาของบุตร มีเพียงบางส่วนและเกิดกับคนจนชนบทมากที่สุดถึงร้อยละ 32.00 รองลงมาคือ ผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 21.33 และคนจนเมืองร้อยละ 19.67 ลักษณะของผลกระทบส่วนใหญ่จะเป็นการขาดแคลนอุปกรณ์การเรียน การติดค้างค่าเล่าเรียน การขาดเรียน และผลการเรียนตกต่ำลง ตามลำดับ คนจนเมืองจะมีอัตราการค้างค่าเล่าเรียนบุตรหลานมากกว่าอีก 2 กลุ่ม ส่วนการปรับตัวของหัวหน้าครอบครัวเกี่ยวกับปัญหานี้ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ การงดซื้ออุปกรณ์ การให้บุตรหลานออกจากโรงเรียน การให้เลิกเรียนพิเศษ และการย้ายที่เรียนไปยังโรงเรียนที่มีค่าใช้จ่ายถูกกว่า มีข้อสังเกตว่าผลกระทบที่รุนแรงคือการให้บุตรออกจากโรงเรียนซึ่งพบในกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนชนบทมากกว่าคนจนเมือง (ตารางที่ 31)

1.2.8 *สุขภาพอนามัย* ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย เกิดกับคนจนชนบทร้อยละ 65.67 ผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 57.33 และคนจนเมืองร้อยละ 56.33 อาการที่ปรากฏมากที่สุดคือ

ปวดศีรษะร้อยละ 33.89 รองลงมาคือ เจ็บป่วยบ่อยกว่าเดิมร้อยละ 19.67 น้ำหนักตัวลด และโรคประจำตัวกำเริบร้อยละ 8.56 ส่วนการปรับตัวจากมากไปหาน้อย ส่วนใหญ่จะดูแลตัวเองไม่ให้เจ็บป่วยร้อยละ 35.67 รองลงมาคือ ซื้อยากินเอง และปล่อยให้หายเอง ตามลำดับ (ตารางที่ 32)

1.2.9 ความวิตกกังวล ได้รับผลกระทบโดยรวมทั้ง 3 กลุ่มร้อยละ 65.44 คนจนชนบทและผู้ถูกเลิกจ้างมีความวิตกกังวลสูงกว่าคนจนเมือง ผู้ที่ได้รับผลกระทบจะมีอาการเครียดมากขึ้นกว่าปกติ หงุดหงิด นอนไม่หลับ โมโหง่าย และมีบางส่วนอยากทำร้ายตนเอง ส่วนการปรับตัวเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ปรึกษาญาติหรือเพื่อน เสี่ยงโชคด้วยการซื้อลอตเตอรี่หรือหวยใต้ดิน ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ปรึกษาพระและหมอดู ตามลำดับ (ตารางที่ 33)

1.2.10 ความสัมพันธ์ในครอบครัว ได้รับผลกระทบโดยรวมทั้ง 3 กลุ่มร้อยละ 44.22 ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในทางบวกและทางลบ ในทางบวกซึ่งมีอัตราส่วนสูงกว่าทางลบเล็กน้อยคือ ความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น คู่สมรสมีความเข้าใจและเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันมากขึ้น บางคู่ที่เคยแยกกันอยู่ก็กลับมาอยู่บ้านเดียวกันเพื่อลดปัญหาทางเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันครอบครัวที่ได้รับผลกระทบ มีการทะเลาะเบาะแว้ง และความขัดแย้งระหว่างคู่สมรส พ่อแม่กับลูก ความสัมพันธ์ห่างเหินโดยพูดจากันน้อยลงกว่าเดิม ส่วนการปรับตัวหรือแก้ปัญหา เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ การพยายามให้กำลังใจซึ่งกันและกัน อดทนอดกลั้น พยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตามลำดับ (ตารางที่ 34)

1.2.11 การพักผ่อนหย่อนใจ ได้รับผลกระทบรวมกันทั้ง 3 กลุ่มร้อยละ 43.22 โดยคนจนชนบทได้รับผลกระทบร้อยละ 52.67 ซึ่งมากกว่าผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนเมือง ซึ่งอาจเป็นเพราะคนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในเมืองยังพอมีโอกาสหาสิ่งทดแทนการพักผ่อนหย่อนใจได้ง่ายกว่า การปรับตัวเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ การพยายามพักผ่อนอยู่กับบ้าน งดดูภาพยนตร์นอกบ้านโดยดูโทรทัศน์เพียงอย่างเดียว การเลือกสถานที่พักผ่อนหย่อนใจนอกบ้านราคาถูก เช่น การไปพักผ่อนที่กลางแจ้ง เป็นต้น (ตารางที่ 35)

1.2.12 การใช้เวลาว่าง การใช้เวลาว่างเพิ่มมากขึ้นเป็นปรากฏการณ์ในกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างมากที่สุด เนื่องจากไม่มีงานทำ จึงเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบสูงถึงร้อยละ 72.67 ขณะที่คนจนชนบทและคนจนเมืองได้รับผลกระทบร้อยละ 60.33 และ 60.00 ตามลำดับ คนจนชนบทที่มีเวลาว่างเพิ่มขึ้นมีประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ถูกเลิกจ้าง และคนจนเมืองมีเวลาว่างเพิ่มขึ้นในอัตราที่ต่ำสุด ส่วนผู้มีเวลาว่างลดลงเป็นคนจนเมืองและคนจนชนบทในอัตราที่ใกล้เคียงกัน ผู้ที่ไม่มีเวลา

ว่างเลยเป็นคนจนเมืองในอัตราสูงที่สุด รองลงมาคือ คนจนชนบท การปรับตัวเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ การไม่ปล่อยตัวให้ว่าง การทำสวนครัว และการรับงานพิเศษมาทำที่บ้าน ตามลำดับ (ตารางที่ 36)

1.2.13 *การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน* ผู้ได้รับผลกระทบมีประมาณครึ่งต่อครึ่ง และมีสัดส่วนใกล้เคียงกันทั้ง 3 กลุ่ม ผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ ความไม่พร้อมที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ซึ่งเกิดกับคนจนเมืองมากกว่าอีก 2 กลุ่ม วิธีการปรับตัวเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ การเข้าร่วมเท่าที่จำเป็น และไม่พยายามเข้าร่วม ตามลำดับ (ตารางที่ 37)

1.2.14 *ที่อยู่อาศัย* ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจต่อที่อยู่อาศัยของบุคคลโดยรวมทั้ง 3 กลุ่มมีในอัตราค่อนข้างน้อย สำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดได้แก่ กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้าง ซึ่งมีไม่ถึงร้อยละ 11 ลักษณะของผลกระทบที่มากที่สุดคือ การต้องย้ายที่อยู่อาศัย ส่วนการขายที่อยู่อาศัยพบเฉพาะในกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างแต่จำนวนน้อยมากเพียง 2 ราย จาก 300 ราย วิธีการปรับตัวเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ การย้ายที่อยู่ใหม่ การประกาศขายหรือจำนอง การหาผู้อยู่มาอยู่อาศัยด้วยเพื่อช่วยกันออกค่าเช่า ตามลำดับ (ตารางที่ 38)

1.2.15 *ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน* ส่วนใหญ่ทั้ง 3 กลุ่มจะได้รับผลกระทบด้านความมั่นคงปลอดภัยไม่มาก สำหรับผู้ได้รับผลกระทบ คนจนเมืองจะได้รับในอัตราที่มากกว่ากลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนชนบท ผลกระทบเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ มีการทะเลาะวิวาทในละแวกบ้าน มีปัญหายาเสพติด การเล่นการพนันในละแวกบ้าน มีการถูกหลอกลวง หรือทำผิดกฎหมาย ตามลำดับ การปรับตัวเพื่อป้องกันปัญหาเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ช่วยกันสอดส่องดูแลความปลอดภัยในละแวกบ้าน การไม่สวมเครื่องประดับ และหลีกเลี่ยงการกลับบ้านดึก เป็นต้น (ตารางที่ 39)

1.3 การรับรู้และการเข้าถึงบริการความช่วยเหลือของรัฐ

1.3.1 *บริการด้านการจัดหางาน* ผู้ถูกเลิกจ้างจะเป็นกลุ่มที่มีการรับรู้สูงกว่าอีก 2 กลุ่ม โดยส่วนใหญ่จะรับรู้ว่ามีบริการจากหน่วยงานของรัฐ คนจนเมืองจะรับรู้ผ่านหน่วยงานของรัฐมากกว่าสื่ออื่นเช่นเดียวกัน ขณะที่คนจนชนบทจะรับรู้จากคนรู้จักมากกว่า โดยรวมบุคคลทั้ง 3 กลุ่มรับรู้เรื่องบริการของรัฐจากหน่วยงานของรัฐคือ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมมากที่สุด รองลงมา จากคนรู้จัก การรับรู้จากหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ และแผ่นพับ มีบ้างแต่ค่อนข้าง

น้อย กลุ่มที่ไปรับบริการจัดหางาน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ผู้ถูกเลิกจ้าง คนจนเมือง และคนจนชนบท

ผู้ที่ใช้บริการมากที่สุดคือกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างคิดเป็นร้อยละ 30.33 ขณะที่คนจนเมืองและคนจนชนบทไปใช้บริการร้อยละ 17.00 และ 16.33 ตามลำดับ ประมาณครั้งหนึ่งของผู้ใช้บริการทั้งหมดมีความพอใจในการให้บริการ ผู้ที่ไม่พอใจมีประเด็นที่ไม่พอใจจากมากไปหาน้อย คือ ลักษณะงานไม่ตรงตามความต้องการ ขั้นตอนยุ่งยาก งานที่มีเสนอค่าจ้างน้อยเกินไป ระยะเวลาการให้บริการ (ต้องรอนาน) การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ และอื่น ๆ ตามลำดับ (ตารางที่ 40)

1.3.2 *บริการด้านเงินกู้ยืม* คนจนชนบทมีการรับบริการเงินกู้ยืมมากที่สุดถึงร้อยละ 84.33 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างทราบว่ามีการบริการนี้ร้อยละ 41.33 และ 39.00 ตามลำดับ และทั้ง 3 กลุ่มได้รับทราบข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐมากที่สุด และรองลงมาคือ จากคนที่รู้จัก ส่วนการรับรู้โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือแผ่นพับมีน้อยมาก ผู้ใช้บริการด้านเงินกู้ยืมในอัตราที่สูงที่สุดคือ คนจนชนบทร้อยละ 82.66 รองลงมาคือ คนจนเมืองร้อยละ 40.66 และผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 38.33 เฉลี่ยทุกกลุ่มมีการไปใช้บริการร้อยละ 53.88

สำหรับผู้ที่ใช้บริการ สัดส่วนผู้ที่ไม่พอใจในบริการมีมากกว่าผู้ที่พอใจ ประเด็นที่ไม่พอใจจากมากไปหาน้อยมีดังนี้คือ ต้องเสียดอกเบี้ย ระยะเวลาผ่อนชำระสั้นเกินไป วงเงินที่ให้กุน้อย การกู้มีขั้นตอนมาก เสียเวลาในการยื่นเรื่องนาน (ต้องรอนาน) และเจ้าหน้าที่บริการไม่ดีตามลำดับ (ตารางที่ 41)

1.3.3 *บริการด้านการปรึกษาแนะนำ* บริการด้านนี้ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักในกลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม คนจนเมืองทราบว่ามีการบริการร้อยละ 18.33 ขณะที่คนจนชนบทและผู้ถูกเลิกจ้างทราบเพียงร้อยละ 16.33 และ 15.00 ตามลำดับ ผู้ที่ทราบว่ามีการส่วนใหญ่ทราบจากหน่วยงานของรัฐและคนรู้จักบอกต่อ จำนวนผู้ไปรับบริการจะน้อยกว่าด้านการจัดหางานและกู้ยืมเงินมาก ผู้ไปรับบริการประมาณ 2 ใน 3 จะมีความพอใจ สำหรับผู้ที่ไม่พอใจมีประเด็นที่ไม่พอใจเรียงจากมากไปหาน้อยคือ บริการมีน้อย ผู้ให้คำปรึกษามีเวลาน้อย ติดต่อยาก และต้องใช้เวลาในการรอนาน (ตารางที่ 42)

1.3.4 *บริการด้านการศึกษา* คนจนชนบททราบว่ารัฐมีบริการให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษาร้อยละ 54.67 ขณะที่กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนเมืองมีผู้ที่ทราบว่าร้อยละ 46.33 และ 23.00 ตามลำดับ กลุ่มตัวอย่างรับทราบข่าวสารจากหน่วยงานของรัฐและคนรู้จักเป็นส่วนใหญ่ และไปรับบริการร้อยละ 40.00 ของทั้งหมด โดยคนจนชนบทเป็นกลุ่มที่ใช้บริการมากที่สุด

ร้อยละ 53.67 ผู้ไปรับบริการส่วนใหญ่มีความพอใจ ที่ไม่พอใจมีน้อย ประเด็นที่ไม่พอใจเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ ทุนที่ให้มียังน้อยเกินไป มีผู้ใช้บริการมาก ขั้นตอนมาก และอุปกรณ์ที่ช่วยเหลือไม่มีคุณภาพ (ตารางที่ 43)

1.3.5 บริการด้านฝึกอบรบอาชีพ พบว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งหมดได้รับข้อมูลไม่มาก (ในขณะที่สัมภาษณ์) โดยผู้ถูกเลิกจ้างทราบว่ามีการฝึกเพียงร้อยละ 14.67 ขณะที่คนจนชนบทและคนจนเมืองทราบว่ามีการฝึกร้อยละ 12.00 และ 9.33 ตามลำดับ ส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลจากหน่วยงานของรัฐ รองลงมาคือ จากคนรู้จัก จำนวนผู้ไปรับบริการก็น้อยเช่นเดียวกัน โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ถูกเลิกจ้าง คนจนเมืองจะไปรับบริการน้อยมาก ในส่วนผู้ไปรับบริการจะมีความพอใจเป็นส่วนใหญ่ ผู้ที่ไม่พอใจมีเหตุผลจากมากไปหาน้อยดังนี้คือ มีอาชีพที่ฝึกให้เลือนหาย ใช้เวลาฝึกนานเกินไป ผู้ฝึกอบรมียังน้อยเกินไป และครูฝึกขาดประสบการณ์ ตามลำดับ (ตารางที่ 44)

1.3.6 บริการด้านที่พักอาศัย คนจนเมืองรับรู้เกี่ยวกับบริการนี้มากกว่าผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนชนบทในอัตราร้อยละ 15.67 , 10.67 และ 5.00 ตามลำดับ ส่วนใหญ่รับรู้บริการนี้จากคนรู้จักมากกว่าหน่วยงานหรือสื่ออื่น ๆ ผู้ไปใช้บริการมีน้อยเพียงร้อยละ 8.66 โดยเฉลี่ยจากทุกกลุ่ม คนจนเมืองเป็นกลุ่มที่ไปใช้บริการมากที่สุดร้อยละ 13.66 สำหรับผู้ไปใช้บริการมีความพอใจและไม่พอใจในสัดส่วนที่เท่ากัน ประเด็นที่ไม่พอใจเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ สภาพที่พักไม่เหมาะสม วงเงินให้กู้ยืมไม่เพียงพอ และระยะเวลาผ่อนชำระเงินกู้สั้นเกินไป (ตารางที่ 45)

1.3.7 บริการด้านอาหาร ซึ่งหมายถึง การจัดขายอาหารราคาถูกหรือจัดเลี้ยงอาหารฟรี คนจนเมืองทราบว่ามีการบริการนี้ร้อยละ 26.00 ขณะที่คนจนชนบทและผู้ถูกเลิกจ้างทราบว่าร้อยละ 18.00 และ 14.00 ตามลำดับ การรับรู้บริการส่วนใหญ่ผ่านทางหน่วยงานของรัฐ คนรู้จัก และสื่อโทรทัศน์ จำนวนของผู้รับบริการ ผู้ที่พอใจและไม่พอใจบริการมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน เหตุผลที่ไม่พอใจเรียงจากมากไปหาน้อยได้แก่ คุณภาพอาหาร ราคา ต้องแย่งกันซื้อ สถานที่บริการคับแคบ รสชาติอาหาร ตามลำดับ (ตารางที่ 46)

1.3.8 บริการด้านสุขภาพอนามัย บริการด้านสุขภาพอนามัยมีการรับรู้สูงที่สุดในบรรดาบริการต่าง ๆ ของรัฐ โดยคนจนชนบททราบว่ามีการบริการถึงร้อยละ 95.33 ขณะที่คนจนเมืองและผู้ถูกเลิกจ้างทราบว่าร้อยละ 76.33 และ 73.00 ตามลำดับ ส่วนใหญ่จะรับรู้จากการ

ประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานรัฐ และมีผู้เข้าใช้บริการจำนวนมาก ผู้ไปรับบริการในอัตราส่วนที่สูงที่สุดคือ คนจนชนบทร้อยละ 93.67 คนจนเมืองร้อยละ 73.67 และผู้ถูกเลิกจ้างร้อยละ 73.00 ผู้ที่ไปรับบริการส่วนใหญ่มีความพอใจ ที่ไม่พอใจมีเป็นส่วนน้อย ประเด็นที่ไม่พอใจเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่ บริการไม่ครอบคลุม สถานที่เข้าถึงยาก ขาดความเชื่อมั่นในการรักษา และยาที่ให้ไม่น่าเชื่อถือ ตามลำดับ (ตารางที่ 47)

1.3.9 ความสามารถในการตอบสนองและแก้ปัญหาโดยหน่วยงานรัฐ คนจนชนบท ผู้ถูกเลิกจ้าง และคนจนเมืองมีความเห็นว่าบริการของรัฐที่มีอยู่สามารถตอบสนองและแก้ไขปัญหาได้บ้างเป็นส่วนมาก คิดเป็นร้อยละ 81.00 , 73.67 และ 68.00 ตามลำดับ มีความเห็นว่าสนองได้มาก ร้อยละ 10.38 , 9.00 และ 8.00 ตามลำดับ นอกนั้นตอบว่าไม่เคยใช้ ไม่รู้จัก มีเพียงส่วนน้อยรวมกันไม่ถึงร้อยละ 5 ที่ตอบว่าไม่สนองและแก้ปัญหาได้เลย (ตารางที่ 48)

1.4 แนวทางและวิธีการจัดการกับปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจ

1.4.1 ความต้องการเร่งด่วนของคนจนและผู้ถูกเลิกจ้าง กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 กลุ่ม ได้เรียงลำดับความต้องการเร่งด่วนซึ่งอยากได้รับความช่วยเหลือจากรัฐดังนี้คือ หางานให้ทำร้อยละ 54.00 หาแหล่งเงินกู้ให้ร้อยละ 38.77 บริการสุขภาพอนามัยร้อยละ 12.77 ส่งเสริมการเกษตรและที่ทำกินร้อยละ 12.33 จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นให้ร้อยละ 11.88 จัดอาชีพเสริมร้อยละ 11.88 ลดราคาสินค้าร้อยละ 11.22 ช่วยเหลือทุนการศึกษาร้อยละ 8.00 ยืดเวลาชำระหนี้ร้อยละ 7.66 และอื่น ๆ (ตารางที่ 49)

1.4.2 ปัจจัยที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ต่อประเด็นนี้คนจนชนบทร้อยละ 19.00 ตอบว่าไม่ทราบ ขณะที่ผู้ถูกเลิกจ้างและคนจนเมืองตอบว่าไม่ทราบร้อยละ 12.66 และ 10.00 ตามลำดับ สำหรับผู้ที่ให้ความเห็นส่วนใหญ่จะให้น้ำหนักในเรื่องของการส่งเสริมอาชีพร้อยละ 38.66 การยอมรับสภาพและการปรับตัวร้อยละ 34.55 ทุนประกอบอาชีพร้อยละ 33.44 การได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและรวดเร็วร้อยละ 14.33 และอื่น ๆ (ตารางที่ 50)

1.4.3 แนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ดีที่สุดในทัศนะของคนจนและผู้ถูกเลิกจ้าง เมื่อรวบรวมความคิดเห็นของทั้ง 3 กลุ่ม การแก้ปัญหาเศรษฐกิจควรมีแนวทางดังนี้คือ รัฐช่วย

เหลือคนจนร้อยละ 45.66 ประหยัดและอดออมร้อยละ 40.00 พึ่งตนเองร้อยละ 38.66 หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมมือกันร้อยละ 19.44 และอื่น ๆ (ตารางที่ 51)

ส่วนวิธีการจัดการกับปัญหาเมื่อได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจนั้นสรุปได้ดังนี้

1.4.4 การแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ในด้านเศรษฐกิจ คนจนและผู้ถูกเลิกจ้างพยายามหารายได้โดยการหางานทำ และเพิ่มรายได้โดยการทำงานเพิ่มหรือทำอาชีพเสริม เช่น ทำอาหารขาย เร่ขายของตามหมู่บ้าน กลับไปช่วยครอบครัวทำไร่นา บางรายรับจ้างรายวัน เช่น รับจ้างเกี่ยวข้าว กำจัดวัชพืช พ่นยาฆ่าแมลง เป็นต้น ควบคู่ไปกับการตัดลดค่าใช้จ่ายด้วยการประหยัดน้ำ ไฟ แก๊สหุงต้ม งดเที่ยวเตร่นอกบ้าน งดเหล้า บุหรี่ การพนัน หาลาอาหารตามธรรมชาติ ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อบริโภคเอง เป็นต้น รวมไปถึงการเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เรียบง่าย ไม่ฟุ่มเฟือย

สำหรับผู้ที่เป็นลูกหนี้ของธนาคาร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรในชนบทที่กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ก็ใช้วิธีไปพบเจ้าหน้าที่สินเชื่อของธนาคารเพื่อขออนุญาตหนี้ คนจนที่มีหนี้และจำเป็นต้องใช้เงินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะหาแหล่งกู้ยืมอื่นมาใช้หนี้ที่จำเป็นต้องคืน เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าไปพลางก่อน

ในด้านสังคม การแก้ปัญหาด้านสังคมที่สำคัญคือ การยอมรับสภาพของตนเอง ทำให้สบายเพื่อต่อสู้ชีวิตต่อไป ไม่คิดสั้น ใช้เวลาวางให้เป็นประโยชน์ เช่น รับงานพิเศษมาทำ และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ร่วมมือในการสอดส่องดูแลความปลอดภัยและอาชญากรรมในละแวกบ้าน ช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนบ้าน ไปมาหาสู่ญาติพี่น้องเพื่อพูดคุยระบายปัญหาของกันและกัน ช่วยงานวัดตามเทศกาลสำคัญ ๆ เข้าร่วมกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพ และกลุ่มอื่น ๆ เพื่อช่วยกันคิดช่วยกันทำ และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ไม่โดดเดี่ยวตัวเอง

ด้านสุขภาพอนามัย แก้ไขปัญหาด้วยการดูแลสุขภาพตนเองและสมาชิกครอบครัวไม่ให้เจ็บป่วย เมื่อไม่สบายก็ไปพบแพทย์ ผู้มีบัตรประกันสังคมหรือบัตรประกันสุขภาพก็ใช้สิทธิรับการรักษายาบาลได้ บางรายจะซื้อยามากินเอง และจะใช้บริการของโรงพยาบาลรัฐ ศูนย์บริการสาธารณสุขในกรุงเทพมหานครมากกว่าไปคลินิกเอกชน และไปโรงพยาบาลอำเภอหรือสถานอนามัยในเขตชนบทเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

สำหรับรายที่มีปัญหาสุขภาพจิต เช่น คิดมากจนปวดศีรษะ หงุดหงิด เครียด วิตกกังวล บางส่วนแก้ปัญหาด้วยการดื่มสุรา สูบบุหรี่ให้คลายเครียดหรือลืมความทุกข์ชั่วคราว ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาในเชิงลบ บางส่วนแก้ไขด้วยการเสี่ยงโชคหรือการพนันเพื่อสร้างความหวังให้ตนเอง และจำนวนไม่น้อยจะเข้าวัดฟังธรรม ปรีชาพระ หรือหมอดู ซึ่งเขาคิดว่าจะช่วยให้จิตใจสงบหรือได้คำแนะนำที่ดี

1.4.5 การแก้ปัญหาโดยพึ่งบริการของรัฐ นอกจากการพึ่งบริการต่าง ๆ ของรัฐตามข้อ 1.3 แล้ว คนจนในกรุงเทพมหานคร เมื่อประสบปัญหาจะนึกถึงกรมประชาสงเคราะห์ก่อนเป็นเบื้องต้นในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่ให้การสงเคราะห์หลายประเภท รวมทั้งการให้กู้ยืมเงินประกอบอาชีพ รองลงไปคือ สถานธนาถุเคราะห์ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ รับจำนำโดยตีราคาของสูงกว่าโรงรับจำนำเอกชนและคิดดอกเบี้ยต่ำ

คนจนในชนบท (จังหวัดขอนแก่นและศรีสะเกษ) จะนึกถึงธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด โรงพยาบาลและสถานีอนามัยประจำตำบลและอำเภอ ผู้ไม่มีงานทำในชนบทและผู้ที่ถูกเลิกจ้างเดินทางกลับภูมิลำเนาในชนบทสามารถใช้บริการของรัฐในการหางานทำ โดยผู้ใหญ่บ้านในแต่ละหมู่บ้านจะสำรวจรายชื่อผู้ไม่มีงานทำส่งให้ทางอำเภอ เมื่อได้รับแล้วทางอำเภอจะส่งข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งงานว่างและการรับสมัครงานไปให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศให้ลูกบ้านทราบ ผู้ถูกเลิกจ้างที่ยังอยู่ในกรุงเทพมหานครสามารถใช้บริการสำนักงานจัดหางานตามเขตต่าง ๆ ของกรมการจัดหางาน ตลอดจนการจัดนัดพบแรงงานเป็นระยะ ๆ

ส่วนการพึ่งบริการของหน่วยงานเอกชนในภาวะวิกฤตมีน้อยและไม่เป็นที่รู้จัก นอกจากในกรณีของคนจนเมืองซึ่งมีองค์กรของเอกชนเข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือองค์กรเอกชนซึ่งให้ความช่วยเหลือคนจนอยู่ตามปกติเพิ่มเติมความช่วยเหลือมากขึ้นจากเดิม

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบและการจัดการปัญหาโดยวิธีการจัดกลุ่ม สนทนาฝ่ายผู้รับบริการ

1. ผลกระทบจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ จำแนกตามกลุ่มของผู้ที่ได้รับผลกระทบ
ดังนี้

1.1 คนจนเมือง

1.1.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ หัวหน้าครอบครัวและสมาชิกครอบครัว 1-2 คนตกงาน บางรายยังทำงานอยู่แต่ต้องยอมรับค่าจ้างที่น้อยกว่าเดิม บางรายถูกเลิกจ้างโดยไม่ได้รับเงินชดเชย บางรายได้รับเงินชดเชยเพียงเล็กน้อย ช่วยประทังชีวิตได้ไม่เกิน 3 เดือน ขณะที่รายจ่ายจำเป็นยังคงที่หรือเพิ่มขึ้นเนื่องจากราคาสินค้าเพิ่มขึ้น สำหรับผู้ทำอาหารขายเมื่อก่อนเคยขายได้กำไรอย่างน้อยวันละ 100 - 150 บาท ปัจจุบันได้กำไรวันละ 50 - 70 บาท ได้อาศัยกินอาหารที่ทำขายจึงพออยู่ได้ ความเป็นอยู่ทั่วไปก็ฝืดเคืองกว่าเดิม บางรายต้องให้บุตรหลานย้ายโรงเรียน แต่ไม่ถึงให้ออกกลางคัน บางรายไม่มีเงินชำระค่าน้ำค่าไฟ ติดค้างค่าเช่าบ้าน บางรายบ้านที่เป็นสมบัติชิ้นสุดท้ายกำลังจะถูกยึด หนี้สินที่มีอยู่เดิมไม่ได้ใช้ ทำให้ไม่สามารถกู้ยืมได้อีก บางวันกินข้าวคลุกน้ำปลา บางวันอดข้าว บางรายถูกขายเป็นคนหาเงินเลี้ยงครอบครัว แม้เงินหมดไม่กล้าขอลูก เพราะรู้ว่าลูกก็ไม่มีเหมือนกัน

1.1.2 ผลกระทบด้านสังคม มีความรู้สึกที่ตนเองต่ำต้อย ไม่อยากไปมาหาสู่เพื่อนฝูงหรือญาติพี่น้อง เพราะการไปเยี่ยมเยียนควรจะมีของฝากบ้าง และยังจะต้องเสียค่าเดินทาง ทั้งยังเกรงว่าจะถูกรังเกียจและหาว่าไปรบกวน แม้บ้านสังเกตว่าพ่อบ้านพูดจาเล่นหัวน้อยลง บางครั้งอารมณ์เสียกับลูก ครอบครัวที่มีญาติผู้ใหญ่อยู่ด้วยจะมีปัญหาเพิ่มขึ้นจากการที่ญาติผู้ใหญ่มักจะไม่เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากผลกระทบของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและไม่ปรับตัวตามสถานการณ์

1.1.3 ผลกระทบด้านการศึกษาของบุตร ให้เงินบุตรไปโรงเรียนน้อยลง ย้ายบุตรจากโรงเรียนเอกชนใกล้บ้านไปเรียนในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครเพื่อลดค่าใช้จ่าย ทราบว่ามีกาให้กู้ยืมเงินทุนการศึกษาแต่คิดว่าคงจะได้ยากเพราะคนที่ต้องการอย่างเดียวกันมีมาก บางรายมีปัญหามุตรหนีโรงเรียนและไปคบหากับเพื่อนที่เสพยาเสพติด

1.1.4 ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย เมื่อเกิดเจ็บป่วย แม้บางรายจะสามารถใช้บริการของศูนย์บริการสาธารณสุขซึ่งกระจายอยู่ทุกเขตในกรุงเทพมหานคร หรือใช้สิทธิตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ.2533 ก็ยังต้องมีค่าใช้จ่ายอยู่ดีคือ ค่ารถ ในรายที่เดินไม่ได้ต้องใช้บริการรถแท็กซี่ซึ่งค่าใช้จ่ายสูง ผลก็คือ ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้ เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่อยากไปหาหมอ เพราะเกรงใจลูกหลานว่าจะต้องเสียเวลาพาไป เสียค่าเดินทาง และค่ายาบางรายการ

บางรายมีโรคประจำตัวซึ่งต้องการการรักษาเฉพาะทางและสม่ำเสมอ เมื่อรายได้ฝืดเคืองลง จึงได้รับผลกระทบทั้งทางสุขภาพกายและสุขภาพจิตใจ

1.2 คนจนชนบท

1.2.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ คนจนชนบทในจังหวัดขอนแก่นหางานทำยากขึ้น จึงไม่มีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัว ขณะเดียวกันต้องซื้อของแพงขึ้น เมื่อได้เงินมาต้องซื้อข้าวสารไว้ก่อนอย่างอื่น ราคาข้าวสารถึงละ 200-300 บาท ส่วนอาหารต้องให้สมาชิกในครอบครัวไปหาปู ปลา หอย เขียด ตามท้องถิ่นมากิน ผู้ที่เลี้ยงไก่เลี้ยงหมูไว้ในบ้านไม่มีเงินสดซื้อรามาให้ไก่และหมู ต้องเป็นหนี้พอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ จากผู้ร่วมสนทนากลุ่ม 10 ราย เป็นผู้มีหนี้สินถึง 6 ราย การใช้หนี้คั้นส่วนใหญ่ใช้ได้แต่ดอกเบี้ย ปัจจุบันการกู้ยืมยากขึ้นกว่าเดิม เพราะเจ้าหนี้เกรงว่าลูกหนี้จะหาเงินมาใช้หนี้คืนไม่ได้

กลุ่มคนจนในจังหวัดศรีสะเกษเคยรับจ้างดำนา เกี่ยวข้าวทุกปี แต่ภาวะเศรษฐกิจในช่วงปี 2540-2541 มาพร้อมกับภาวะฝนแล้ง จึงไม่มีผู้จ้างไปทำงาน รวมทั้งมีผู้ถูกเลิกจ้างส่วนหนึ่งที่กลับภูมิลำเนามาแย่งงานด้วย อาหารจากแหล่งธรรมชาติ เช่น ปู ปลา หอย กุ้ง มดแดง พืชผักจากป่าที่เคยนำมาขายชีพในครอบครัวหรือขายก็ร้อยละหกร้อยและหายากขึ้น การปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อหวังหารายได้ก็มักมีปัญหาขาดแคลนน้ำ ข้าวของแพงขึ้น แต่เงินทองหายากขึ้น จึงเดือดร้อนในการดำรงชีวิต เด็กในครอบครัวขาดสารอาหารหรือกับข้าวที่มีคุณค่า พ่อแม่ต้องยอมอดเพื่อให้ลูกได้กินก่อน

1.2.2 ผลกระทบด้านสังคม กลุ่มสนทนาในจังหวัดขอนแก่นให้ข้อมูลว่า ก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ พวกเขาที่มีความเป็นอยู่ไม่แร้นแค้น มีความสบายใจในระดับหนึ่ง แต่ปัจจุบันต้องระมัดระวังการใช้จ่ายและลดความต้องการทางสังคม เช่น งดการไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ แม้แต่ญาติก็จะพบกันเฉพาะโอกาสที่เป็นงานจำเป็น การไปร่วมประชุมต่าง ๆ ก็ไม่ได้ไป ทำให้ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน และไม่รู้ว่ามีองค์กรหรือหน่วยงานอะไรบ้างที่ให้บริการช่วยเหลือคนยากจน

คนจนในจังหวัดศรีสะเกษให้ข้อมูลว่ามีปัญหาในการหาเงินใส่ของช่วยงานตามประเพณีในสังคม เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ กฐิน อัฐฐะ บวช หรือตาย ถ้าไม่ได้ช่วยก็

ไม่สบายใจและรู้สึกว่าเป็นปมด้อย การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมหรือชุมชนลดลง เพราะไม่มีเงินหรือไม่ได้รับการแจ้งให้เข้าร่วม

1.2.3 ผลกระทบด้านการศึกษาของบุตรหลาน กลุ่มคนจนในจังหวัดขอนแก่นให้ข้อมูลว่า เคยจ่ายเงินให้ลูกไปโรงเรียนวันละ 5 - 10 บาท ต้องจ่ายลดลงครึ่งหนึ่ง เสื้อผ้าชุดนักเรียนก็ให้ใช้ของเก่าไปก่อน วัสดุอุปกรณ์การศึกษาใช้วิธีขอยืมแทนการซื้อ หากพอทำได้ บางรายต้องกู้ยืมเงินจากคนในหมู่บ้านด้วยกันมาเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์การเรียนและค่าเล่าเรียนของลูกโดยยอมเสียดอกเบี้ยร้อยละ 10 ต่อเดือน โดยยืมครั้งละ 3,000 - 4,000 บาท ที่น่าเสียดายคือบางรายต้องให้ลูกออกจากโรงเรียนมาช่วยงานบ้านหรือหางานทำทั้ง ๆ ที่ลูกเรียนดี มีโอกาสเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีในอนาคต

ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มสนทนากลุ่มจังหวัดศรีสะเกษมีว่า เด็กไม่ได้ศึกษาต่อหลังจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เพราะผู้ปกครองไม่มีค่าใช้จ่ายในการเรียนต่อ ต้องให้ลูกออกมาช่วยทำงาน สำหรับบุตรที่ยังเรียนอยู่ บางรายต้องอาศัยอาหารกลางวัน เครื่องเขียน แบบเรียน และเสื้อผ้าชุดนักเรียนที่โรงเรียนจัดให้ เด็ก ๆ ที่เคยได้รับเงินค่าขนมไปโรงเรียน มีปัญหาพ่อแม่ขาดรายได้ เกิดผลกระทบทางจิตใจ และทำให้ผลการเรียนต่ำลง

1.2.4 ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย ข้อมูลจากกลุ่มสนทนากลุ่มจังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่าครอบครัวส่วนใหญ่มีอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ บ่อยขึ้น เช่น เป็นหวัด เป็นไข้ ปวดท้อง เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่อยากไปหาหมอ ก่อนเกิดภาวะวิกฤตยังพอที่จะไปหาหมอตามคลินิกได้ แต่เวลานี้เจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ใช้ความอดทนให้หายเอง ถ้าป่วยมากจึงจะไปหาหมอที่สถานีนอนามัย แต่ผลกระทบจะออกมาในด้านสุขภาพจิตมากกว่าสุขภาพกาย เช่น กลายเป็นคนคิดมาก ไม่สบายใจเรื่องการทำมาหากิน และเรื่องหนี้สินซึ่งพอกพูนมากขึ้นทุกขณะ

สำหรับกลุ่มสนทนากลุ่มจังหวัดศรีสะเกษ ให้ข้อมูลใกล้เคียงกับกลุ่มในจังหวัดขอนแก่น กล่าวคือ ส่วนใหญ่มีความเครียดเพิ่มขึ้น มีอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ บ่อยขึ้น เช่น เป็นหวัด เป็นไข้ ปวดท้อง มีบาดแผล เป็นต้น รักษาโดยการซื้อยามากินเองหรือไปสถานีนอนามัยหลายรายบอกว่าใช้วิธีนอนพักผ่อน อาการก็จะดีขึ้นหรือหายไปเอง

1.3 คนจนที่ถูกเลิกจ้าง

1.3.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ กลุ่มสนทนากลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานคร ได้รับผลกระทบในเรื่องรายได้ซึ่งลดลงเป็นอย่างมาก ก่อนภาวะวิกฤตมีรายได้สูงสุดเดือนละ 6,700 บาท ต่ำสุด 3,000 บาท ปัจจุบันไม่มีรายได้เลย ได้อาศัยรายได้คู่สมรสหรือบิดามารดาเป็นค่าใช้จ่ายเล็ก ๆ น้อย ๆ ประจำวัน การหางานใหม่ทำเป็นเรื่องยากลำบาก แม้จะได้พยายามไปสมัครงานตามงานนัดพบแรงงานที่จัดในกรุงเทพมหานครอยู่เป็นประจำ บางรายไปสมัครงานกับสำนักงานจัดหางานเดือน ถูกลดกวด โดยเสียค่าสมัครแต่ไม่ได้งานและไม่ได้รับการติดต่อกลับ มา ครอบครัวที่มีสมาชิกหลายคนจะเดือดร้อนมากกว่าครอบครัวขนาดเล็ก ครอบครัวที่เลี้ยงสุนัข แมวไว้ด้วยความรัก ต้องทนแบกภาระให้อาหารแก่สัตว์เลี้ยงเหล่านั้นต่อไป

กลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่นบางครอบครัวไม่มีรายได้เลย บางครอบครัวรายได้ลดลงมาก ก่อนถูกเลิกจ้างบางครอบครัวมีรายได้รวมค่าล่วงเวลาถึงเดือนละ 10,000 บาท เมื่อถูกเลิกจ้างต้องนำเงินที่ออมไว้ออกมาใช้จ่าย ส่วนใหญ่จะไม่ได้รับเงินชดเชย จึงมีความเดือดร้อนทางการเงิน บางครอบครัวเป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรตั้งแต่ 10,000 - 50,000 บาท บางรายเป็นหนี้เอกชนต้องแบกภาระดอกเบี้ยหนัก

สมาชิกกลุ่มสนทนาในจังหวัดศรีสะเกษได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจมากเช่นเดียวกัน ก่อนถูกเลิกจ้างมีรายได้ระหว่าง 5,000 - 5,500 บาทต่อเดือน เมื่อถูกเลิกจ้างทุกคนในกลุ่มต้องกลับมาอยู่บ้านและไม่มีใครได้รับเงินชดเชย บางรายได้พยายามที่จะประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้ เช่น รับจ้างย้ายบ้าน ตัดผม โดยรวมทุนกันซื้ออุปกรณ์คนละ 3,000 บาท แต่ก็ไม่มีผู้ว่าจ้าง ถ้ามีก็ต้องรับงานแบบไม่ได้กำไร เพราะมีการตัดราคากันเอง การทำเกษตรมีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำเพราะฝนแล้ง น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ สระ หรือบ่อเหือดแห้งไปตาม ๆ กัน ทางราชการให้ลูกไก่มาเลี้ยงครอบครัวละ 20 ตัว แต่ปรากฏว่าเป็นลูกไก่ที่ต้องเลี้ยงด้วยหัวอาหาร ราคาหัวอาหารกระสอบละ 300 บาท เป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายเข้าไปอีก การสร้างงานในชนบทที่ผ่านมา ทาง อบต.แทนที่จะจ้างแรงงานผู้ตกงาน แต่ปรากฏว่ามีการนำเครื่องจักรมาใช้ แล้วให้ผู้ถูกเลิกจ้างและชาวบ้านลงชื่อรับเงินเพียงคนละ 500 บาท จากงบประมาณนับแสนบาท การทำนาปัจจุบันมีต้นทุนสูง เจ้าของนาที่ไม่มีถนนเข้าสู่แปลงนาไม่สามารถทำนาดำที่ให้ผลผลิตสูงได้ เพราะไม่สามารถนำเครื่องมือเข้าไป ผู้ที่ลงทุนซื้อรถไถเดินตามราคาคันละ 80,000 บาท จะต้องผ่อนส่งปีละ 20,000 บาท จึงมีภาระหนี้สินค่อนข้างสูง

1.3.2 ผลกระทบด้านสังคม ผู้ถูกเลิกจ้างในกรุงเทพมหานครจะกลายเป็นคนเก็บตัว ไม่อยากพบปะสังสรรค์กับเพื่อนหรือไปเยี่ยมเยียนญาติ ส่วนใหญ่จะอยู่บ้าน ไม่มีโอกาสไปเที่ยวเตร่ ผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่นต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ เฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ไปทำงานกรุงเทพฯ เมื่อถูกเลิกจ้างได้เดินทางกลับบ้าน เนื่องจากหางานในกรุงเทพฯ ไม่ได้ และค่าครองชีพในเมืองใหญ่ก็สูง บางรายช่วยครอบครัวทำนา ทำไร่ ปลูกผัก บางรายไปติดต่อหางานทำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานรับจ้าง เช่น รับจ้างขายหญ้า รับจ้างขนของส่งตามบริษัทห้างร้าน เป็นต้น ขณะที่กลุ่มสนทนาในจังหวัดศรีสะเกษให้ข้อมูลที่น่าสนใจ กล่าวคือ ผู้ถูกเลิกจ้างไม่ได้ผลกระทบทางสังคมมากนัก เพราะคนในหมู่บ้านเกือบทุกคนทุกครอบครัวมีฐานะใกล้เคียงกัน หลายครอบครัวมีฐานะทางการเงินต่ำกว่าครอบครัวของสมาชิกในกลุ่มสนทนา หากมองในด้านดีก็คือ พ่อแม่ลูกมีโอกาสอยู่ร่วมกัน ทำให้ครอบครัวอบอุ่น แทนการจากบ้านไปทำงานปีละหลาย ๆ เดือน

1.3.3 ผลกระทบด้านการศึกษาของบุตร สมาชิกในกลุ่มกรุงเทพมหานครไม่มีรายใดที่ให้บุตรออกจากโรงเรียน แต่ต้องก่อกั้นเงินเพื่อให้ลูกได้เรียน มี 2 รายที่ให้บุตรเปลี่ยนโรงเรียน ทุกคนจะส่งสารบุตรที่ได้เงินค่าขนม/ค่ารถไปโรงเรียนน้อยกว่าเดิม สมาชิกคนหนึ่งเล่าถึงบุตรของเพื่อนบ้านที่หนีโรงเรียนและไปมั่วสุมกับเพื่อนที่ติดยาเสพติด เพราะคิดมากกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

สมาชิกในกลุ่มสนทนาจังหวัดขอนแก่นให้ข้อมูลว่า ครอบครัวของผู้ถูกเลิกจ้างที่มีบุตรกำลังเรียนหนังสือทุกครอบครัวต้องพยายามตัดทอนค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตร เช่น ค่าวัสดุและอุปกรณ์การศึกษา บางรายยอมรับจ้างทำงานทุกชนิดเพื่อให้ได้เงินใช้จ่ายเป็นค่าเล่าเรียนและวัสดุอุปกรณ์การเรียนของบุตร ซึ่งในกรณีที่มีบุตรหลายคน ภาระของผู้ปกครองซึ่งถูกเลิกจ้างก็ย่อมหนักมากยิ่งขึ้น

กลุ่มสนทนาจังหวัดศรีสะเกษสะท้อนภาพว่า ผู้ถูกเลิกจ้างที่มีบุตรอยู่ในโรงเรียนต้องลดค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรลงทุก ๆ ด้าน ทำให้บุตรบางคนมีปัญหาด้านจิตใจ เพราะอายเพื่อน เมื่อรายได้ไม่มี บุตรที่กำลังจะขึ้นประถมศึกษาปีที่ 6 ก็ไม่ได้เรียนต่อ หรือให้เรียนต่อโรงเรียนมัธยมใกล้หมู่บ้าน พอจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ก็ให้ออกไปหางานทำช่วยครอบครัว

1.3.4 ผลกระทบด้านสุขภาพอนามัย กลุ่มชนหนาแน่นในกรุงเทพมหานคร เน้นผลกระทบด้านสุขภาพจิตของผู้ถูกเลิกจ้าง การเจ็บป่วยทางกายไม่มีใครเป็นปัญหา เพราะการไปรับบริการรักษาพยาบาลจากศูนย์บริการสาธารณสุขค่อนข้างสะดวก ผู้ถูกเลิกจ้างและสมาชิกในครอบครัวจะเครียด คิดอะไรไม่ออก มีอาการทางประสาท เกิดความกลัวและหวาดระแวง ต้องไปหาความสงบทางจิตใจโดยการเข้าวัด ฟังธรรม ผลกระทบข้างต้นใกล้เคียงกับผลกระทบที่เกิดกับกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งยกประเด็นความวิตกกังวลที่ทำให้นอนไม่หลับ พลอยให้โรคทางกายกำเริบขึ้นด้วย ขณะที่กลุ่มชนหนาแน่นในจังหวัดศรีสะเกษให้ข้อมูลที่แตกต่างออกไปว่า สุขภาพจิตยังไม่มีปัญหา เว้นแต่ถ้าถ้าปีหน้ายังแล้งอยู่อีก ปัญหาด้านจิตใจจึงจะเกิดขึ้น เพราะถ้าต้องไปหางานทำที่อื่นแล้วไม่ได้งานก็คงจะเครียด ส่วนสุขภาพกายมีตามธรรมดา แต่ไม่เป็นปัญหา

โดยสรุป กลุ่มคนจนเมืองและคนจนชนบทจะได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาบุตร และสุขภาพอนามัย จากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน หากแต่กลุ่มคนจนเมืองต้องใช้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ฝืดเคืองขัดสนมากกว่าเพราะเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมัน หางานทำยากขึ้น ของแพงขึ้น แต่รายได้ก็น้อยและไม่แน่นอน บางรายไม่มีรายได้ เมื่อไม่มีเงินมาซื้ออาหาร บางวันต้องอดข้าวหรือกินข้าวโดยไม่กับข้าว ขณะที่คนจนชนบท แม้จะยากจนขัดสนเพียงใด แต่วิถีชีวิตจะแตกต่างกับคนจนเมือง กล่าวคือ ขอให้มีข้าวกินก็อยู่ได้

ในกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้างทั้งในเมืองและชนบทได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาบุตร และสุขภาพอนามัย ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน หากแต่ผู้ถูกเลิกจ้างชนบท ส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ เคยชินกับการใช้ชีวิตแบบคนเมืองในระดับหนึ่ง เมื่อถูกเลิกจ้างและกลับภูมิลำเนา บางรายยึดอาชีพเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ แต่ไม่ได้กำไรเพราะต้องซื้อหัวอาหารราคาแพง การช่วยเหลือของรัฐไม่ได้ผลเท่าที่ควร การสร้างงานในชนบทไม่ได้ช่วยให้ผู้ที่ตกงานมีงานทำอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามผลกระทบทางสังคมของผู้ถูกเลิกจ้างในชนบทจะน้อยกว่าผู้ถูกเลิกจ้างในเมืองเนื่องจากฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจใกล้เคียงกันทั้งหมด

2. การปรับตัว การพึ่งบริการรัฐ/เอกชน และการสร้างเครือข่ายในการช่วยเหลือตนเอง